

Czyt. Pomoc.

Biblioteka
Główna
UMK Toruń
- 10165

09050/2010

SPRAWOZDANIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

64

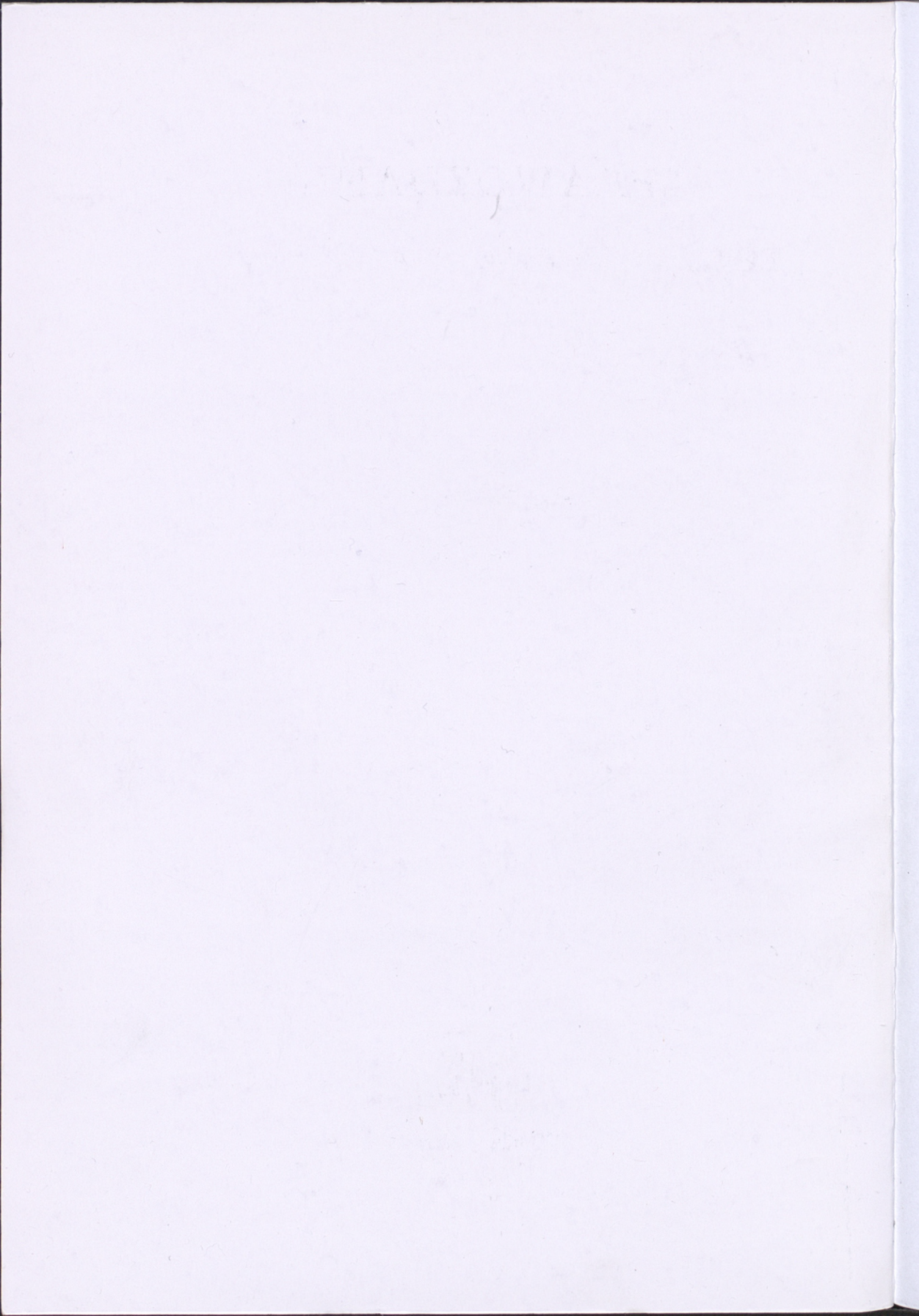
1 I 2010 – 31 XII 2010

TNT

TORUŃ 2011

65

PP 09050/2010

REDAKTOR NACZELNY WYDAWNICTWA TNT

Kierownik Działu

SPRAWOZDANIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

1 I 2010 – 31 XII 2010

SPIS TREŚCI

Opis treści

I. DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przemówienie prezesa Towarzystwa prof. dra hab. Andrzeja Woszczyka	3
Wykład prof. dr hab. Daniełi Szymańskiej „Ziemia – planeta miast”	13
Protokół Walnego Zgromadzenia członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 21 I 2010 – 31 XII 2010	54
Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 2010	57
Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 2010	63
Protokół z posiedzenia Komisji Rewizyjnej Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 1 II 2010	65
Zmiany w składzie Towarzystwa	66

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

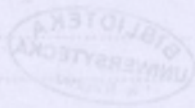
WYDZIAŁ I

Sramowski W., Dzieje miasta Sztumy w latach 1416–1772	68
Dygdala J., Lutania w województwie kujawsko-pomorskim, t. III, Woje- wództwo malborskie	68
Czaja R., Die Ritterordnungen in Preussen	68
Nowak Z. H., Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens	68

TNT

TORUŃ 2011

Handwritten scribbles and numbers at the bottom left of the page.

0125/07090 99

REDAKTOR NACZELNY WYDAWNICTW TNT

Krzysztof Obremski

SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU

Opracowanie redakcyjne

Bożena Soltys

40

0105 IX 13 - 0105 I 1

ISSN 0371-375x

09050

C 34082

Prac. Pom.

TOWARZYSTWO NAUKOWE W TORUNIU

Wydanie I. Ark. druk. 6,25

Wąbrzeskie Zakłady Graficzne
Wąbrzeźno, ul. Mickiewicza 15

X, 60/12

WYDZIAŁ II
Postępowanie Komisji Filologicznej
Postępowanie Komisji Historii Sztuki i Konserwatorstwa
Postępowanie Komisji Bibliotecznej
SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU

Nr 64

I I 2010 – 31 XII 2010

PROF. DRA HAB. WYBIMIR WOSZCZYKA
SPIS TREŚCI

I. DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przemówienie prezesa Towarzystwa prof. dra hab. Andrzeja Woszczyka ..	5
Wykład prof. dr hab. Danieli Szymańskiej „Ziemia – planeta miast”	13
Protokół Walnego Zgromadzenia członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 21 II 2011 roku	54
Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 2010	57
Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 2010	63
Protokół z posiedzenia Komisji Rewizyjnej Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 1 II 2011 roku	65
Zmiany w składzie Towarzystwa	66

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I

<i>Szramowski W.</i> , Dzieje miasta Sztumu w latach 1416–1772	68
<i>Dygdala J.</i> , Lustracja województw Prus Królewskich 1765, t. III, Woje- wództwo malborskie	68
<i>Czaja R.</i> , Die Ritterorden in Umbruchs- und Krisenzeiten	68
<i>Nowak Z. H.</i> , Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens	68

C 37082

WYDZIAŁ II

Posiedzenia Komisji Filologicznej	68
Posiedzenia Komisji Historii Sztuki i Konserwatorstwa	69
Posiedzenia Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa	69

TOWARZYSTWA NAUKOWEGO WYDZIAŁ III

<i>Łysiak M.</i> , 50 lat Szpitala Dziecięcego w Toruniu 1959–2009. Rozmowy o przeszłości	71
Posiedzenia Komisji Nauk Biologicznych	71
Posiedzenia Komisji Geograficzno-Geologicznej	72
Posiedzenia Komisji Nauk Medycznych	72

WYDZIAŁ V

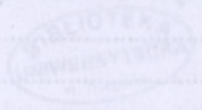
<i>Kaczmarek T.</i> , Kościół jako Caritas. Aspekty eklezjologii św. Augustyna ..	74
---	----

III. MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

Wydział I	
Olstowski Przemysław	75
Wydział III	
Molewski Paweł	80
Podgórski Zbigniew	89

WYDAWNICTWA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 2011

.....	99
-------	----

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I

.....	88
.....	88
.....	88
.....	88

Handwritten notes and scribbles at the bottom of the page.

I

DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

w dniu 21 lutego 2011 r.

PRZEMÓWIENIE PREZESA TOWARZYSTWA

PROF. DRA HAB. ANDRZEJA WOSZCZYKA

Tak jak postanowili to nasi założyciele przed 136 laty, członkowie Towarzystwa Naukowego w Toruniu zbierają się w rocznicę urodzin wielkiego Polaka i torunianina na Walnym Zgromadzeniu, aby wysłuchać sprawozdania z działalności Zarządu. Stanowi to okazję, aby dowiedzieć się o sukcesach, trudnościach i niepowodzeniach w naszej działalności oraz o planach na przyszłość, ale też wysłuchać ciekawego wykładu naukowego.

Jest mi szczególnie miło powitać na naszym Zebraniu Panią Prorektor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika prof. dr hab. Danutę Janicką, reprezentującą JM Rektora, Pana Zbigniewa Derkowskiego, Dyrektora Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego, reprezentującego Prezydenta Miasta Torunia, i innych przedstawicieli bliskich nam instytucji.

Witam serdecznie wszystkich, którzy przybyli do naszego gmachu, aby przez parę godzin zadumać się nad istnieniem i działalnością tej niezwykłej instytucji, jaką jest Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

W roku 2010 zorganizowaliśmy, samodzielnie lub we współpracy z Uniwersytetem i innymi partnerami, 5 ogólnodostępnych konferencji naukowych. Chronologicznie odbyły się następujące wykłady-konferencje:

15 kwietnia: Artur Hutnikiewicz in Memoriam: „Humanistyka lwowska w okresie międzywojennym”.

22 kwietnia: Wieczór poetycki poświęcony pamięci profesora Konrada Górskiego: „Wielkie monologi romantyczne”.

5–6 listopada: Colloquia Torunensia – „Adamie gdzie jesteś”. Od kilku już lat te Colloquia organizuje głównie ks. prof. Jerzy Bagrowicz. Zeszłoroczne były szczególnie ciekawe i cieszyły się dużym zainteresowaniem.

18–19 listopada: „Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań”.

24 listopada: „Problemy etyczne w medycynie”. Organizowali je głównie nasi członkowie: ks. prof. Jan Perszon, przewodniczący Wydziału Teologicznego TNT i dziekan Wydziału Teologicznego UMK.

Wspólnie z Prezydentem Miasta Torunia i Rektorem Uniwersytetu organizowaliśmy także Toruński Festiwal Nauki i Sztuki.

Niestety, w roku 2010 nie mogliśmy zorganizować innych planowanych konferencji, w tym i międzynarodowych, ponieważ Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego odmówiło nam wsparcia finansowego tych konferencji. Realizowaliśmy 5 projektów badawczych, z których 2 są już zakończone, a 3 jeszcze w trakcie realizacji. Wydaliśmy 13 pozycji o łącznej objętości około 115 arkuszy wydawniczych. Najbardziej jesteśmy dumni z wydania 4 zeszytów i Suplementu czasopisma „Zapiski Historyczne”, które wydajemy już od ponad 100 lat, i cieszącego się dużym zainteresowaniem „Atlasu Twierdzy Toruń” z. 5, Fort II.

Nasze zbiory archiwalne i muzealne tworzą oddzielny depozyt odpowiednio w Archiwum Państwowym w Toruniu, Książnicy Kopernikańskiej i Muzeum Okręgowym.

Nasz księgozbiór liczy w sumie 123 312 egzemplarzy, z czego prawie 110 tysięcy stanowi depozyt w Książnicy Kopernikańskiej, a przeszło 11 tysięcy to Biblioteka Konrada Górskiego przechowywana w naszym gmachu. W roku sprawozdawczym, w ramach wymiany wydawnictw, otrzymaliśmy 465 publikacji krajowych i zagranicznych, a wysłaliśmy 482 egzemplarze naszych wydawnictw.

Rok 2010 był dla nas bardzo trudnym rokiem. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego odmówiło nam wsparcia finansowego dla konferencji, które zamierzaliśmy zorganizować, i ponadto mieliśmy duże trudności w uzyskaniu dofinansowania niektórych wydawnictw. Rok ubiegły był też rokiem głębokiej reformy nauki w MNiSW i w PAN, w tym reformy systemu oceny i kategoryzacji jednostek badawczych oraz ich finansowania. W roku ubiegłym na Walnym Zebraniu informowałem Państwa o przygotowywanej ustawie o roli i miejscu towarzystw naukowych w systemie nauki w Polsce. Teraz zapewne ustawa ta poszła do kosza. A my nie wiemy, kto i na podstawie jakich kryteriów będzie oceniał naszą działalność naukową i kwalifikował nasze projekty do dofinansowania. Fakt, że istniejemy już 136 lat i jesteśmy pierwszą polską organizacją naukową na Pomorzu – dla dzisiejszych decydentów nie ma najmniejszego znaczenia. Od początku musimy więc walczyć o uznanie naszej działalności i docenienie naszych wydawnictw i konferencji.

Dużo zachodu kosztowały nas starania o niezbędny remont gmachu. Dach budynku, który był remontowany ostatnio 40 lat temu, wymagał gruntownej naprawy. Dokonaliśmy tego przy wsparciu Urzędu Miasta Torunia i Urzędu Marszałkowskiego, za co obu instytucjom serdecznie dziękujemy. Przeprowa-

dziliśmy też remont klatki schodowej, częściową naprawę instalacji centralnego ogrzewania i fragmentów ścian Sali Kolumnowej.

W bieżącym roku organizujemy konkurs na najlepsze prace filologiczno-literackie w ramach Fundacji Konrada i Marty Górskich. Jest już rozpisany, a jego rezultaty będą ogłoszone w czerwcu.

W bieżącym roku Zarząd Towarzystwa Naukowego w Toruniu wychodzi z inicjatywą uruchomienia nowej serii wydawniczej pod (roboczym) tytułem: „Ludzie Torunia w Nauce i Sztuce”. Chcemy w ten sposób uczcić długoletnią działalność Towarzystwa, a zarazem przypomnieć bogate tradycje naukowe i artystyczne naszego miasta oraz ludzi związanych niegdyś z Toruniem, którzy wnieśli znaczący wkład do nauki i sztuki. Towarzystwo Naukowe w Toruniu od 136 lat, twórczym wysiłkiem wielu pokoleń, działa na rzecz rozwoju nauki, kultury i sztuki nie tylko w Toruniu, ale i w całej Polsce. W okresie zaborów służyło przede wszystkim sprawie narodowej, badając i dokumentując polskość ziemi pomorskiej. Później, oprócz aktywności naukowej i wydawniczej, współuczestniczyło w tworzeniu ważnych instytucji kultury, sztuki i nauki polskiej; dążyło też do powstania w Toruniu uniwersytetu.

Upamiętnieniu dokonań naukowych i artystycznych wybitnych, nieżyjących już, toruńskich badaczy i twórców służyć mają przedruki ich najbardziej znaczących prac (bądź ich fragmentów) oraz reprodukcje ich najważniejszych dzieł, wraz z syntetyczną biografią, wybraną bibliografią oraz – w miarę możliwości – z dokumentacją fotograficzną.

Naszą inicjatywę wzorujemy na serii wydawniczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN). Od kilku lat PTPN z powodzeniem wydaje serię zatytułowaną „Klasyki Nauki Poznańskiej”, która popularyzuje ludzi nauki związanych ze stolicą Wielkopolski oraz ich dokonania naukowe. Redaktorzy serii uwzględniają także tych uczonych, których naukowe kariery rozwijały się w innych ośrodkach akademickich, np. tom 27 serii został poświęcony wybitnemu sławie prof. Leszkowi Moszyńskiemu, który wprawdzie na UAM ukończył studia i podjął pracę jako asystent, jednak związany był głównie z UMK w Toruniu oraz z UG; był także członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

Jeśli inicjatywa spotka się z zainteresowaniem wydziałów TNT, Zarząd podejmie starania o poparcie dla niej (a także wsparcie finansowe) ze strony władz miejskich i marszałkowskich oraz Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Poczynimy również starania, aby możliwe było wydawanie przynajmniej trzech tomików każdego roku, poczynając od roku 2012. Ostateczne decyzje w sprawie kolejności publikacji, szaty graficznej tomików etc. będzie podejmował Zarząd TNT.

Z upoważnienia Zarządu TNT prace organizacyjne związane z uruchomieniem serii wydawniczej koordynuje profesor Czesław Łapicz – wiceprezes Zarządu.

Z końcem 2010 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu liczyło 554 członków, w tym 224 członków wydziałów i 330 członków zwyczajnych oraz 1 członka wspierającego. Towarzystwo zatrudniało mgr. Jana Pronobisa, dyrektora Biura, Krystynę Jaworską, główną księgową (1/2 etatu) i mgr Marię Czerwińską, sekretariat i sprzedaż wydawnictw (1/4 etatu). Ta mała grupka pracowników z wielkim zaangażowaniem wypełniała swoje obowiązki i służyła naszej społeczności. Pragnę im za to złożyć publicznie serdeczne podziękowania.

W roku sprawozdawczym z naszego grona odeszło na zawsze kilkoro naszych kolegów.

W dniu 5 marca 2010 r. zmarł prof. dr hab. Stanisław Gąska. Urodził się 23 lipca 1929 r. w miejscowości Sielc Nowy w powiecie Maków Mazowiecki, w rodzinie rolniczej. Przed wojną zdążył ukończyć 3 klasy szkoły powszechnej. Po wojnie edukację uzupełniał w Kwidzynie (1 rok) i w Szczytnie, gdzie ukończył LO i zdał maturę w 1950 r. W tym samym roku rozpoczął studia astronomiczne na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, które ukończył w 1955 r. (praca magisterska pod opieką profesora Władysława Dziewulskiego). Ta praca wytyczyła jego późniejsze zainteresowania naukowe w dziedzinie mechaniki nieba. Pod kierunkiem tego samego opiekuna, byłego rektora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i pierwszego prorektora UMK, napisał i obronił w 1960 r. pracę doktorską pt. „Perturbacje wiekowe małej planety Kepler wywołane działaniem dziewięciu wielkich planet”. Była to trzecia obrona doktorska z zakresu astronomii na UMK. Habilitację uzyskał w 1967 r. na podstawie rozprawy pt. „Statystyczne badania elementów orbit małych planet z uwzględnieniem ich pochodzenia”. Ta rozprawa utrwaliła na następne lata jego zainteresowania badawcze na problemach dynamiki małych ciał Układu Słonecznego, stabilności orbit tych ciał i statystycznych zależności między różnymi elementami ich orbit. Dodatkowo specjalizował się w tej tematyce na Uniwersytecie im. M. Łomonosowa w Moskwie, na stażu pod kierunkiem wybitnego specjalisty w dziedzinie metod badawczych mechaniki nieba profesora Georgija Nikołajewicza Duboszina, późniejszego doktora honorowego UMK. I tę tematykę wprowadził, jako główny problem badawczy, do Zakładu Mechaniki Nieba Instytutu Astronomii UMK, którego był organizatorem od 1968 r. i kierownikiem przez kolejnych 26 lat. Do końca życia nie przestał interesować się tymi problemami. Stanisław Gąska w roku 1953, jeszcze w czasie studiów, został zatrudniony w Obserwatorium Astronomicznym na etacie zastępcy asystenta w Katedrze Astronomii kierowanej przez profesora Władysława Dziewulskiego. Od tego momentu był etatowo związany z UMK przez następnych 41 lat, zajmując kolejno stanowiska asystenta, adiunkta i docenta. Aktywnie współtworzył toruński ośrodek astronomiczny, nie tylko rozwijając nową tematykę badawczą i opiekując się pracami magisterskimi i doktorskimi w dziedzinie mechaniki nieba, ale też pomagając w budowie infrastruktury Obserwatorium.

W latach 1970–1980 przez 3 kadencje docent Gąska był prodziekanem Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii UMK.

W latach 1968–1979 był dodatkowo zatrudniony w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy. W roku 1994 zaproponowano mu etat profesorski w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie, z czego, w obliczu niejasnych wówczas perspektyw zmian organizacyjnych w astronomii toruńskiej, skorzystał, i został zatrudniony w Instytucie Fizyki Uniwersytetu Rzeszowskiego, gdzie pracował przez następnych 10 lat.

Profesor Stanisław Gąska był opiekunem siedmiu rozpraw doktorskich. Czterech promowanych przez niego doktorów uzyskało habilitację, a trzech stanowiska profesorskie.

Był członkiem Polskiego Towarzystwa Astronomicznego i Międzynarodowej Unii Astronomicznej. Od roku 1968 był członkiem Wydziału III Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Przez jedną kadencję był członkiem Komitetu Astronomii PAN. Ministerstwo Oświaty i Szkół Wyższych przyznało mu nagrodę III stopnia w 1970 r., a Ministerstwo Nauki Szkolnictwa Wyższego i Techniki nagrodę II stopnia w 1979 r. Był też odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym nr 2 przy ul. Grudziądzkiej w Toruniu.

W dniu 1 października 2010 r. zmarł w Poznaniu prof. dr hab. Gerard Labuda – członek Wydziału I od 1963 r., członek honorowy TNT od 1998 r. Urodził się 28 grudnia 1916 r. w Nowej Hucie koło Kartuz. Jego specjalność naukowa to historia powszechna i historia Polski, historia Słowiańszczyzny Zachodniej, w tym historia Pomorza i Kaszub. Był wydawcą źródeł skandynawskich i anglosaskich do historii Słowian zachodnich. Interesował się historią kultury i cywilizacji oraz metodologią badań historycznych. Był rektorem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w latach 1962–1965; w latach 1984–1989 wiceprezesem PAN; w latach 1989–1994 prezesem PAU, następnie jej prezesem honorowym. Był członkiem Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa PRL. Mieszkał w Poznaniu.

Edukację rozpoczął w domu rodzinnym. Rozpoczynając w wieku ośmiu lat naukę w czteroklasowej szkole powszechnej w Luzinie pisał i czytał biegle po polsku i niemiecku – po miesiącu nauki został awansem przeniesiony do drugiej klasy, a po kolejnych kilku tygodniach do trzeciej. Po ukończeniu tej szkoły uczęszczał do gimnazjum klasycznego w Wejherowie.

W 1936 r. rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Poznańskim. Podczas studiów pisał rozprawy historyczne – jego monografia o biskupie Chrystianie zyskała status monumentalnej pozycji w polskiej historiografii. W 1938 r. pracował przy porządkowaniu archiwum Ordynacji Wielopolskich w Chrobrzu. W roku akademickim 1938/1939 był stypendystą Uniwersytetu w Lund w Szwecji. Studia historyczne przerwał mu wybuch II wojny światowej, konty-

nuował je na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich z siedzibą w Warszawie. Tam w 1943 r. otrzymał tytuł magistra na podstawie wydanej w 1937 r. publikacji *Polska i krzyżacka misja w Prusach*. Doktorat obronił w 1944 r., również na podstawie przedwojennej rozprawy *Założenia Arcybiskupstwa Magdeburckiego i Biskupstwa Poznańskiego na tle wschodniej polityki misyjnej*. W okresie okupacji pracował jako księgowy w niemieckim zarządzie Liegenschaftsverwaltung w Chrobżu, równolegle wykładał konspiracyjnie historię średnio-wieczną Polski w filii Uniwersytetu Ziemi Zachodnich w Kielcach. Potajemnie udostępniał archiwalia do konspiracyjnych badań naukowych.

Po wojnie zatrudniony na Uniwersytecie Poznańskim, czynnie angażował się w odbudowę biblioteki Seminarium Historycznego. W 1946 r. habilitował się na podstawie rozprawy *Studia nad początkami państwa polskiego*, w większości napisanej w czasie okupacji. Okresowo pełnił wówczas funkcję prodziekana Wydziału Humanistycznego. Od 1950 r. profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Poznańskiego; od 1951 r. członek korespondent PAU, a od 1953 r. także w Instytucie Historii PAN – tamże na czele Zakładu Historii Pomorza. Profesor zwyczajny w 1956 r., w latach 1958–1961 dyrektor Instytutu Zachodniego, rektor UAM 1962–1965. Do jego zasług organizacyjnych należało powołanie rady doradczej w postaci kolegium rektorskiego oraz istniejącego do dziś Kolegium Rektorów Miasta Poznania. Od 1964 r. członek korespondent PAN, od 1969 r. członek rzeczywisty, w latach 1972–1994 członek prezydium PAN, 1972–1980 prezes oddziału poznańskiego PAN, 1984–1989 wiceprezes PAN. Członek i wieloletni sekretarz, w latach 1972–1975 i 1980–1981 prezes Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Członek czynny Polskiej Akademii Umiejętności po jej reaktywacji w 1989 r., prezes PAU w latach 1989–1994, później jej prezes honorowy. Był przewodniczącym Rady Naukowej Biblioteki Kórnickiej, redagował m.in. *Historię dyplomacji*, *Słownik starożytności słowiańskich* i *Polski Słownik Biograficzny*. Przewodniczący Rady Naukowej Instytutu im. O. Kolberga 1960–2008. Członek komisji UNESCO, PRL i RFN ds. podręczników szkolnych w latach 1972–1989.

W 1968 r. jego czterej synowie brali udział w protestach marca 1968 r. na UAM, co spowodowało, że był represjonowany przez władze państwowe. Wezwany do Ministerstwa w celu wyjaśnienia tej sprawy odparł, że jego (jako „dawnego rektora”) synowie stanęli w marcu 1968 r. po właściwej stronie. W rezultacie działań specjalnej komisji wiceministra Mistewicza, z dniem 1 września 1970 r., pod pretekstem „polityki jednoetatowości”, został zmuszony do zaprzestania pracy na UAM – zezwolono mu jedynie na kontynuowanie pracy w Instytucie Historii PAN. Dzięki wsparciu ze strony ministra szkolnictwa wyższego Henryka Jabłońskiego uzyskał jednak bezterminowy urlop bezpłatny, co umożliwiło mu formalnie zachowanie stanowiska profesora na UAM. Dzięki temu mógł (choć już bez wynagrodzenia) nadal kierować do emerytury w 1986 r. pracami Zakładu Historii Powszechnej i Polski do XV w. Instytutu

Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, a okresowo prowadzić również wykład kursowy. Nieudane próby przerwania owego urlopu w celu przywrócenia pełnego etatu profesorskiego podjęte zostały w latach 1974–1975 przez ówczesnego rektora UAM Benona Miśkiewicza. W 1943 r. poślubił hr. Albertę Wielopolską (1917–1999), prawniczkę słynnego margrabiego Aleksandra Wielopolskiego. Wspomniani wyżej czterej synowie zostali profesorami uniwersytetów odpowiednio w Polsce, USA, Niemczech i Kanadzie. Córka, mieszkająca w Szwajcarii, jest jednym z redaktorów tzw. „Wielkiego Inwentarza Zabytków” kantonu geneńskiego.

Dnia 9 października 2010 r. został pochowany w Luzinie na Kaszubach. W pogrzebie wziął udział prezes Rady Ministrów Donald Tusk. Homilię wygłosił Prymas Polski senior, arcybiskup Henryk Muszyński.

W dniu 6 września 2010 r. zmarła prof. dr hab. Krystyna Kamińska (z domu Grzybowska) – członek Wydziału IV od 1981 r. Była prawnikiem specjalizującym się w historii administracji i historii powszechnej państwa i prawa. Urodziła się 25 lipca 1946 r. w Bytowie, tam też w 1964 r. ukończyła liceum ogólnokształcące. Studia prawnicze ukończyła na Wydziale Prawa i Administracji UMK w 1969 r. Stopień doktora nauk prawnych uzyskała w 1977 r.; tematem rozprawy doktorskiej było „Sądownictwo miasta Torunia do połowy XVII wieku na tle ustroju sądów niektórych miast Niemiec i Polski”, a promotorem był profesor Zbigniew Zdrójkowski. Stopień doktora habilitowanego w zakresie historii prawa uzyskała w 1990 r. na podstawie rozprawy „Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 roku”. W 1991 r. została mianowana na stanowisko profesora UMK. Przedmiotem jej zainteresowań badawczych była historia prawa miejskiego magdeburskiego i chełmińskiego oraz historia ustroju sądów. W latach 1990–1996 pełniła funkcję prodziekana Wydziału Prawa i Administracji UMK. Kierowała Katedrą Powszechnej Historii Państwa i Prawa UMK. Była członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu. Pełniła funkcję sekretarza jego IV Wydziału oraz przewodniczyła Komisji Rewizyjnej TNT.

Została pochowana na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu.

W dniu 30 października 2010 r. zmarł w Toruniu profesor Lesław Dariusz Marian Huppenthal – członek Wydziału III od 1969 r., chemik specjalizujący się w chemii fizycznej polimerów. Urodził się 19 grudnia 1923 r. w Toruniu. W 1947 r. zdał w trybie eksternistycznym maturę w Gimnazjum im. Kopernika w Toruniu. W 1949 r. został zatrudniony na stanowisku zastępcy asystenta w Katedrze Chemii Ogólnej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Studia chemiczne ukończył w 1952 r., a stopień doktora uzyskał w 1962 r. Tematem jego rozprawy doktorskiej była „Adsorpcja kwasu polimetakrylowego na węglu aktywowanym”, a promotorem prof. Alina Ulińska. W latach 1963–1964 przebywał na stażu naukowym na Uniwersytecie w Uppsali. Stopień doktora habilitowanego uzyskał w 1968 r. na podstawie rozprawy „Konformacja trójmaślanu

celulozy w roztworach ketonu metylo-etylowego oraz trójmaślanu gliceryny”. W 1968 r. objął stanowisko docenta, a w 1991 r. profesora nadzwyczajnego w Katedrze Chemii Ogólnej UMK. Pełnił funkcję kierownika Wieczorowego Studium Chemii (w latach 1973–1979) oraz Zaocznego Studium Chemii dla Nauczycieli. W 1994 r. przeszedł na emeryturę.

Spoczywa na cmentarzu św. Jerzego przy ul. Gałczyńskiego w Toruniu.

W dniu 21 kwietnia 2010 r. zmarł profesor dr hab. Jan Mirosław Kasjan – członek Wydziału II od 1971 r. Był poetą i eseistą, profesorem zwyczajnym filologii polskiej, specjalizował się w folklorystyce, historii literatury polskiej i poetyce. Urodził się 9 lipca 1933 r. w Żurominie. W 1951 r. ukończył Liceum Ogólnokształcące im. Romualda Traugutta w Lipnie. W 1952 r. debiutował na łamach prasy jako poeta. Filologię polską ukończył na UMK w 1955 r. W 1964 r. uzyskał stopień doktora za rozprawę pt. „Przysłowia i metaforyka potoczna w twórczości Słowackiego”. W 1977 r. uzyskał tytuł doktora habilitowanego na podstawie rozprawy „Poetyka polskiej twórczości ludowej”. Tytuł profesora nadzwyczajnego otrzymał na UMK w 1989 r., a zwyczajnego w 1994 r. Był tłumaczem literatury, autorem wielu książek i tomów poezji. Pracę na UMK rozpoczął w 1955 r. jako zastępca asystenta w Katedrze Podstaw Marksizmu-Leninizmu, potem pracował w Katedrze Literatury Polskiej, Katedrze Historii Literatury Polskiej i Zakładzie Teorii Literatury. W latach 1970–1973 pełnił funkcję wicedyrektora Instytutu Filologii Polskiej, a od 1990 do 1994 r. kierował Zakładem Literatury Polskiej Romantyzmu i Pozytywizmu.

Spoczął na toruńskim Centralnym Cmentarzu Komunalnym w dniu 24 kwietnia 2010 r.

W dniu 25 stycznia 2011 r. zmarła w Poznaniu prof. dr hab. Danuta Frąckowiak – wybitny fizyk, były dyrektor Instytutu Fizyki Politechniki Poznańskiej, żołnierz AK. Urodziła się w Warszawie w dniu 8 października 1925 r. Była córką wybitnego fizyka profesora Aleksandra Jabłońskiego. Wykształcenie średnie zdobywała w Wilnie, w Gimnazjum im. E. Orzeszkowej, a maturę zdała na tajnych kompletach w 1944 r. Studia fizyczne odbyła na UMK, uzyskując w 1950 r. magisterium z fizyki teoretycznej pod kierunkiem prof. J. Rayskiego. Doktorat zrobiła w 1957 r., a habilitację w 1964 r. Była pierwszym asystentem w Obserwatorium Astronomicznym UMK, w Katedrze Astrofizyki kierowanej przez prof. Wilhelminę Iwanowską. Później kolejne stanowiska od zastępcy asystenta do docenta zajmowała w Instytucie Fizyki UMK. Kierowała Pracownią Fotoluminescencji. Specjalizowała się w biofizyce i optyce molekularnej. Odbyła wiele długoterminowych staży naukowych w różnych ośrodkach naukowych m.in. w USA, w Kanadzie, w Japonii. W roku 1966 przeniosła się do Poznania, gdzie objęła Katedrę Biofizyki Wyższej Szkoły Rolniczej, a później Katedrę Fizyki Molekularnej i jej zastosowań w Politechnice Poznańskiej. W latach 1974–1981 była dyrektorem Instytutu Fizyki PP. Służyła społeczności uczonych w wielu towarzystwach, m.in. była członkiem Rady Głównej Nauki

i Szkolnictwa Wyższego, Polskiego Towarzystwa Biofizycznego, European Society for Photobiology, American Society for Photobiology, Association International de Photobiologie, a także Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i TNT. Została uhonorowana licznymi odznaczeniami, w tym Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Przeszła na emeryturę w 1995 r. Była członkiem Wydziału III TNT od 1966 r. Odszedł od nas niewątpliwie jeden ze współtwórców Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Spoczęła na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu w dniu 31 stycznia 2011 r.

W 2010 r. odeszli też członkowie zwyczajni TNT: płk dr hab. Roman Łoś i dr Zenon Orylski.

Oddajmy im cześć przez powstanie i chwilę milczenia.

WYKŁAD PROF. DR HAB. DANIELI SZYMAŃSKIEJ ZIEMIA – PLANETA MIAST

1. Uwagi wstępne i pojęcie urbanizacji

Miasto staje się środowiskiem życia coraz większej liczby ludności świata, a także miejscem koncentracji różnorodnych form działalności człowieka. W 2006 r. po raz pierwszy w dziejach ludzkości liczba ludności miast przekroczyła liczbę mieszkańców wsi. Miasta mają decydujący wpływ na przestrzenną organizację społeczeństwa, są zwierciadłem rozwoju swoich krajów i rejonów, dźwignią i nośnikiem postępu. W mieście rodzą się i stąd rozprzestrzeniają się nowe idee. Główne miasta nazywa się często duchowymi pracowniami ludzkości, kreatorami innowacji techniczno-technologicznych. Miasta odgrywają niezwykle aktywną rolę w geograficznym podziale pracy, w kształtowaniu i rozwoju regionów ekonomicznych.

Miasto, jako forma osadnicza, łączy wyjątkowo sprzeczne cele, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne, gdyż z jednej strony jest środkiem do rozwiązywania wielu problemów rozwoju społecznego, natomiast z drugiej jest źródłem i areną ich najbardziej jaskrawego występowania.

Sprzeczności te powodują, że istnieje ciągły spór dotyczący efektywności istnienia miast w ogóle pomiędzy zwolennikami i ich przeciwnikami. Jednym miastem wydają się wieczne, inni myślą o czasie, w którym nie będą istniały, zwłaszcza miasta giganty. O ideach antymiejskich świadczą tytuły publikacji typu „niknące miasto” (F. L. Wirth), budowa zaś miast ogrodów miała być swego rodzaju antidotum na giganty (molocho) miejskie. W połowie XX w., gdy rozpoczął się rozwój przedmieść i stref podmiejskich, do których zaczęła przenosić się ludność z centrów miast, potraktowano to zjawisko jako początek nowej ery – „urbanizacji bez miast”.

Jednakże zapowiedzi, że „na miasta przychodzi koniec” nie sprawdziły się, gdyż miasta zademonstrowały swoją zadziwiającą żywotność i umiejętność życia w zmieniającej się rzeczywistości. Na początku XXI w., gdy można już spojrzeć z retrospektywy na procesy urbanizacji w XX w., należy stwierdzić, że wiek ten był wiekiem urbanizacji, a rola miast wzrosła. Miasta rozwijały się zadziwiająco szybko, wykształcając różne formy osadnicze (np. aglomeracje, konurbacje, megalopolis itp.). Dla zastąpienia miast inną formą osadnictwa nie ma jak do tej pory żadnej zadowalającej alternatywy.

W obecnych czasach w większości krajów świata wzrasta liczba miast i udział ludności miejskiej, stąd uwaga uczonych w coraz większym stopniu skupia się na problemach miast i światowej urbanizacji. Gdy prosi się zarówno naukowców, jak i polityków o wymienienie najważniejszych problemów współczesnego świata, to prawie jednomyślnie twierdzą, że są to: zagrożenie atomowe, terroryzm, głód i wzrost miast. Traktują więc galopującą urbanizację jako globalne niebezpieczeństwo. Jednak nie wszyscy podzielają te pesymistyczne opinie i wskazują na wagę innych spraw współczesnego świata, takich jak: zachowanie równowagi ekologicznej, zachowanie pokoju na świecie oraz rolę miast w rozwoju kultury materialnej i duchowej ludzkości.

Ziemia stała się planetą miast, a proces urbanizacji jest jednym z najbardziej uderzających przejawów współczesnej cywilizacji. Obserwuje się zarówno jego skutki pozytywne, jak i negatywne. Ma on duży wpływ na dynamikę i przestrzenną strukturę produkcji społecznej oraz na warunki życia ludności. Szczególnie jaskrawo zarysowuje się tendencja do nadmiernego, wręcz niebezpiecznego wzrostu wielkich miast (miast „milionowych” i większych, aglomeracji miejskich, megalopolis) i rozległych stref zurbanizowanych oraz ściśle z tym związana nierównomierność w rozwoju osadnictwa na różnych obszarach. Charakter urbanizacji jest odbiciem stosunków społeczno-ekonomicznych i politycznych, w jakich ona zachodzi. Żywiłowy charakter urbanizacji w niektórych krajach (zwłaszcza w krajach rozwijających się) pogłębia rozbieżności społeczne. Jest to zagadnienie tak ważne, że nie sposób je omówić w kilku zdaniach i powinno być przedmiotem oddzielnego wykładu.

Urbanizacja stała się potężnym procesem napędzającym przemiany demograficzne, społeczno-ekonomiczne, przestrzenne i funkcjonalne. Ogólnie ujmując „sprawcą” przemian cywilizacyjnych była i jest urbanizacja, nieobca zresztą okresowi starożytności i średniowiecza, ale stanowiąca *signum specificum* przede wszystkim czasów najnowszych. Postępuje ona nieustannie i ma wszelkie cechy nieodwracalnego procesu, obejmującego swym zasięgiem cały glob ziemski.

Urbanizacja, uważana za główną charakterystykę rozwoju społeczno-gospodarczego, jest zjawiskiem o ogromnej sile oddziaływania, które to setki lat temu rozpoczęło się niezależnie w wielu różnych miejscach świata. Przejawy urbanizacji obserwowane były w starożytności i średniowieczu, ale szybkość postępowania procesu oraz jego liczne konsekwencje pozwalają sądzić, że stanowi

ona fenomen czasów współczesnych, czyli XX i XXI w. Pierwotnie zjawisko urbanizacji utożsamiane było z miastem. Obecnie urbanizacja dotyczy miast i wsi. Wraz z nasileniem ruchów migracyjnych ludności wzorce kulturowe wytworzone w dużych miastach zaczęły być przenoszone na przyległe, a następnie na dalsze obszary wiejskie. Zatem urbanizacja, której początków można upatrywać w miastach, zaczęła w mniejszym lub większym stopniu dotyczyć wszystkie jednostki osadnicze, niezależnie od tego czy z formalnoprawnego punktu widzenia kwalifikowane one były (są) jako miejskie.

Bardzo długo urbanizacja rozumiana była wąsko i jednostronnie jako zjawisko wzrostu liczby ludności miejskiej i ekspansji przestrzennej miast. Przełomem w nowym, szerszym sposobie jej definiowania okazał się opublikowany w 1938 r. esej Louisa Wirtha, zatytułowany *Urbanism as a Way of Life*, który stał się niejako pomostem łączącym stare, tzw. „demograficzne definicje urbanizacji”, z nowymi, uwzględniającymi wieloaspektowość zjawiska. Koncepcja Wirtha opierała się na dwóch bardzo ważnych spostrzeżeniach: 1) to, co określił on mianem urbanism, ma swoje źródła w wielkim nowoczesnym mieście, 2) jednak urbanism to całokształt postaw, zachowań i interakcji, które pomimo tego, iż wykształcone zostały w wielkim mieście, wcale nie muszą pozostawać w jego granicach. Obecnie te dwa podejścia traktuje się jako wąskie i szerokie znaczenia urbanizacji. W rozumieniu węższym – często odnoszącym się do krajów rozwijających się i słabo rozwiniętych – odsetek ludności zamieszkującej w miastach nadal stanowi ważną miarę urbanizacji. W rozumieniu szerszym – głównie wykorzystywanym w odniesieniu do krajów wysoko rozwiniętych – urbanizacja niekoniecznie łączona jest z liczbą ludności lub powierzchnią miast, ma natomiast wiele wspólnych elementów z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i modernizacją.

Urbanizację definiuje się jako globalny, złożony i wieloaspektowy proces społeczno-ekonomiczny, związany z rewolucją naukowo-techniczną, koncentracją sił wytwórczych, rozprzestrzenianiem się miejskiego stylu życia i modernizacją całej sieci osadniczej.

2. Zjawiska i procesy związane z urbanizacją

Wspomniałam już o tym, że obecnie więcej ludności mieszka w miastach niż na wsi. Nie wkraczając tu w kwestie definicyjne co to jest miasto (różnie jest ono rozumiane w poszczególnych rejonach świata) należałoby jednak wskazać jakie procesy i struktury związane są ze współczesną urbanizacją, której głównymi aktorami są miasta, chociaż nie tylko bo i wsie również. Spójrzmy zatem jakie zjawiska i procesy nierozzerwalnie związane są z miastem, z urbanizacją i stanowią jej treść.

W celu lepszego zrozumienia ich istoty i usystematyzowania pojęć, podzielono je na trzy grupy: 1) zjawiska i procesy, dla których główny impuls daje

miasto, 2) zjawiska i procesy, dla których impuls wychodzi z obszarów wiejskich, 3) zjawiska i procesy, które nie kwalifikują się do grupy pierwszej ani drugiej, tj. takie, o których trudno jednoznacznie orzec, czy impulsu do ich rozpoczęcia dostarczyły miasta czy też obszary wiejskie.

Niewątpliwie do grupy pierwszej (zjawiska i procesy, dla których główny impuls daje miasto) należy zaliczyć kontrurbanizację

Kontrurbanizacja. W latach 60. i 70. XX w. w wielu wysoko rozwiniętych krajach zaobserwowano po raz pierwszy silne osłabienie, zahamowanie, a nawet odwrócenie tendencji, które sprzyjały koncentracji ludnościowej na obszarach centralnych (miejskich) kosztem obszarów peryferyjnych (wiejskich). Proces ten wzbudził duże zainteresowanie przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, w tym w geografii, demografii, ekonomii i socjologii. Pierwszym badaczem, który zainteresował się nową tendencją w zjawiskach ludnościowych, był ekonomista rolny C.L. Beale. Napisał on o rewersji ludnościowej (*population reversal*), czyli o odwróceniu dotychczasowego kierunku zmian ludnościowych na obszarach metropolitalnych Stanów Zjednoczonych. Mniej więcej w tym samym czasie geograf B.J.L. Berry wprowadził nowe pojęcie kontrurbanizacji (*counterurbanization*), które to również miało określać opisywane zmiany. Termin kontrurbanizacja bardzo szybko i szeroko przyjęła się w literaturze światowej, ale należy podkreślić, że poza anglosaskim kręgiem językowym jest znacznie mniej używany. W literaturze francuskiej funkcjonuje czasami określenie *contre-urbanisation*, natomiast w literaturze niemieckiej wykorzystuje się oryginalne pojęcie anglojęzyczne *Counterurbanization*, stwierdzając, że w języku niemieckim brak jeszcze stosownego odpowiednika, choć terminy *Kontrurbanisation*, *Kontrurbanisierung*, a nawet *Gegen-Urbanisierung* byłyby jak najbardziej poprawne.

Pomimo szerokiego wykorzystywania terminu kontrurbanizacja, nadal istnieją poważne problemy z ustaleniem zakresu zjawisk, które mogłyby być określone tym właśnie pojęciem. Ponadto często jest on zamiennie używany z takimi pojęciami jak choćby: suburbanizacja (*suburbanization*), dezurbanizacja (*desurbanization*), reurbanizacja (*reurbanization*), eksurbanizacja (*exurbanization*), zwrot niemietropolitalny (*non-metropolitan turnaround*), repopulacja wsi (*rural repopulation*), deglomeracja (*deglomeration*), dekoncentracja (*deconcentration*) czy decentralizacja (*decentralization*).

Niezależnie od przyjmowanej definicji szczegółowej, kontrurbanizacja najczęściej traktowana jest jako przeciwieństwo wstępnej urbanizacji, rozumianej jako proces koncentracji ludności w miastach. W takim ujęciu kontrurbanizacja stanowi proces dekoncentracji ludności, który następuje w wyniku przemieszczania się ludności z obszarów miejskich do wiejskich, z większych do mniejszych jednostek osadniczych w dół hierarchii sieci osadniczej.

W zależności od uwzględniania różnych czynników w preferencjach migracyjnych ludności przyjmuje się, że kontrurbanizacja może zachodzić w trzech

torach. Pierwszy z nich stanowi eksurbanizacja (*ex-urbanization*), o której mówi się w sytuacji, kiedy zamożni mieszkańcy miast przenoszą się w poszukiwaniu sielankowych obszarów wiejskich, nie odcinają się jednak od miasta, dojeżdżając codziennie do pracy. Tor drugi wyznacza przestawiona urbanizacja (*displaced-urbanization*), która wiąże się z przemieszczaniem gospodarstw domowych z miast na obszary wiejskie. Głównym motywem przemieszczenia nie jest jednak zainteresowanie życiem na wsi, ale poszukiwanie nowego miejsca zatrudnienia, niższych kosztów życia i tańszego mieszkania. Trzeci i jednocześnie ostatni tor określa się mianem antyurbanizacji (*anti-urbanization*). Ma ona miejsce wtedy, kiedy ludzie aspirują do zamieszkiwania w mniejszych jednostkach osadniczych, często uwzględniając w swoich decyzjach wymiar socjologiczny, propagujący nastawienie antymiejskie i odrzucenie miejskiego stylu życia. Niezależnie jednak od motywacji migrantów, efekt końcowy w postaci dekoncentracji lub decentralizacji jest dokładnie taki sam.

Liczne studia zachodnioeuropejskie nad procesami kontrurbanizacyjnymi doprowadziły do przekonania, że wynikiem tych procesów będzie renesans obszarów wiejskich (*rural revival, rural regeneration*), który nastąpi w wyniku upadku miast i całych systemów miejskich (*urban decline*). Z czasem ten kategoryczny wniosek został poddany rewizji, a następnie złagodzeniu. Uznano, że kontrurbanizacja nie wymaga zupełnego porzucenia osiedli miejskich na korzyść wsi ani też powrotu do wiejskiego stylu życia. Koncentracja i dekoncentracja mogą bowiem zachodzić jednocześnie obok siebie, a jeden czynnik może w określonych warunkach prowadzić do skupiania się – koncentracji, a w innych do rozpraszania – dekoncentracji.

Urban sprawl. Wielu autorów uważa, że współczesna urbanizacja przejawia się w postaci zaawansowanej suburbanizacji i eksurbanizacji. W literaturze przedmiotu zjawisko to zyskało sobie określenie *urban sprawl*, chociaż zamiennie używa się też takich nazw jak: *spread city, exurb, dispersed city, edge city*. W dokładnym tłumaczeniu termin ten oznacza rozpraszanie się, rozlewanie, a nawet rozpad wielkiego miasta.

Urban sprawl przejawia się przede wszystkim w rozwoju rozległych przedmieść, które poprzez ekspansję infrastruktury mieszkaniowej i usługowej, wkraczają coraz dalej w typowe tereny wiejskie, użytkowane rolniczo. Początki tego procesu wiąże się z rewolucją przemysłową, która po raz pierwszy miała miejsce w Wielkiej Brytanii, a następnie bardzo szybko objęła kraje Europy Zachodniej. Przejście od okresu przedindustrialnego do okresu intensywnej industrializacji było bardzo znamienne w skutkach szczególnie dla miast krajów świeżo poddanych uprzemysłowieniu, po raz pierwszy bowiem w historii ludzkości miejsce zamieszkania zostało oddzielone od miejsca pracy, co dało pierwszy impuls do rozrastania się miast na tereny podmiejskie. Natężenie procesu w niespotykanej dotąd skali zapoczątkowały jednak dwa inne zjawiska. Pierwszym z nich był rozwój transportu publicznego, drugim zaś aspiracje miejskiej

klasy średniej do zmiany środowiska mieszkaniowego na bardziej przyjazne człowiekowi. Realizacja zjawiska drugiego była niejako uwarunkowana nastąpieniem zjawiska pierwszego i tak się właśnie stało po raz pierwszy w XIX w., kiedy to uruchomiono transport szynowy, oraz po raz drugi w XX w., kiedy nadeszła era samochodu osobowego. Samochód najszybciej, bo już w latach 20. ubiegłego wieku, zrewolucjonizował życie społeczeństwa w USA, następnie w krajach Europy Zachodniej (lata 50., 60. XX w.), a w Polsce w latach 90. XX w. Stał się substytutem transportu publicznego i pokonał największą barierę w rozwoju stref podmiejskich, a mianowicie dystans. Jego upowszechnienie rozpoczęło masowe migracje ludności miejskiej na otaczające tereny wiejskie.

Warto zwrócić uwagę na jeden znaczący fakt, otóż pierwsze przedmieścia narosły wzdłuż szlaków komunikacyjnych: szynowych i drogowych, a zjawisko to z mniejszym lub większym natężeniem obserwuje się do dziś. Dlatego też często *urban sprawl* kojarzy się z tzw. urbanizacją taśmową (*ribbon urbanization*), która pokazuje kierunek, intensywność i zasięg procesów urbanizacyjnych, zawsze zachodzących na obszarach wiejskich przyległych do tras komunikacyjnych i poprzez to doskonale połączonych z miastem. Nie jest to naturalnie jedyne zjawisko, z którym utożsamia się *urban sprawl*.

Innymi zjawiskami tego typu są m. in.: eksurbanizacja (*exurbanization*), czyli proces rozlewania się miasta na obszary o mniejszym stopniu urbanizacji, peryurbanizacja (*periurbanization*), definiowana jako złożony system funkcji miejskich, reprezentowanych przez budownictwo, przemysł i obiekty usługowe, oraz funkcji typowo wiejskich na jednym obszarze, czy wreszcie kontrurbanizacja, dekoncentracja i decentralizacja, w następstwie których ludność miejska przemieszcza się z terenów o większym stopniu koncentracji na tereny o mniejszym stopniu koncentracji.

Głównymi cechami krajobrazów obszarów wiejskich objętych procesem ekspansji zabudowy miejskiej są: 1) luźna forma zabudowy mieszkaniowej oraz niski poziom koncentracji obiektów innego typu – teren ten z reguły jest monofunkcyjny, wyróżnia się niską, parterową lub jednopiętrową zabudową i nie posiada centrum; 2) brak ciągłości, określane mianem *leap-frog* (żabi skok), który pokazuje, że osiedla mieszkaniowe powstają wewnątrz terenów rolniczych i tworzą tym samym mozaikę, gdzie tereny zurbanizowane omijające przeszkody naturalne przeplatają się z terenami rolniczymi i leśnymi; 3) segregacja funkcjonalna lub homogeniczność, przejawiająca się szczególnie w miastach amerykańskich niekończącymi się rzędami podobnych lub wręcz jednakowych wolno stojących domów jednorodzinnych, nie ogrodzonych, ale posiadających trawnik przed wejściem i garaż.

Często idea *urban sprawl* wiąże się również z rozpadem miasta, a dokładnie jego centralnych części, które porzucone przez zamożniejsze klasy społeczne stają się miejscem zamieszkania uboższych klas (czarne miasta z białymi kołnierzami, kryzys miasta centralnego). Migracje klasy średniej i wyższej do

strefy podmiejskiej, a następnie na peryferie, przyczyniają się za to do powstania regionów miejskich o wysokim stopniu urbanizacji z jednym ośrodkiem nadrzędnym (metropolią) i kilkoma mniejszymi subcentrami, co prowadzi do rozładowania nadmiernie skupionej ludności miejskiej i było od lat nadrzędnym celem polityki ludnościowej. Jednak codzienne dojazdy do pracy i szkoły ludności zamieszkującej strefę podmiejską zabierają bardzo dużo czasu, powszechne użytkowanie samochodu podnosi koszt benzyny, nadmiernie zanieczyszcza środowisko i zwiększa zatłoczenie na drogach, braki infrastruktury pokrywane są z kieszeni podatników, a użytkowane pod zabudowę tereny wiejskie tracą swój niepowtarzalny charakter. Odpowiedzią na te dylematy może być analiza zachowań przestrzennych ludzi, z których część nadal poszukuje swojego miejsca zamieszkania w rozbudowanej strefie podmiejskiej, a część zmęczona ciągłymi dojazdami wraca do zrewitalizowanego wielkiego miasta (gentryfikacja i rewitalizacja miast).

Innym zjawiskiem jest tworzenie się w suburbiach *edge cities*. Termin *edge cities* oznacza dosłownie miasta krawędziowe. Przede wszystkim określa się je jednak mianem subcentrów miejskich albo szerzej podmiejskich dzielnic biznesu. Wynika to w dużej mierze z faktu, iż miasta krawędziowe muszą spełniać określone wymogi, aby móc uzyskać takie miano. Na takie zaś składają się: odpowiednio duża powierzchnia przestrzeni biurowych i sklepowych, większa liczba osób tam pracujących niż mieszkających, znaczenie ze względu na określone funkcje (np. rozrywkę, rekreację, itp.) oraz położenie blisko tras szybkiego ruchu.

Z *urban sprawl* wiąże się również *japonizacja* (określenie wprowadzone przez Fieldinga, 1989, które bardzo ściśle związane jest z modernizacją i postfordyzmem). Wynika to z faktu, iż oznacza ona: 1) coraz szersze wykorzystanie technologii komputerowych, 2) wykonywanie przez małe przedsiębiorstwa stosujące wysokie technologie podzespołów całej produkcji, 3) rozwój sektora MSP (małe i średnie przedsiębiorstwa), w którym znaczne ilości inwestycji realizowane są poza obszarami metropolitalnymi przy współudziale wysoko wykwalifikowanej kadry pracowniczej.

Z kolei inny termin, tj. *deruralizacja*, oznacza stopniowy zanik i jednocześnie postępującą transformację cech demograficzno-zawodowych, społecznych i morfologicznych osad wiejskich oraz zatrącanie przez poszczególne wsie ich piętna odrębności i oryginalności. W krajach postkolonialnych spotykane jest zjawisko, które określa się mianem wycofywanej urbanizacji (*backwash urbanization*). Występuje ona wtedy, kiedy rządy poszczególnych państw starają się pobudzać rozwój miejskich jednostek osadniczych poprzez podnoszenie atrakcyjności miast i miasteczek kosztem obszarów wiejskich. Jednym z przejawów takiej działalności jest przesadne nastawienie na rozwój infrastruktury i usług w miastach, drugim – wyższe wynagrodzenie i lepsza ochrona pracownika, który w mieście zawsze przynależy do związków pracowniczych i poprzez to

domaga się swoich praw, trzecim – spadek zapotrzebowania na lokalnie wytwarzane produkty rolne, w związku z tym, że preferencje konsumenta miejskiego ograniczają się jedynie do importowanych produktów żywnościowych. Taka polityka kreuje wycofywaną urbanizację, która z jednej strony niszczy żywotność obszarów wiejskich, z drugiej zaś powoduje zalewanie dużych miast krajów rozwijających się ogromnymi falami migrantów, upatrujących tam swojej szansy na lepszą pracę i życie.

Na drugą grupę, tj. zjawiska i procesy, dla których bezpośrednio impulsy dostarczyły obszary wiejskie, składają się m.in.: pseudourbanizacja, aglutynacja (*agglutination*), nowa wiejskość (*new ruralism*), ruralizacja (*ruralization*) i kotadesai (*desakota*).

I tak pseudourbanizacja (*overurbanization, hyperurbanization*) pojawia się w momencie, gdy nadmiernej urbanizacji w sensie demograficznym nie towarzyszy odpowiednio wysoki wzrost społeczno-gospodarczy.

Aglutynacja jest procesem charakterystycznym dla państw rozwijających się, w których rozwój miast następuje poprzez napływ migrantów z otaczających obszarów wiejskich. Masowe fale migracji wynikają z przekonania, że miasto jest wybawieniem od nędzy wiejskiej, bo daje większe szanse na znalezienie pracy. Niestety, migranci nie są w stanie przeprowadzić się od razu do miasta, gdyż ceny mieszkań i życia w mieście przewyższają ich możliwości finansowe. Nie zawsze też udaje im się znaleźć pracę i stałe źródło dochodów. Dlatego dokleją się do tkanki miejskiej, tworząc dzielnice nędzy, zwane *slumsami, barriadas, favele, boddonville*, w RPA *shanty-towns*.

Nowa wiejskość to pojęcie wykształcone na bazie badań prowadzonych w krajach rozwijających się. Zjawisko to obserwowane jest w takich jak: Meksyk, Ghana, Nigeria i wielu innych, w których masowe cięcia budżetowe, zwolnienia pracowników i pogorszenie warunków życia oraz usług w mieście skłaniają nowo przybyłych migrantów do rekultywowania wiejskiego sposobu życia.

Obok pojęcia nowej wiejskości mówi się również o pojęciu nowej miejskości (*new urbanism*), w myśl którego powinna nastąpić popularyzacja planowania i budowania obiektów inspirowanych wzorcami zaczerpniętymi z małych miasteczek i wsi, a ludzie powinni prowadzić bardziej zdrowy tryb życia, np. kupując produkty nie z supermarketów, ale bezpośrednio od rolników. Nieco zbliżony zakres znaczeniowy do nowej wiejskości ma ruralizacja miasta (zamiennie nazywana rustyfikacją miasta), która jest równoznaczna z oddziaływaniem wsi na miasto, np. poprzez przenoszenie specyficznych form kultury wiejskiej przez migrantów ze wsi. O ile jednak nowa wiejskość odnosi się częściej do krajów rozwijających się, ruralizacja jest raczej używana w kontekście krajów rozwiniętych.

Termin *kotadesai* albo *desakota*, wprowadzony w 1986 r. przez McGee, jest złożeniem indonezyjskich słów *kota* (miasteczko) i *desa* (wieś). Cechą zasadniczą stref *desakota* jest krajobraz – typowo wiejski z niemal całością gruntów

wykorzystywanych rolniczo. Jednak co istotne, znaczna większość dochodu ich mieszkańców pochodzi ze źródeł pozarolniczych. Taki układ umożliwia podział ról w rodzinach wiejskich, gdy tymczasem część członków rodziny zajmuje się prowadzeniem gospodarstwa, część dojeżdża i pracuje w mieście. Co więcej, produkcja rolnicza w strefie *desakota* przeszła z etapu produkcji, która wystarczała na przeżycie, do etapu zorientowanego na produkcję rynkową, kładącą większy nacisk na wytwarzanie produktów żywnościowych o wyższej wartości.

Trzecią i ostatnią spośród wyróżnionych grup tworzą zjawiska i procesy, w przypadku których trudno stwierdzić, czy pierwszy impuls do ich zajścia wyszedł z miasta czy też ze wsi. Do tej grupy zakwalifikowano m.in.: ruralopolisy (*ruralopolises*), semiurbanizację i rurbanizację (*rurbanization*). Ruralopolisy stanowią hybrydowy system osadniczy, który spełnia kryteria miejskości tylko pod względem gęstości zaludnienia, jednakże pod względem ekonomicznym, społecznym i instytucjonalnym pozostaje wybitnie wiejski. W zasadzie jest to forma urbanizacji wsi, która pojawiła się w związku z poważnym instytucjonalnym deficytem albo też luką pomiędzy potrzebami a rzeczywistym zaopatrzeniem w udogodnienia, usługi i zasoby, jak również administracyjną organizację – z jednej strony a strukturami przestrzenno-środowiskowymi i instytucjami lokalnymi z drugiej strony. Dlatego też ruralopolisy zlokalizowane są w biednych krajach Trzeciego Świata, w tym m.in. w Bangladeszu, Indiach i Pakistanie.

Kolejnym terminem jest *semiurbanizacja* – używana głównie na gruncie polskim – dla określenia procesu niepełnej urbanizacji wsi, w rezultacie czego powstaje forma osadnicza pod względem morfologicznym i funkcjonalnym nie spełniająca kryteriów klasyfikacyjnych ani wsi, ani miasta, mająca więc charakter „półwsi-półmiasta”. W literaturze anglojęzycznej nie używa się raczej terminu *semiurbanizacja*, ale często wspomina o obszarach częściowo miejskich (*semi-urban areas*). Sytuację, w której mamy do czynienia z licznymi powiązaniem oraz stałą wymianą różnych wartości między miastem i wsią, określa się mianem rurbanizacji, wyróżnia się nawet społeczności rurbanistyczne (*rurban communities*), które posiadają cechy typowe dla społeczności wiejskich, jak i społeczeństw miejskich.

Urbanizacja *de facto* i *de iure*. Urbanizacja może być rozpatrywana w dwóch zakresach znaczeniowych i w każdym z tych zakresów może – choć nie musi – oznaczać coś innego. Mowa tutaj o urbanizacji *de facto* i urbanizacji *de iure*. Podczas jednak gdy urbanizacja *de iure* określa odsetek ludności zamieszkującej w miastach, urbanizacja *de facto* wykorzystywana jest dla określenia udziału procentowego ludności, który rzeczywiście uległ zurbanizowaniu, niekoniecznie w sensie demograficznym, ale bardziej w wymiarze ekonomicznym, społecznym czy infrastrukturalnym (poziom wyposażenia miast i wsi w podstawowe media). Niestety dla wielu części świata nie ma szczegółowych danych, dzięki którym możliwe byłoby zmierzenie urbanizacji *de facto*, dlatego też wy-

korzystuje się dostępne wskaźniki urbanizacji *de iure*, aby na ich podstawie chociaż w pewnym stopniu porównywać poziom zurbanizowania na świecie.

Fazy urbanizacji. Omawiając zagadnienia związane z urbanizacją należy poruszyć jeszcze jedną kwestię, a mianowicie fazy urbanizacji. Zgodnie z klasyczną już klasyfikacją procesów urbanizacji van den Berga, zjawisko to następuje charakterystycznymi etapami, przez które w różnym tempie przechodzą wszystkie społeczeństwa. Wyróżnia się cztery fazy urbanizacji, a zasadnicze kryterium podziału ma swój wymiar geograficzny, gdyż poszczególne fazy urbanizacji wydziela się na podstawie kierunku przemieszczeń ludności i zagospodarowania przestrzennego danego obszaru w układzie miasto – peryferie miejskie (bliższe lub dalsze). Za fazę pierwszą uznano tu umownie urbanizację, utożsamianą cały czas z gwałtownym rozwojem ludnościowym i przestrzennym wielkich miast. Fazą drugą była suburbanizacja, która przejawiała się w intensywnym rozwoju stref podmiejskich, z czasem łączących się funkcjonalnie z miastem, a następnie przez nie wchłanianych. Etapem przejściowym stała się faza trzecia, zwana dezurbanizacją, która pod wpływem niekorzystnych procesów społeczno-gospodarczych zahamowała procesy koncentracji. Współczesna i ostatnia z faz – reurbanizacja – wynika z postfordowskiego paradygmatu rozwoju i związana jest z tzw. „społeczeństwem postindustrialnym”. Dla tego etapu charakterystyczne są takie zjawiska jak: wzrost znaczenia sektora usług oraz transformacja społeczno-gospodarcza, które rozpoczęły przemiany społeczeństwa i przestrzeni na obszarach wiejskich.

Wymiary urbanizacji. Kolejnym zagadnieniem, które jest przedmiotem oddzielnych badań i studiów, są różne aspekty urbanizacji. Wszystkie procesy urbanizacyjne zachodzą równolegle w kilku wymiarach (inaczej zwanych aspektami lub płaszczyznami). W polskiej literaturze przedmiotu przyjmuje się powszechnie klasyczny już podział J. Ziółkowskiego, który po raz pierwszy wyróżnił i opisał urbanizację: demograficzną, ekonomiczną, społeczną i przestrzenną.

Urbanizacja demograficzna określana była początkowo jako proces koncentracji ludności, który przejawiał się w dwojaki sposób: po pierwsze, we wzroście liczby punktów koncentracji, po drugie, w zwiększaniu się liczby ludności w tych punktach koncentracji, przy czym milcząco zakładało się, że tymi punktami koncentracji są miasta. W nowszych definicjach urbanizacja demograficzna uznawana jest za przeobrażenia, jakie zachodzą w strukturach i procesach demograficznych.

Urbanizacja społeczna (określana też jako: kulturowa, osobowościowa lub socjologiczna) wyraża się w upowszechnianiu i pogłębianiu „miejskiego stylu życia”, czyli postaw, umiejętności, sposobów zachowania, a nawet cech osobowości, charakterystycznych dla zbiorowości wielkomiejskich.

Urbanizacja ekonomiczna (zwana także społeczno-zawodową) polega na sukcesywnym wzroście liczebnym ludności wykonującej zawody pozarolnicze oraz

na silnej dyferencjacji tych zawodów. Obserwuje się przy tym równoczesny spadek liczby osób pracujących w rolnictwie, ale te osoby, które podejmują się pracy w gospodarstwach, dążą do ich maksymalnego utowarowienia, doprowadzając tym samym do profesjonalizacji zawodu rolnika.

Urbanizacja przestrzenna (zamiennie nazywana: infrastrukturalną, krajobrazową, architektoniczną, przestrzenno-techniczną, przestrzenno-komunalną, fizjonomiczną, osadniczą i in.) bywa najogólniej definiowana jako rozszerzanie się krajobrazu miejskiego i obejmuje powiększanie powierzchni zainwestowania typu miejskiego oraz nasycanie wsi infrastrukturą i zabudową właściwą miastom. Niektórzy badacze wyróżniają dodatkowo urbanizację funkcjonalną, odnoszącą się jedynie do obszarów wiejskich. Dotyczy ona lokalizacji różnych zakładów i instytucji, które wpływają na zmianę funkcji wsi. Niemniej bardzo pojemny wymiar urbanizacji ekonomicznej oraz liczne powiązania sfery funkcjonalnej ze sferą gospodarczą powodują, iż z reguły urbanizacja funkcjonalna badana jest razem z urbanizacją ekonomiczną.

3. Rozwój wielkich skupisk miejskich

Mając zarysowane pewne zjawiska i procesy związane z miastami i urbanizacją przejdźmy do przedstawienia struktur osadniczych, jakie miasta tworzą. Rozpocznę od tego, że trudno jest jednoznacznie wskazać ile jest na świecie miast. ONZ uznaje za miasto jednostkę osadniczą powyżej 20 tys. mieszkańców, są też różne kryteria przyjmowane przez poszczególne kraje. Dlatego mówimy o *city* (jednostki osadnicze 100 i powyżej 100 tys. osób) i *town* (poniżej 100 tys. osób).

W XXI w. planeta ludzi (Ziemia) stała się planetą dużych miast. Tempo wzrostu liczby miast i ludności miejskiej, szczególnie tempo wzrostu miast dużych (intensywnie rosnące w ostatnich dziesięcioleciach) bardzo znacznie przewyższało i przewyższa tempo ogólnego wzrostu liczby ludności kuli ziemskiej znanego jako „eksplozja demograficzna”. O ile w latach 1800–1850 liczba ludności powiększyła się o 30%, o tyle w latach 1950–2009 wzrosła z 2,52 mld do 6,89 mld, a zatem 2,5-krotnie, natomiast liczba ludności miejskiej w latach 1950–2009 powiększyła się ponad 4-krotnie: z 733 mln do 3,5 mld. Przewiduje się, że w 2050 r. udział mieszkańców miast będzie stanowił aż 69,1% ogółu zaludnienia naszego globu (zaludnienie przewiduje się na poziomie 9,19 mld), mimo że tempo przyrostu ludności miast cały czas zmniejsza się.

I tak w 1800 r. na całym świecie w miastach mieszkało nieco ponad 30 mln ludzi, a na początku XX w. mieszkańcy miast stanowili tylko 8% ludności świata. W ciągu 100 lat liczba ta wzrosła do ponad 3,5 mld (2009) i wciąż rośnie (w 1950 r. 0,74 mld, w 1960 r. – 1 mld, w 1975 – 1,52 mld, w 1985 r. – 2 mld).

Równolegle do ciągle zwiększającej się liczby miast na naszej planecie zachodzi proces makropolizacji (jednostki osadnicze ≥ 1 mln osób) i megapolizacji

(≥ 10 mln osób), a może nawet warto zaryzykować stwierdzenie, że zbliżamy się do gigapolizacji (≥ 20 mln).

Wydaje się, że już jesteśmy takimi cichymi świadkami gigapolizacji, gdyż Ziemia coraz bardziej upodabnia się do olbrzymiego *ecumenopolis*. Grecki eki-
styk C. Doxiadis stwierdził, że jeśli procesy osadnictwa miejskiego będą postę-
powały tak szybko jak do tej pory i nie zahamujemy rozwoju wielkich miast, to
w niedalekiej przyszłości Ziemia stanie się jednym olbrzymim *ecumenopolis*.

W 1900 r. na świecie było 10 miast „milionowych” (tj. miast ≥ 1 mln miesz-
kańców), w 1975 r. – 195, a w 2007 r. – 449. Koncentruje się w nich około 38,25%
ludności miejskiej świata (ponad 1,26 mld osób – co stanowi 19% ogółu zie-
mian). W 2025 r., jak podają eksperci ONZ, takich miast będzie 599 (choć
spotyka się i opracowania ONZ, w których mówi się o 554 miastach ≥ 1 mln),
a liczba ich mieszkańców wzrośnie do 1,842 mld (co będzie stanowić ponad
40,18% miejskiej ludności świata. Porównania ostatniego półwiecza wskazują,
że co 25 lat podwaja się liczba miast milionowych (z 83 w 1950 r. do 195 w 1975 r.
i 449 w 2007 r.). Najwięcej takich miast, bo aż 63% ich ogółu, leży na konty-
nencie azjatyckim, a kolejne 10% w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach. Naj-
większą dynamiką rozwoju (ponad pięciokrotną w porównaniu z 1950 r.) cha-
rakteryzują się miasta milionowe Afryki, Azji oraz Ameryki Łacińskiej wraz
z Karaibami, najmniejszą zaś miasta w krajach Ameryki Północnej i w Europie.
W 1900 r. na świecie nie było żadnego miasta czy aglomeracji miejskiej ≥ 10 mln,
natomiast już w 1975 r. było ich 5, a obecnie jest 20 (miast/aglomeracji ≥ 10 mln
w 2007 r.), przypuszcza się, że w 2025 r. będzie ich 27 (tab. 1).

Tabela 1. Liczba miast i aglomeracji ≥ 1 mln na świecie

Rok	Liczba miast ≥ 1 mln	W tym ≥ 10 mln
1900	10	nie było
1950	83	2 (Tokio, Nowy Jork)
1975	195	5 (1,7% ludności świata)
1980	238	12
2000	408	18 (3,7% ludności świata)
2003	441	20 (4,0% ludności świata)
2007	449	20 (4,0% ludności świata)
2010*	493	21 (4,5% ludności świata)
2025*	599	27 (5,0% ludności świata)

* Dane wg prognozy ONZ zawartej w World Urbanization Prospects: The 2007 Revi-
sion, UN, NY, 2008. Źródło: opracowanie własne na podstawie: Szymańska D., 1995;
Beauje-Garnier J, Chabot G., 1971; Percyk E.N., 1997; World Urbanization Prospects,
The 2001 Revision, UN, NY, 2002, World Urbanization Prospects, The 2007 Revision,
UN, NY, 2008.

Druga połowa XX w. to globalne zwiększanie się liczby miast, i to miast du-
żych (rozumiemy tu wszystkie miasta powyżej 100 tys., a zwłaszcza miasta mi-

lionowe i większe). Zwróćmy uwagę, że liczba miast „milionowych i większych” wzrosła w latach 1950–2007 ponad 5-krotnie: z 83 w 1950 r. do 446 w 2007 r. Również ponad 5-krotnie (1950–2007) wzrosła liczba miast/aglomeracji ≥ 5 mln osób; w 1950 r. było ich 9, a w 2007 r. – 50 (taki sam ponad 5-krotny wzrost odnotowano też w liczbie jednostek osadniczych $\geq 0,5$ mln mieszkańców). Występują jednak istotne różnice w przyroście liczby tych miast pomiędzy krajami rozwiniętymi a pozostałymi. W tych pierwszych wzrost liczby miast ≥ 1 mln był 2,5-krotny, a w krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych ponad 9-krotny. Oblicze makro-, mega- i gigapolizacji jest więc najwyraźniejsze (a procesy te mają najszybsze tempo) w rozwijających się i słabo rozwiniętych krajach świata (tab. 3).

Znamienne jest również i to, że ciągle wzrasta liczba miast ≥ 100 tys. Wystarczy wspomnieć, że na świecie w 1800 r. było ich zaledwie 45, gdy tymczasem w 1950 r. – 875. Liczba miast tej kategorii wielkościowej podwajała się zatem co każde 35 lat. Przełomowa w tym zakresie jest druga połowa XX w., gdyż w okresie 1950–2002 (zaledwie 52 lata) liczba miast ≥ 100 tys. wzrosła o kolejne 3221 miast – z 875 w 1950 r. do 4096 w 2002 r. Jest to gigantyczny wzrost, nieobserwowany dotąd w dziejach ludzkości. Interesujące, że w 1975 r. mieszkańcy miast i aglomeracji ≥ 100 tys. osób stanowili 68% ogółu ludności miejskiej świata, w 2002 r. zaś już ponad 75% (obliczenia własne na podstawie Demographic Yearbook, 2005). Jednocześnie coraz więcej ludności zamieszkuje miasta/aglomeracje $\geq 0,5$ mln osób; w 1950 r. zamieszkiwało w takich jednostkach 36,3% ogółu ludności miejskiej świata, w 2007 r. – 48%, stanowi to 23,7% ludności świata (obliczenia własne na podstawie World Urbanization Prospects, The 2007 Revision, UN, NY 2008). Zjawisko to z jednakową siłą występuje na wszystkich kontynentach. Prawie połowa ogółu miast ≥ 100 tys. zlokalizowana jest na kontynencie azjatyckim (48%, tj. 1968 miast na 4096), kolejne 22% na europejskim, prawie 14% w Ameryce Łacińskiej i na Karaibach, w Afryce zaś około 8% – w 2002 r. takich miast było tam 319. Na tym kontynencie (obok kontynentu azjatyckiego) obserwuje się dynamiczny wzrost liczby takich miast (tab. 2). Na zagadnienie makropolizacji można spojrzeć również przez pryzmat udziału miast milionowych w ogólnej liczbie miast ≥ 100 tys. Udział ten, jak należało oczekiwać, jest największy w Ameryce Północnej i na kontynencie azjatyckim, stosunkowo duży jest również na kontynencie afrykańskim (9,4%), w Europie natomiast wynosi około 4% (tab. 2).

Należy podkreślić, że w 1975 r. na 195 miast ≥ 1 mln aż 56% znajdowało się w krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych Azji, Afryki i Ameryki Południowej, a w 2007 r. na 449 miast ponadmilionowych w krajach tych znajdowało się aż 72% ich ogółu. Pogłębiło to biedę i fatalną egzystencję ich mieszkańców, ponad połowa bowiem mieszkańców takich miast mieszka w slumsach i w substandardowych warunkach mieszkaniowych.

Tabela 2. Liczba i ludność w miastach liczących ≥ 100 tys. w 2002 r.

Kontynenty	Liczba miast ≥ 100 tys.	Liczba miast ≥ 1 mln	Udział miast ≥ 1 mln w ogólnej liczbie miast ≥ 100 tys. (w %)	Liczba ludności w miastach ≥ 100 tys.	Udział % miast ≥ 100 tys. w ogólnej liczbie ludności miejskiej	Liczba ludności w miastach ogółem/świat
Afryka	319	30	9,4	135 906 925	46,03	295 228 000
Azja	1 968	277	14,1	1 204 639 265	87,58	1 375 519 000
Ameryka Północna	283	42	14,8	199 730 261	82,19	242 998 000
Ameryka Łacińska i Karaiby	560	46	8,2	269 451 070	68,85	391 342 000
Europa	910	39	4,3	273 254 240	51,17	534 062 000
Australia i Oceania	56	7	12,5	25 839 850	98,11	26 337 631
ŚWIAT	4 096	441	10,7	2 108 821 611	73,70	2 865 486 631

Źródło: Szymańska D., 2007; obliczenia i opracowanie własne na podstawie: Demographic Yearbook 2002, UN, New York, 2005, s. 225–300.

Tabela 3. Liczba miast i aglomeracji miejskich $\geq 0,5$ mln osób według regionów świata

	Rok	Liczba miast według kategorii wielkościowej (w mln osób)				Udział procentowy liczby ludności danych miast w ogólnej liczbie ludności miejskiej				
		0,5-1	1-5	5-10	≥ 10	< 0,5	0,5-1	1-5	5-10	≥ 10
A	1950*	105	75	7	2	63,7	9,9	19,0	5,7	1,7
	1975	252	174	17	4	53,2	11,8	22,0	8,7	4,3
	1990	333	284	20	12	52,5	10,2	23,4	6,4	7,5
	2000	419	345	24	18	52,1	10,2	23,1	5,8	8,8
	2005	457	381	29	20	51,7	10,1	22,9	6,1	9,2
	2015	510	480	39	22	50,7	9,3	23,7	7,0	9,3

B	1950*	59	43	5	2	61,5	9,5	19,1	7,2	2,8
	1975	99	75	8	2	54,1	10,1	20,9	8,8	6,0
	1990	101	97	6	4	53,9	8,6	23,5	5,4	8,5
	2000	111	103	7	5	52,5	8,8	23,6	5,4	9,7
	2005	111	107	9	5	51,9	8,5	23,4	6,5	9,7
	2015	119	109	10	6	51,2	8,7	22,9	6,5	10,6
C	1950*	47	32	2	0	67,0	10,5	19,0	3,5	0,0
	1975	162	102	9	2	53,9	13,3	22,2	8,0	2,6
	1990	221	186	15	8	52,6	11,1	23,0	6,9	6,4
	2000	328	262	17	14	52,7	10,6	22,9	5,6	8,2
	2005	374	295	21	16	52,3	10,6	22,6	5,7	8,8
	2015	428	404	34	17	51,2	9,3	23,5	7,4	8,6

Objaśnienia: A – świat; B – kraje rozwinięte; C – kraje rozwijające się i słabo rozwinięte (łącznie).

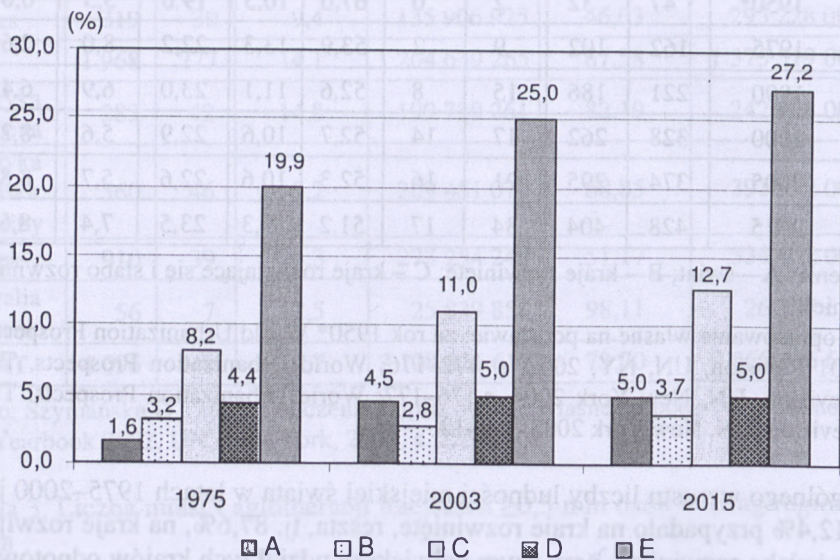
Źródło: opracowanie własne na podstawie: za rok 1950* World Urbanization Prospects: The 2001 Revision, UN, NY, 2002, s. 172–176; World Urbanization Prospects. The 2003 Revision, UN, New York 2004, s.176–177; World Urbanization Prospects. The 2007 Revision, UN, New York 2008, s. 9–12.

Z ogólnego wzrostu liczby ludności miejskiej świata w latach 1975–2000 jedynie 12,4% przypadało na kraje rozwinięte, reszta, tj. 87,6%, na kraje rozwijające się i słabo rozwinięte, przy czym największy udział tych krajów odnotowano w grupie miast 1–5 mln osób. Zdaniem ekspertów ONZ w latach 2000–2015 nastąpi jeszcze większe zróżnicowanie między krajami rozwiniętymi a pozostałymi, gdyż przewiduje się, że w tych pierwszych będzie jedynie 5,6% ogólnego światowego wzrostu ludności miejskiej, w pozostałych krajach aż 94,4%. Cały czas będzie tam wzrastać udział miast 1-5 mln i ≥ 10 mln ludności (por. rys. 1 i 2).

Chociaż w miastach i aglomeracjach miejskich zamieszkuje coraz to więcej ludności świata, w 2025 r. jedynie 12% (11,7%) ludności naszej planety będzie mieszkańcami dużych aglomeracji miejskich – liczących 5 i więcej milionów osób (obliczenia własne na podstawie World Urbanization Prospects: The Revision 2007, UN, NY, 2008). Na szczęście więc dla nas i naszej planety (nadmierzna bowiem koncentracja ludności w miastach prowadzi do pogarszania się warunków i jakości życia, degradacji środowiska naturalnego itp.) odsetek osób mieszkających w bardzo dużych aglomeracjach (megamiastach) ≥ 10 mln będzie stosunkowo niewielki. W 2007 r. wynosił on 4,28% światowej populacji (czyli co 25 mieszkańców Ziemi mieszka obecnie w megamiastach), a do 2025 r. odse-

tek ten ma wzrosnąć do 6,7%. Zaludnienie w miastach liczących 5–10 mln osób stanowiło w 2007 r. 3,2% ludności świata, a w 2025 r. ma ono wynieść 5,0%.

Udział miast „milionowych” (w znaczeniu miast/aglomeracji ≥ 1 mln osób) w ogólnym zaludnieniu naszej planety zwiększył się prawie trzykrotnie z 7,7% w 1950 r. do 19% w 2007 r. Przy czym największy wzrost koncentracji odnotowujemy w krajach słabo rozwiniętych i rozwijających się, w których w 1950 r. 3,9%, a w 2002 r. 19% ogółu ludności tych państw mieszkało w miastach i aglomeracjach miejskich ≥ 1 mln osób.

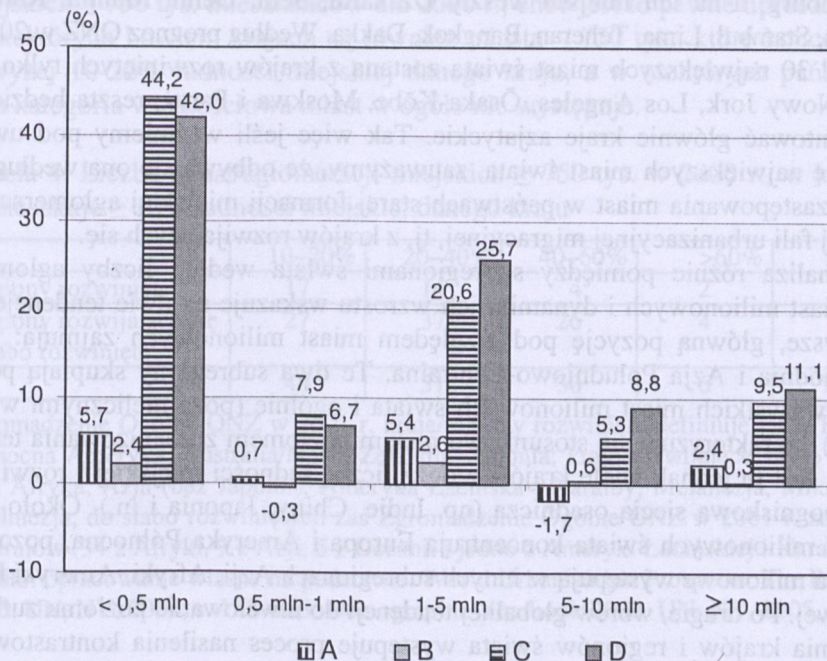
Rys. 1. Ludność świata (w procentach) mieszkająca w aglomeracjach miejskich /miastach według kategorii wielkościowej w 1975, 2003 i 2015 r.

Objaśnienia: A – ≥ 10 mln; B – 5-10 mln; C – 1-5 mln; D – 0,5-1 mln; E – poniżej 0,5 mln.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects: The 2003 Revision, UN, NY, 2004, s. 13.

Jak już wspomniano, zauważamy, że począwszy od drugiej połowy XX w. liczba miast „milionowych” podwaja się co 25 lat (w 1950 r. było ich 83, w 1995 r. – 195, a w już 2007 r. – 449), przy czym rozkład terytorialny tych miast jest bardzo nierównomierny. W transformacji ogólnego globalnego systemu wielkomiejskiego osadnictwa wiodą kraje rozwijające się i słabo rozwinięte, powstaje w nich gros takich miast. W latach 1950–1975 ponad 45% miast „milionowych”, a w latach 1975–2003 ponad 50% pojawiło się na mapie Azji. W regionie tym jest jeszcze ponad 150 miast z liczbą ludności od 0,5 mln do 1 mln, z których połowa, zdaniem ekspertów ONZ, w 2015 r. osiągnie 1 mln, a nawet

ponad, mieszkańców. Największą dynamikę wzrostu liczby ludności miast „milionowych” odnotowano w miastach azjatyckich i afrykańskich oraz Ameryki Łacińskiej wraz z Karaibami. Na przykład w latach 1975–2000 stolica Jemenu Sana powiększyła ludność ponad 8-krotnie, aglomeracja Karaj w Iranie – 7-krotnie, stolica Arabii Saudyjskiej Rijad, Rajshahi i Dhaka w Bangladeszu, Nanchong i Neijiang w Chinach ponad 5-krotnie.

Rys. 2. Rozkład ogólnego wzrostu ludności miejskiej

A – kraje rozwinięte, 1975–2000, B – kraje rozwinięte, 2000–2015, C – kraje rozwijające się i słabo rozwinięte, 1975–2000, D – kraje rozwijające się i słabo rozwinięte, 2000–2015.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects, The Revision 2001, UN, NY, 2002, s. 11.

W krajach starej urbanizacji natomiast obserwuje się stabilizację, a w niektórych z nich nawet zmniejszenie tempa przyrostu liczby ludności miast „milionowych”. Problem ten jest szczególnie widoczny w Europie Południowej, gdzie np. Turyn, Mediolan, Neapol i Rzym osiągnęły ujemną dynamikę przyrostu, zmniejszając liczbę ludności (1975–2000) o około 23%–12%. Również duże aglomeracje brytyjskie (oraz inne w Europie Północnej) zmniejszyły w ostatnim ćwierćwieczu XX w. liczbę ludności od 3% do 7%.

Rozpatrując ostatnie półwiecze, stwierdzić należy, że trzydzieści największych miast planety uległo znacznej odnowie, ponieważ w latach 50. XX w. prawie 70% z nich (z 30) skoncentrowanych było w Europie i Stanach Zjednoczonych, a w 2007 r. na tych obszarach było ich już tylko 30%. W tym okresie ze spisu największych aglomeracji świata zniknęły Mediolan, Neapol, Berlin, Detroit, Filadelfia, Boston, Petersburg, Manchester, Birmingham, Frankfurt i Hamburg, a na ich miejsca weszły Dżakarta, Seul, Delhi, Manila, Karaczi, Lagos, Stambuł, Lima, Teheran, Bangkok, Dacka. Według prognoz ONZ w 2025 r. wśród 30 największych miast świata zostaną z krajów rozwiniętych tylko Tokio, Nowy Jork, Los Angeles, Ōsaka-Kōbe, Moskwa i Paryż, reszta będzie reprezentować głównie kraje azjatyckie. Tak więc jeśli weźmiemy pod uwagę rotację największych miast świata, zauważymy, że odbywa się ona według zasady zastępowania miast w państwach starej formacji miejskiej aglomeracjami nowej fali urbanizacyjnej migracyjnej, tj. z krajów rozwijających się.

Analiza różnic pomiędzy subregionami świata według liczby aglomeracji/miast milionowych i dynamiki ich wzrostu wskazuje na dwie tendencje. Po pierwsze, główną pozycję pod względem miast milionowych zajmują: Azja Wschodnia i Azja Południowo-Centralna. Te dwa subregiony skupiają ponad 40% wszystkich miast milionowych świata i ogólnie (poza nielicznymi wyjątkami) charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem zurbanizowania terytorium. Jest tu jednak wiele krajów z dużą liczbą ludności miejskiej i rozwiniętą wieloogniskową siecią osadniczą (np. Indie, Chiny, Japonia i in.). Około 26% miast milionowych świata koncentrują Europa i Ameryka Północna, pozostałe miasta milionowe występują w innych subregionach Azji, Afryki, Ameryki Południowej. Po drugie, wbrew globalnej tendencji do niwelowania poziomu zurbanizowania krajów i regionów świata występuje proces nasilenia kontrastowości terytorialnej i znacznej transformacji ogólnego systemu i struktury wielkomiejskiego szkieletu osadnictwa świata. Są takie miasta, które skupiają ponad 30-60% ludności danego kraju (nie wliczając tu typowo miejskich państw/enklaw – Hongkongu, Singapuru), np. San Juan – 60,1%, Gwatemala – 28,8%, Panama – 41,5%, Asuncion – 27,9%, Lima – 29,1%, Montevideo – 39,3%, Santiago – 34,7%, Auckland – 28,8%, Trypolis – 36,1, Tokio-Jokohama – 27,4%, Bejrut – 49,1%, Kuwejt – 48,5%, Tel Awiw-Jafa – 45,3%, Erewan – 35,3%, Ateny – 29,3%, Wiedeń – 26,8%. Jeżeli wziąć pod uwagę tylko ludność miejską, to udział procentowy tych miast jest znacznie większy. Miasta są w swoistym „natarciu”, a my dogęszczamy populację na własne życzenie.

Jedną z konsekwencji procesu koncentracji ludności w dużych miastach jest rozpowszechnianie się w wielu krajach świata tzw. fenomenu miasta pierwszego (makrocefaliom osadniczy), tj. wyraźnego lidera wielkościowego, który dominuje w systemach lub sieci osadniczej danych krajów. Na zjawisko to można spojrzeć dwojako: bądź to przez pryzmat koncentracji ludności w danym mie-

ście w stosunku do ogółu ludności danego kraju, bądź to przez udział procentowy ludności „miasta pierwszego” w ogólnym miejskim zaludnieniu.

Najpowszechniejszym kryterium jest tu próg 40% koncentracji ludności miejskiej (do ogółu ludności miejskiej kraju) w jednym mieście. Fenomen miasta pierwszego występuje zarówno w krajach rozwiniętych, jak i rozwijających się i słabo rozwiniętych. Przedstawimy go na podstawie danych dla aglomeracji miejskich ≥ 750 tys. mieszkańców dla 2000 r., choć jest to pewne uproszczenie, w niektórych bowiem krajach są również miasta ≤ 750 tys., które koncentrują powyżej 10-20% ludności miejskiej danego kraju, a w niektórych państwach taka kategoria wielkościowa miast w ogóle nie występuje.

Tabela 4. Liczba miast/aglomeracji miejskich ≥ 750 tys. w 2000 r., w których zamieszkuje $\geq 10\%$ ludności miejskiej danego kraju

	10–20%	20–40%	40–60%	>60%	Razem
Regiony rozwinięte	17	14	4	2	37
Regiony rozwijające się i słabo rozwinięte	27	37	26	4	94
	44	51	30	6	131

Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2001 r. kraje/regiony rozwinięte definiuje jako: Europa, Północna Ameryka, Australia/Nowa Zelandia, Japonia; kraje rozwijające się to prawie cała Afryka, Azja (bez Japonii), Ameryka Łacińska i Karaiby, Melanezja, Mikronezja i Polinezja, do słabo rozwiniętych zaś Zgromadzenie Ogólne ONZ w 2001 r. zaliczyło 49 krajów (34 z Afryki, 9 z Azji, 5 z Oceanii i jedno z Ameryki Łacińskiej i Karaibów). Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects: The Revision 2003, UN, NY, 2004, s. 152–163; Demographic Yearbook 2002, UN, NY, 2005, s. 245.

Zjawisko tzw. miasta pierwszego (*primate city*) jest szczególnie typowe dla krajów rozwijających się i słabo rozwiniętych, w których są aż 63 aglomeracje (≥ 750 tys.), gromadzące od 20% do 60% ludności miejskiej swoich krajów, gdy tymczasem w krajach rozwiniętych takich centrów jest 3-krotnie mniej (18 miast lub aglomeracji). Ogólnie jednak, rozpatrując to zjawisko dynamicznie, należy stwierdzić, że poziom hipertrofii „miast pierwszych” nieco słabnie. W 1975 r. w 40 krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych w jednym centrum koncentrowało się powyżej 40% ludności miejskiej danego kraju, podczas gdy w 2000 r. były już tylko 32 takie kraje. Są kraje, w których poziom demograficznej dominacji „miasta pierwszego” znacznie zmalał, np. w mieście San Jose w Kostaryce z 63% do 42,9%, w mieście Kuwejt z 80% do 50,4%, w Kona krze w Gwinei z 85% do 46,6% ogólnej liczby ludności miejskiej kraju. Jednakże jest również wiele krajów, w których poziom hipertrofii „miasta pierwszego” w miejskich systemach osadniczych wzmocnił swoją pozycję, a koncentracja ludności rośnie tam cały czas. Najbardziej jaskrawym przykładem jest tu

wzrost potencjału demograficznego Lusaki (stolica Zambii) z 22% do 36,1%, Kabulu (stolica Afganistanu) z 35% do 53,1% ludności kraju.

Obserwuje się wejście wielkich miast na arenę światową jako samodzielnych głównych podmiotów życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Decydują o tym różne uwarunkowania i przesłanki historyczne: z jednej strony duża koncentracja w miastach całego bogactwa ludzkości, z drugiej natomiast znikanie granic państwowych, zmniejszenie roli czynnika etatystycznego w gospodarce, powstawanie jednego rynku pracy i kapitału, wzrost internacjonalizacji, informatyzacji i transformacji światowej ekonomiki i innych czynników wpływających na proces globalizacji.

O dynamice procesów makro-, mega- i gigapolizacji świadczy chociażby fakt, że w połowie XX w. miasta „milionowe” były tylko w co siódmym kraju świata, a pod koniec XX w. już co trzeci kraj świata miał miasto lub miasta milionowe. Obecnie na świecie, jak już wspomniano wcześniej, istnieje około 449 miast/aglomeracji powyżej 1 mln mieszkańców (2007 r.), w których zamieszkuje około 38,25% ludności miejskiej świata (ponad 1,26 mld osób), co stanowi 19% ludności świata.

W transformacji ogólnego globalnego systemu wielkomiejskiego osadnictwa pierwszoplanową pozycję zajmują kraje rozwijające się. Ich udział w powstawaniu nowych miast milionowych jest przeważający. W latach 1975–2007 ponad połowa miast milionowych powstała w krajach azjatyckich. Ponadto, jak już wcześniej wspomniano, w regionie azjatyckim jest około 150 miast od 0,5 mln do 1 mln mieszkańców, z których według prognoz ekspertów ONZ za 15 lat następne 57% przekroczy próg wielkościowy powyżej 1 mln osób. Podstawą burzliwego rozwoju procesów megapolizacji i powstania systemu miast gigantów w krajach rozwijających się jest galopujące tempo wzrostu liczby ludności miast, zwłaszcza miast dużych, oraz wzrost ich liczby. Zdaniem wielu badaczy, w okresie najbliższych 15 lat (w 2025 r.) na 27 miast ≥ 10 mln w krajach tych będzie ich aż 21, a w krajach rozwiniętych tylko 6 miast. W 2007 r. pojawiła się także pierwsza aglomeracja z liczbą ludności powyżej 30 mln mieszkańców (Tokio – 35,7 mln). Takich wielkich skupisk w historii ludzkości nigdy jeszcze nie było. Już dzisiaj można mówić o pewnym poziomie ukształtowania tworów urbanistycznych typu megalopolis (oprócz już istniejących), m.in. w Chinach, Indiach, Egipcie, Brazylii.

Proces urbanizacji w krajach rozwijających się przebiega odmiennie aniżeli w krajach rozwiniętych. W pierwszym przypadku krajów przyrost liczby ludności w miastach odznacza się szybkim tempem, a same miasta są również jak gdyby mniej przygotowane na przyjęcie takiego ogromnego napływu ludności. W rezultacie wzrost tych miast odbywa się w warunkach mniejszych dochodów, słabego wyposażenia w infrastrukturę społeczno-techniczną, ograniczonych możliwości odpływu ludności do innych regionów i państw. Sytuacja ta przyczynia się do pogłębiania rozmiaru biedy i ubóstwa, bezdomności, za-

ostrzenia się konfliktów etniczno-rasowych, kryminalizacji, marginalizacji biedoty, patologizacji życia społecznego. Wpływa ona również na stan pogorszenia się środowiska naturalnego w tych miastach i ich otoczeniu. Bieda zmusza bowiem do wycinania drzew na opał, na budowę domów itp. Współczesne procesy urbanizacji w krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych mają zatem raczej charakter ekstensywny, bez wielkiej modernizacji. Z raportów Habitat (Cities in Globalizing World, Global Report on Human Settlements 2001; The State of the World's Cities, report 2001, debaty z lat od 2000 do 2009) wynika, że właśnie koncentracja ludności w miastach w krajach rozwijających się jest ważnym czynnikiem służącym do zmniejszenia się wielu problemów społeczno-ekonomicznych nie tylko w miastach, ale również na obszarach wiejskich tych krajów.

Taka jest skala i dynamika zjawiska urbanizacji na świecie. W odniesieniu do niektórych procesów, przejawów i wyników urbanizacji trudno już stosować określenia miasto, aglomeracja miejska czy konurbacja. Współcześnie świat przeżywa eksplozję miast („miasta w natarciu”), i to wielkich, w wielu bowiem rejonach świata tworzą się złożone i rozległe obszary miejskie nazywane megalopolisami.

Wraz ze wzrostem liczby ludności miast i rozwojem urbanizacji powstają nowe pojęcia, starające się nazwać zachodzące zjawiska i oddać ich specyfikę. W celu nazwania i określenia wielkich skupisk miejskich i związanych z tym form osadniczych stworzono i wprowadzono pojęcia: aglomeracji, obszaru metropolitalnego, konurbacji (technicznych i organicznych), megamiasta, gigamiasta, megalopolis, miasta światowego, miasta globalnego itp. Drugą połowę XX w. i początki XXI w. – oprócz ogromnych zmian społeczno-gospodarczych, naukowo-technicznych wywołanych postępowaniem i ogólnym przyśpieszeniem procesu globalizacji – można nazwać epoką wielkich miast lub epoką makro- i megapolizacji przestrzeni światowej. Na świecie, pomimo że cały czas liczba miast wzrasta (należałoby zatem oczekiwać, że wyhamuje to znacznie koncentrację ludności w miastach), coraz więcej ziemian gromadzi się w aglomeracjach miejskich powyżej 0,5 mln mieszkańców, wśród których wiodącą rolę zajmują miasta ponadmilionowe. Tendencja ta, a wynika to z danych i opracowań ekspertów ONZ i opracowań autorki, ma powszechny i trwały charakter. Wraz z tą hipertrofią wielkich miast następuje (co jest dość oczywiste) ich hegemonia w gospodarce światowej, doprowadzając do pogłębiania i narastania dysproporcji społeczno-gospodarczych na naszym globie. Tworzy się miastocentryczny model gospodarki światowej z supremacją miast globalnych (światowych).

4. Największe megalopolis świata i proces megapolizacji

Globalnemu zwiększaniu liczby ludności miejskiej towarzyszy wzrost liczby miast, zwłaszcza dużych skupisk miejskich składających się z wielkich połączonych aglomeracji.

Skupiska te, często przekraczające granice tradycyjnych regionów i państw, zaczęto nazywać „korytarzami miejskimi”, stosując tę nazwę zamiennie z pojęciem megalopolis (zapropozowanym przez J. Gottmanna – 1957, 1961), „rozszerzony region metropolitalny” (*extended metropolitan region* – termin zaproponowany przez Ginsburg i in., 1991). Termin megalopolis w użyciu naukowym pojawia się pod koniec lat 50. XX w. i stworzony został przez francuskiego geografa Jeana Gottmanna (1957), który badając osadnictwo miejskie wschodniego wybrzeża Stanów Zjednoczonych, stwierdził, że obszar ten jest tak silnie zurbanizowany, że stosowanie pojęcia aglomeracji jest niewystarczające, zaproponował więc, aby nazwać ten obszar – megalopolis. W 1961 r. ukazała się jego książka pt. *Megalopolis*).

Historycznie największe miasta świata zlokalizowane były w Azji i Afryce. Dopiero pod koniec XIX i w XX w. wielkie miasta dominowały w Europie i Ameryce Północnej. Przewiduje się, że do 2025 r. w dużych miastach (≥ 1 mln) zamieszkiwać będzie 1,842 mld osób (na 4,584 mld wszystkich mieszkańców miast), z tego aż 1,467 mld w krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych (obliczenia własne na podstawie *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision*). Rzeczywiście, wskaźniki wzrostu populacji miejskiej w rozwijających się państwach są takie, że będą one obejmować w przyszłości megamiasta.

Pojęcie „megamiasto” wprowadziła Organizacja Narodów Zjednoczonych w latach 70. XX w. dla oznaczenia wszystkich miejskich aglomeracji z populacją 8 mln i więcej, a już w latach 90. XX w. podniosła ten próg do 10 mln, idąc za przykładem instytucji takich jak Azjatycki Bank Rozwoju. Na bazie tej definicji ONZ szacuje, że w 2025 r. na naszej planecie będzie 27 „megamiast” (tab. 5).

Niepokojącym zjawiskiem związanym ze wzrostem liczbą miast ≥ 1 mln mieszkańców i zwiększającą się w nich z roku na rok liczbą ludności, tak w skali globalnej jak i regionalnej, jest postępujący proces megapolizacji i gigapolizacji przestrzeni osadniczej, tj. pojawienie się na naszym globie miast ≥ 10 mln i ≥ 20 mln mieszkańców. W świetle statystyk w 1950 r. były dwa takie miasta/aglomeracje (Nowy Jork i Tokio), w 1975 już 5, a w 2007 r. liczba miast ≥ 10 mln wzrosła do 19, w tym 5 znajduje się w krajach wysoko rozwiniętych, i aż 14 w krajach rozwijających się i słabo rozwiniętych. Najwięcej miast tej kategorii wielkościowej, bo aż 11 zlokalizowanych jest w Azji, 4 w Ameryce Łacińskiej (Ameryka Środkowa i Południowa), 2 w Ameryce Północnej i po jednym na kontynentach afrykańskim i europejskim (por. tab. 5). Pamiętać przy tym należy, że statystyka często uwzględnia liczbę ludności miasta tylko w jego granicach administracyjnych, co jest nieco zawodne przy ustalaniu liczby aglomeracji, wydaje się bowiem, że liczba aglomeracji miejskich ≥ 1 mln osób jest trochę większa. Niestety, niektóre statystyki, zwłaszcza krajów rozwijających się i słabo rozwiniętych, nie podają liczby ludności zamieszkałej w danej aglomeracji.

Tabela 5. Aglomeracje miejskie/miasta ≥ 10 mln mieszkańców (tzw. megamiasta) w latach 1950, 1975, 2007 i 2025 (w mln osób)

1950		1975		2007		2025	
Aglomeracja miejska	Ludn. (w mln)	Aglomeracja miejska	Ludn. (w mln)	Aglomeracja miejska	Ludn. (w mln)	Aglomeracja miejska	Ludn. (w mln)
Nowy Jork*	12,3	Tokio	26,6	1. Tokio	35,7	1. Tokio	36,4
Tokio	11,3	Nowy Jork*	15,9	2. Meksyk	19,0	2. Bombaj	26,4
		Szanghaj	11,4	3. Nowy Jork*	19,0	3. Delhi	22,5
		Meksyk	10,7	4. Bombaj	19,0	4. Dhaka	22,0
		São Paulo (1)	10,7	5. São Paulo	18,8	5. São Paulo	21,4
				6. Delhi	15,9	6. Meksyk	21,0
				7. Szanghaj	15,0	7. Nowy Jork*	20,6
				8. Kalkuta	14,8	8. Kalkuta	20,6
				9. Dhaka	13,5	9. Szanghaj	19,4
				10. Buenos Aires	12,8	10. Karaczi	19,1
				11. Los Angeles**	12,5	11. Kinszasa	16,8
				12. Karaczi	12,1	12. Lagos	15,8
				13. Kair	11,9	13. Kair	15,6
				14. Rio de Janeiro	11,7	14. Manila	14,8
				15. Ōsaka-Kōbe	11,3	15. Pekin	14,5
				16. Pekin	11,1	16. Buenos Aires	13,8
				17. Manila	11,1	17. Los Angeles**	13,7
				18. Moskwa	10,5	18. Rio de Janeiro	13,4
				19. Istambuł	10,1	19. Dżakarta	12,4
				20. Dżakarta	10,1	20. Istambuł	12,1
				21. Lagos***	10,1	21. Guangzhou	11,8
						22. Ōsaka-Kōbe	11,4
						23. Moskwa	10,5
						24. Lahore	10,5
						25. Shenzhen	10,2
						26. Chennai (Madras)	10,1
						27. Paryż	10,0

* Obejmuje obszar zurbanizowany Nowy Jork–Newark; ** obejmuje obszar zurbanizowany Los Angeles–Long Beach–Santa Ana; *** w niektórych źródłach ONZ wymienia

Największymi aglomeracjami świata (które można traktować jako swoistego rodzaju gigamiasta) w 2007 r. były: Tokio 35,7 mln, następnie Nowy Jork, Meksyk, Bombaj – wszystkie po 19,0 mln, i zbliżające się do tej wielkości São Paulo – 18,8 (tab. 5). Jak wynika z danych ONZ, w 2025 r. gigamiast na Ziemi będzie już osiem i nastąpi pewne przegrupowanie. Nadal największą aglomeracją świata będzie Tokio (36,4 mln), następnie z pozycji czwartej na drugą przesunie się Bombaj (26,4 mln), z szóstej na trzecią awansuje Delhi (22,5 mln), Nowy Jork (20,6 mln) spadnie z pozycji drugiej na siódmą, a Meksyk (21,0 mln) z trzeciej na szóstą, São Paulo (21,4 mln) zachowa pozycję piątą (World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, UN, NY, 2008:10 (por. tab. 5).

W 2007 r. w megamiastach zamieszkiwało 4% światowej populacji (co stanowiło 9% ludności miast), a w 2025 r. odsetek ten wzrośnie do 5% (10% ludności miast). Przy czym, jak przewidują szacunki ekspertów ONZ, udział miast ≥ 10 mln osób w ogólnym zaludnieniu świata będzie systematycznie wzrastać, głównie dzięki wzrostowi ich liczebności z 19 w 2007 r. do 27 w 2025 r. oraz przez wzrost ludności w tych miastach (ludności z przyrostu naturalnego oraz migracji z obszarów wiejskich, małych miasteczek i in. miast i krajów). Przyrosty te będą głównie w megamiastach krajów rozwijających się, w krajach rozwiniętych bowiem tempo wzrostu ludnościowego słabnie.

W 1975 r. w miastach 10 mln i powyżej (megacity) zamieszkiwało 4,3% ludności miejskiej świata, w 2007 r. zaś już 9% i jest to największy wzrost wśród rozpatrywanych kategorii wielkościowych miast (0,5–1 mln, 1–5 mln, 5–10 mln i ≥ 10 mln).

Nie we wszystkich dużych aglomeracjach miejskich występuje szybki przyrost liczby ludności. W rzeczywistości niektóre z najszybciej rosnących miast mają niewielką liczbę ludności. W momencie, kiedy populacja się zwiększa, tempo wzrostu maleje. Jednakże niektóre megamiasta (≥ 10 mln) przez ostatnie 32 lata (1975–2007) doświadczyły wysokiego tempa wzrostu liczby ludności. W szybkim tempie rosła liczba ludności Dakki w Bangladeszu, gdzie roczna stopa wzrostu w latach 1975–2007 wynosiła 5,64%, Delhi w Indiach powiększało się w tym okresie o 4% rocznie oraz Karaczi o 3,48%. Są to jednak nieliczne przypadki, gdyż spośród 19 megamiast w 2007 r. tylko 5 z nich powiększało się w tempie ponad 3% rocznie, a 10 w tempie umiarkowanym i niskim – od 1% do 3% rocznie. W czterech miastach roczne przyrosty były poniżej 1% (Osaka-Kōbe – 0,43%, Nowy Jork – 0,57%, Tokio – 0,92% i Moskwa – 0,99%). W przyszłości do 2025 r. tylko w 2 dzisiejszych megamiastach wystąpi 2–3% tempo wzrostu (Dhaka – 2,72%, Karaczi – 2,52%), a 9 z nich będzie charakte-

się Lagos jako miasto ≥ 10 mln osób; (1) – Demographical Yearbook 2002, UN, NY, 2005, s. 245.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, UN, NY, 26 Feb. 2008.

ryzował bardzo niski wzrost – poniżej 1% rocznie (w przypadku Ōsaka-Kōbe i Moskwy roczny wzrost w latach 2007–2025 będzie na poziomie 0,04% – por. tab. 6).

Tabela 6. Liczba ludności i średni roczny jej wzrost w aglomeracjach miejskich ≥ 10 mln mieszkańców w 2007 r. i 1975–2025

Aglomeracje	Średni roczny wzrost liczby ludności (w %)				
	1975	2007	2025	1975–2007	2000–2025
1. Tokio	26,6	35,7	36,4	0,92	0,11
2. Nowy Jork-Newark	15,9	19,0	20,6	0,57	0,44
3. Meksyk	10,7	19,0	21,0	1,80	0,55
4. Mumbai (Bombaj)	7,1	19,0	26,4	3,08	1,83
5. São Paulo	9,6	18,4	21,4	2,10	0,71
6. Delhi	4,4	15,9	22,5	4,00	1,92
7. Szanghaj	7,3	15,0	19,4	2,24	1,44
8. Kalkuta	7,9	14,8	20,6	1,96	1,83
9. Dhaka	2,2	13,5	22,0	5,64	2,72
10. Buenos Aires	8,7	12,8	13,8	1,19	0,41
11. Los Angeles	8,9	12,5	13,7	1,05	0,50
12. Karaczi	4,0	12,1	19,1	3,48	2,52
13. Kair	6,4	11,9	15,6	1,91	1,49
14. Rio de Janeiro	7,6	11,7	13,4	1,38	0,74
15. Ōsaka-Kōbe	9,8	11,3	11,4	0,43	0,04
16. Pekin	6,0	11,1	14,5	1,91	1,50
17. Manila	5,0	11,1	14,8	2,49	1,60
18. Moskwa	7,6	10,5	10,5	0,99	0,04
19. Sambał	3,6	10,1	12,1	3,21	1,03

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, UN, NY 2008, s. 11.

Powyżej omówiono koncentrację ludności w dużych miastach świata, z której wynika, że na naszym globie coraz częściej tworzą się złożone i rozległe obszary miejskie. Dalsza ewolucja form osadniczych pod wpływem procesów rozwoju i koncentracji produkcji oraz wszelkiej innej działalności człowieka prowadzi do zbliżania i zrastania się aglomeracji, konurbacji, tworzenia stref zurbanizowanych ponadaglomeracyjnego poziomu. Tworzą się rozległe skupiska miast zwane megalopolis.

Pierwszy, opisany naukowo przez J. Gottmanna (1961), megalopolis wschodniego wybrzeża Stanów Zjednoczonych jest swoistego rodzaju konurbacją, „kolebką nowego porządku w organizacji zasiedlania przestrzeni”. Wzdłuż wybrzeża Atlantyku, pomiędzy Bostonem a Waszyngtonem o rozciągłości prawie 1000 km ukształtował się twór urbanistyczny z 40 aglomeracjami (z licznymi

≥100 tys. miastami), nazwany Megalopolis BosWash. Miasta te i aglomeracje, zachowując swoją niezależność i odrębność, położone są blisko siebie i niejako muszą się wzajemnie „tolerować”, tym bardziej że rozdzielające je przestrzenie są również w znacznym stopniu zurbanizowane.

Ateńskie centrum ekistyki (nauka o osadnictwie), kierowane przez C. A. Doxiadisa, proponuje traktować megalopolis jako największą, najbardziej rozległą i zaawansowaną formę osadniczą, jako swojego rodzaju kolejny stopień rozwoju urbanizacyjnego do kształtowania się jednego wielkiego ecumenopolis, tj. miasta światowego, przedstawiającego globalną pajęczynę zurbanizowanych stref.

Megalopolis tworzą się zarówno przy urbanizacji intensywnej, jak i ekstensywnej. W tej pierwszej rozrost powierzchni aglomeracji odbywa się najczęściej przez proces suburbanizacji, tworzą się coraz to rozleglejsze strefy suburbiów. Stykając się z suburbiami sąsiednich aglomeracji, zlewając się następnie w strefy zurbanizowane formują wielki twór urbanistyczny – megalopolis. Przy urbanizacji ekstensywnej natomiast rozrost aglomeracji odbywa się najczęściej przez proces aglutynacji, tj. przyklejania się do aglomeracji mieszkańców wsi, którzy szukają w niej lepszych możliwości samorealizacji i podniesienia poziomu życia. Znane są przy dużych aglomeracjach zwłaszcza krajów rozwijających się i słabo rozwiniętych liczne strefy biedy okalające aglomeracje (*slumsy, bidonville, favellas, shanty-towns*, itp.). I tu również łączą się te aglomeracje, tworząc często megalopolis.

Ujmując różnice pomiędzy aglomeracją a megalopolis z punktu widzenia nie osadniczego, ale ekonomiczno-geograficznego, tj. tego, jaka jest intensywność powiązań gospodarczych, wykonywanych funkcji i ekonomiczna efektywność tych form osadniczych, trzeba zaznaczyć, że są tu dwa punkty widzenia. Zwolennicy pierwszego wskazują, że megalopolis stwarza ogromne możliwości rozwoju dużych centrów, tworzy efekt mnożnikowy dużych aglomeracji miejskich; zwolennicy drugiego natomiast twierdzą, powołując się na liczne badania, że skala, spektrum i główna specjalizacja, rodzaje działalności tak aglomeracji, jak i megalopolis zasadniczo się nie różnią. Oprócz tego, rozpatrując charakter i intensywność powiązań gospodarczych, należy uznać, że ta większa forma osadnicza (megalopolis) nie stanowi systemu z głęboką wewnętrzną integracją, ale raczej rozpada się na oddzielne, bardziej ściśle wzajemnie oddziałujące na siebie bloki strukturalne, i ustępuje ona efektowi aglomeracji na bazie jednego-dwóch centrów miejskich. Większość badaczy twierdzi zatem, że zasadniczymi, podstawowymi cechami tworów typu megalopolis są przede wszystkim nie tyle gospodarcze wskaźniki, ile parametry ekistyczne, głównie rozmiar i struktura przestrzenna tych form osadniczych.

Centrum badań osadniczych w Atenach na początku lat 80. XX w. wydzieliło 66 megalopolis (w tym 43 ukształtowane i 23 formujące się) – z ogólną liczbą ludności 1,8 mld osób. Przepuszczano, że w 2000 r. będzie ponad 160 megalopolis i zamieszkiwać w nich będzie 40–50% ludności świata. Na szczęście

prognozy te były grubo przeszacowane i obecnie na świecie istnieje około 30 megalopolis.

Największe megalopolis kształtują się w krajach rozwiniętych, np. w Stanach Zjednoczonych wzdłuż wybrzeża Atlantyku, pomiędzy Bostonem a Waszyngtonem (BosWash), w rejonie Wielkich Jezior (ChiPitts), w Kalifornii pomiędzy San Diego a San Francisco (SanSan) i w Europie Zachodniej w Wielkiej Brytanii (Londyn – Liverpool) oraz wzdłuż wschodniego brzegu Japonii pomiędzy Tokio a Ōsaką (Tokaido lub Nippon) (por. tab. 7). Przy czym udział demograficzny samej aglomeracji tokijskiej w Megalopolis Tokaido wynosi prawie 64%.

Zdaniem Sang-Chuel Choe (1998), profesora planowania miejskiego i regionalnego z Państwowego Uniwersytetu w Seulu, największym tzw. korytarzem miejskim świata jest BESETO, obejmujące Tokio-Jokohamę, Ōsake-Kōbe, Seul, Pekin i Tianjin i silnie zurbanizowane obszary je okalające. Długość tego korytarza wynosi 1500 km i zamieszkuje go w 112 miastach ponad 98 mln osób.

Niekiedy w literaturze geograficznej wspomina się o tzw. urbanizacyjnej osi Kanady, ciągnącej się od aglomeracji Quebec do Windsoru o długości ok. 1200 km i powierzchni ponad 170 tys. km², którą niektórzy badacze traktują jako formujący się megalopolis. Na kontynencie europejskim takim kształtującym się megalopolis, zdaniem wielu specjalistów, jest przestrzeń miejska w Dolinie Padańskiej z głównym centrum Mediolanem. Znany rosyjski badacz geografii miast, G.M. Łappo, w książce pt. *Geografija gorodov* (1997) stwierdza, że w Rosji zaczynają się procesy megalopolizacji, a takim kształtującym się megalopolis jest Megalopolis Centralno-Rosyjski, który ciągnie się jako łańcuch miast od Moskwy przez Oriechowo–Zujewo–Włodzimierz do Niżnego Nowogrodu, oraz kurortowy Megalopolis Psou–Adler–Soczi–Dagomys–Tuapse na wybrzeżu Morza Czarnego.

W wielu publikacjach część badaczy uważa, że w Europie Zachodniej kształtuje się „deltapolis” z liczbą ludności ok. 80 mln. Obejmuje on wybrzeża Wielkiej Brytanii, Niemiec, Belgii, Holandii i Francji i zajmuje powierzchnię 230 tys. km².

Bardzo intensywnie kształtują się megalopolis na innych kontynentach, w krajach rozwijających się np. w Brazylii San-Rio (São Paulo–Rio de Janeiro), w Indiach Wizagmahanagar 1 (deltę Gangesu i Brahmaputry–Kalkuta–Dhaka–Khulna) i Wizagmahanagar 2 (deltę Gangesu i Brahmaputry–Asansol–Kalkuta), w Indonezji Djaban (Dżakarta–Bandung), w Chinach Pektian (na osi Pekin–Tianjin), Shanzhou (Shanghaj–Nanijng (Nankin)–Zhengzhou) i Guansjian (Guangzhou–Sjiangan), w Nigerii Lagib (od miasta Lagos do Ibadanu), w Egipcie od Kairu do Aleksandrii, w Argentynie w estuarium rzeki La Platy do aglomeracji Buenos Aires–La Plata i in. (tab. 7).

Tabela 7. Największe megalopolis świata

Nazwa megalopolis	Główne centra/aglomeracje	Liczba aglom.	Liczba ludności (w mln)	Powierzchnia (w tys. km ²)	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)	Rozciągłość w km wzdłuż osi głównej
A						
Tokaido (Nippon)	Tokio, Kawasaki, Jokohama, Ōsaka-Kōbe, Kioto, Nagoia, Fukuoka-Kitakiusiu	20	65*	70	780	700
BosWash	Boston, Nowy Jork, Filadelfia, Baltimore-Waszyngton	40	50	170	295	1000
ChiPitts (Wielkich Jezior)	Chicago, Detroit, Cleveland, Pittsburgh	35	35	160	220	900
Angielski	Londyn, Birmingham, Liverpool, Manchester	30	30	60	500	400
Reński	Randstadt-Ren-Ruhre-Mainz (Moguncja)	30	30	60	500	500
SanSan (Kalifornijski)	San Diego, Los Angeles, San Francisco	15	18	100	180	800
B						
Nazwa megalopolis	Liczba miast milionowych	Liczba aglom.	Liczba ludności (w mln)	Powierzchnia (w tys. km ²)	Gęstość zaludnienia (osób/km ²)	Rozciągłość w km wzdłuż osi głównej
Wizagmahanagar I	4	24	58	293	132	280
Shanzhou	7	23	51	234	114	220
San-Rio	3	20	48	251	139	360
Pektian	2	14	44	49	143	170
Djaban	4	18	34	109	150	135
Guansjian	5	33	29	133	109	180
Wizagmahanagar II	2	24	27	163	116	200

Kair – Aleksandria	2	43	25	129	115	200
Lagib	2	23	20	77	129	120
La Platy	1	20	18	140	120	80

Objaśnienia: A – megalopolis w krajach rozwiniętych; B – megalopolis w krajach rozwijających się.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Urbanization Prospects: The 2007 Revision, UN, NY, 2008; * Demographic Yearbook 2002, UN, NY, 2005; Petrcyk E.N., 1999, s. 20; Kostinskij G.D., 1977, 1998; Sluka A.N., 2005.

Warto w tym miejscu nadmienić, że megalopolis w krajach rozwijających się są w większości przypadków bardziej rozległe powierzchniowo niż w megalopolis krajów rozwiniętych, ponadto mają one mniejszą gęstość zaludnienia, mniejszą rozciągłość wzdłuż osi głównej i formują się w warunkach stosunkowo niskiego poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego danego kraju czy regionu. Jednakże bardzo szybko zwiększają one swoją liczbę ludności, zagęszczają się powierzchniowo pomiędzy głównymi aglomeracjami, których na ogół jest mniej niż w megalopolis krajów rozwiniętych. Są to bowiem twory ponadaglomeracyjne najczęściej jedno lub bipolarne, niekiedy tylko wielobiegunowe (np. Guanszjan), a udział głównych aglomeracji w ogólnym zaludnieniu megalopolis wynosi tu od 30 do 50%. W świetle powyższego wydaje się, że megalopolis, tak w krajach rozwiniętych jak i rozwijających się, można traktować jako hiperkonurbacje.

Megalopolis wyruszają na podbój całych obszarów naszej planety, rozsadzają dawne podziały między państwami, mają ponadpaństwowy charakter. Już pod koniec lat 60. XX w. wielu badaczy twierdziło, że na kuli ziemskiej nie ma zakątka, gdzie nie tworzyłyby się i rozrastały miasta, a ich koncentracja przekształca całe regiony w policentryczne konurbacje. Megalopolis jest niczym innym, jak gigantyczną konurbacją.

Można zadać pytanie, czy to jest forma osadnicza najbliższej przyszłości? J. Gottmann (1915–1994) twierdził, że zjawisko megapolizacji jest nieodwracalne, skłonne przekształcić niektóre rejony naszej planety, natomiast L. Gachom (1960) uważa megalopolis za najbardziej przydatne, najgęściej zaludnione obszary ekumeny przyszłości.

„W każdym razie nie należy sądzić, że megalopolis przyszłości będzie intensyfikacją dawnej, a nawet dzisiejszej, koncepcji miasta. Chodzi o nową formułę rozwoju miasta, która wyraża się w powstawaniu rozproszonych skupisk ludności miejskiej. Miasto linearne – koncepcja faworyzowana przez Le Corbusiera – to w rzeczywistości megalopolis. Konurbacja rozplywa się w aglomeracji”.

Inną sprawą jest to, czy wielkie zurbanizowane obszary – megalopolis są tworami pożądanym na naszej planecie, czy problemy, które one ze sobą niosą, są mniejsze od zalet i korzyści. Tu zdania są podzielone, czy hiperurbanizacja i hipertrofia wielkich miast jest zjawiskiem pożądanym czy też nie. Niewątpli-

wy jest fakt, że na początku XXI w. w procesie urbanizacji obserwuje się silną dyferencjację terytorialną, coraz lepiej widać, że na urbanizacyjne oblicze naszego globu największy wpływ wywierają kraje rozwijające się, to w nich zachodzą ogromne zmiany i intensywne procesy makro-, mega- i gigapolizacji.

5. Miasta światowe i miastocentryczny model gospodarki światowej

Omawiając wielkie miasta zwracano uwagę, że stają się one głównymi podmiotami życia gospodarczego, społecznego i politycznego, że w światowym procesie urbanizacji odgrywają one rolę szczególną i największą. Tworzą podstawowy szkielet wielkomiejskiego osadnictwa naszej planety. Miasta (zwłaszcza wielkie) są strukturami długiego trwania, zmieniały się formacje społeczno-gospodarcze, epoki, zmieniały się priorytety rozwoju gospodarki światowej, a wielkie miasta zawsze stały na czele postępu cywilizacyjnego, a zainteresowanie nimi nigdy nie wygasło i trwa po dzień dzisiejszy. Miasta wielkie, milionowe, mają „magiczne” działanie, tak jak samo słowo „milion”, np. milioner finansowy, milionowy obywatel, milion wygrany w „totka” itp.

Miasta powstawały i powstają w wyniku określonych potrzeb człowieka, koncentrując różnorodną działalność, odgrywają ważną rolę w geograficznym podziale pracy, pełnią funkcję integracyjną, są ogniskami rozwoju społeczno-gospodarczego danego regionu, kraju i świata. Przekształcają sposób organizacji przestrzeni społeczno-gospodarczej naszego globu.

Wiek XX, a zwłaszcza jego druga połowa i początek XXI w. przyniosły ogromne zainteresowanie zarówno społeczności naukowej, jak i praktyków (ekonomistów, planistów i innych) kształtowaniem się szczególnej kategorii miast – *miast światowych, globalnych* (ang. *world, global cities*).

Początkowo, jak opisuje S. Sassen (1994), pojęcie miasta światowego było wykorzystywane do określania miast o wyjątkowym znaczeniu kulturowo-religijnym, np. dla Rzymu czy Paryża, ale także stolic byłych imperiów: Londynu, Madrytu, Paryża lub Wiednia. Pojęcie to cały czas ewoluuje i obecnie koncepcja miast światowych opiera się na ich szczególnym udziale w światowej gospodarce i ich roli społeczno-politycznej. Oczywiście, pamiętać przy tym należy, że udział w tym elitarnym klubie „miast światowych” wynika nie tyle z liczby zamieszkującej w nich ludności ani z tego, czy pełnią one funkcje stołeczne jakiegoś wielkiego państwa, ale wynika on z potencjału ekonomicznego tych miast, z rodzaju działalności, jakie one pełnią, oraz stopnia wpływów politycznych, ekonomicznych na gospodarkę naszego globu. W miastach światowych, jak stwierdza D. Clark (1996) zlokalizowane są kluczowe jednostki urzędów i organizacji, które zarządzają, manipulują, dyktują i określają kształtowanie się i reprodukcję kapitalizmu na całym świecie. Te miasta są swojego rodzaju „dowodzącymi” i kontrolującymi punktami globalnego systemu ekonomicznego. Taka nieproporcjonalna i wyjątkowa ważność niektórych miast/aglomeracji

sprawia, że mówimy o ich dominujących pozycjach w miejskiej hierarchii naszej planety.

Czym jest miasto światowe/globalne? Odpowiedź na to pytanie nie jest wcale łatwa, istnieje bowiem wiele poglądów na ten temat, które zresztą, co jest oczywiste, stale ewoluują. Trudność odpowiedzi wynika po pierwsze z tego, że świat jest dynamiczny, jego ekonomika, przestrzeń społeczno-gospodarcza i polityczna podlegają ciągłej transformacji. Ciągłym zmianom podlegają również i same miasta. Po drugie, do tej pory statystyka międzynarodowa jest na różnych poziomach szczegółowości, są ogromne braki w danych dotyczących związków funkcjonalno-przestrzennych pomiędzy poszczególnymi miastami świata (więcej jest danych dotyczących państw, można nawet zaryzykować stwierdzenie, że dane statystyczne nadal zachowują swój państwocentryczny charakter), wreszcie, po trzecie, brak wystarczającej teorii i metodyki badań miasta światowego. Szerzej o problematyce miast światowych w pracy pt. *Urbanizacja na świecie*, gdzie są zaprezentowane i opisane różnorodne poglądy i koncepcje licznych autorów stosunkowo mało znane w polskiej literaturze.

W niektórych badaniach poszczególni autorzy posługują się w odniesieniu do wielkich miast i ich światowego znaczenia różnymi określeniami: *metropolis*, *kosmopolis*, *globalny region miejski*, *centrum światowe*, *miasto światowe*, *miasto globalne* itp. Jednakże lawinowa liczba badań i publikacji na temat miasta światowego świadczy, że jest to nader aktualny i ważki globalnie temat, tym bardziej że obserwujemy od dłuższego czasu nie państwo-centryczny model gospodarki świata, ile raczej miastocentryczny, o czym w dalszej wykładu.

Koncepcja miasta światowego po raz pierwszy zaistniała w publikacji P. Geddesa (1915) dotyczącej ewolucji miast. Patric Geddes był jednym z pierwszych, który w publikacji użył pojęcia „miasto światowe”, a ściślej mówiąc „światowe centrum”. Ogromny wkład w rozpracowanie koncepcji miasta światowego wniosły prace Brytyjczyka Petera Halla (*The World Cities*, 1966), a ukazanie się kolejnych książek, m.in. profesorki Uniwersytetu w Chicago, socjologa Saskii Sassen (*The Global City: New York, London, Tokyo* w 1991, *Cities in a World Economy*, 1994) zaakcentowało aktualność badań miast światowych i stało się swojego rodzaju dowodem dojrzałości nowego kierunku – badań miast światowych, globalnych. Również konferencja międzynarodowa zorganizowana w 1993 r. koło Waszyngtonu dowiodła, że problematyka badawcza miast światowych wyzwala wiele emocji i osiągnęła już pewien poziom dojrzałości. Rezultatem tej konferencji jest opracowanie po redakcją P. Knoxa i P. Taylora pt. *World Cities in a World-System* (1995).

W światowej ekonomice obserwujemy dwie przeciwstawne tendencje: podczas gdy produkcja „rozsiewa” się po całym świecie, ulega rozproszeniu, usługi w coraz większym stopniu koncentrują się w relatywnie mniejszej liczbie miast. W opracowaniach S. Sassen centra takie nazwane zostały miastami globalnymi

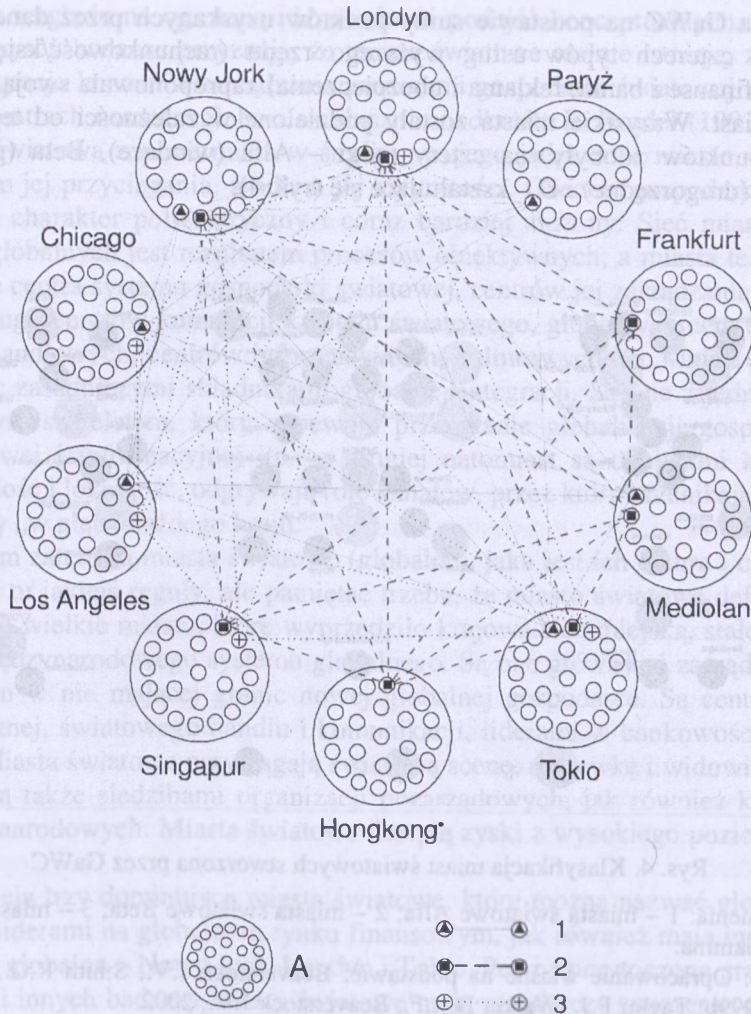
i są miejscami wytwarzania wysoko wyspecjalizowanych usług (finansowych, bankowych, prawnych, konsultingu, audytu, agencji reklamy, mody itp.).

Na temat miast światowych, globalnych wyszły setki anglojęzycznych publikacji, powstała również specjalna grupa badawcza GaWC (Globalization and World Cities Study Group and Network), która wniosła ogromny wkład w opracowanie koncepcji miast światowych/globalnych, w zbadanie ich wzajemnych powiązań i ich klasyfikacji (grupa badawcza GaWC z Uniwersytetu w Loughborough głównie pracująca pod kierunkiem P.J. Taylora).

Budując model sieciowy, GaWC wyszła z założenia, że wytwórcy naukochłonnych usług tworzą jądro globalnej sfery usług, proponują transnarodowym korporacjom w miarę możliwości „ogólnoswiatowy” serwis, agresywnie rozwijają międzynarodową sieć swoich przedstawicielstw, których raczej nie może zastąpić obsługa przez internet. Jak podkreśla P.J. Taylor, tylko ten, kto jest w stanie szybko mobilizować na całym świecie kompetentny zespół, cieszy się popytem jako konsultant u dużych kompanii i korporacji. Jądrami takiej sieci są miasta światowe. Takie ujęcie daje możliwość formalizacji koncepcji w formie trójpoziomowej sieci: tj. poziom światowej ekonomii, na którym proponuje się usługi; miasta jako punkty węzłowe, w których wytwarza się te naukochłonne usługi i po trzecie: firmy jako występujący „aktorzy” (rys. 3).

Miasta w tym sieciowym systemie występują jako węzły, przez które przechodzą zasadnicze sieci firm globalnych. Z przeprowadzonych przez GaWC badań wynika, że najbardziej zintegrowane „w sieć” miasta światowe są skoncentrowane w Europie Zachodniej, Ameryce Północnej i Azji Wschodniej. Najściślej w tym 123 składowym „archipelagu miast” powiązanych jest 20 miast. Interesujący jest fakt, że w Azji Wschodniej jest niezbyt dużo miast wciągniętych w sieć, ale za to mają one wysoki poziom „wciągnięcia”. Europa Zachodnia natomiast jako kolebka wyjściowych węzłów ogólnoswiatowej ekonomii dysponuje liczną rzeszą miast wytwarzających usługi, ale miasta te w obecnych czasach mają zróżnicowany poziom wciągnięcia w ogólnoswiatową sieć miast.

Koncentracja globalnych i regionalnych centrów zarządzania/dowodzenia, finansowych itp. nie jest jedynym ważnym kryterium służącym do określenia stopnia integracji i wciągnięcia danego miasta w system sieci miast światowych. Liczne miasta ze względu na korzystne położenie w sieci, a głównie dzięki pełnieniu przez nie funkcji pośredników pomiędzy regionalnymi a globalnymi rynkami i potokami informacji grają szczególną rolę w sieci miast. P.J. Taylor i in. (2002) podkreślają, że np. Hongkong nie wchodzi do elity centrów zarządzania, ale ma najwyższy poziom „wciągnięcia” we wzajemne związki między światowymi miastami po Londynie i Nowym Jorku. Centra takie otrzymały nazwę „miasta – wrota” lub „miasta – bramy”.

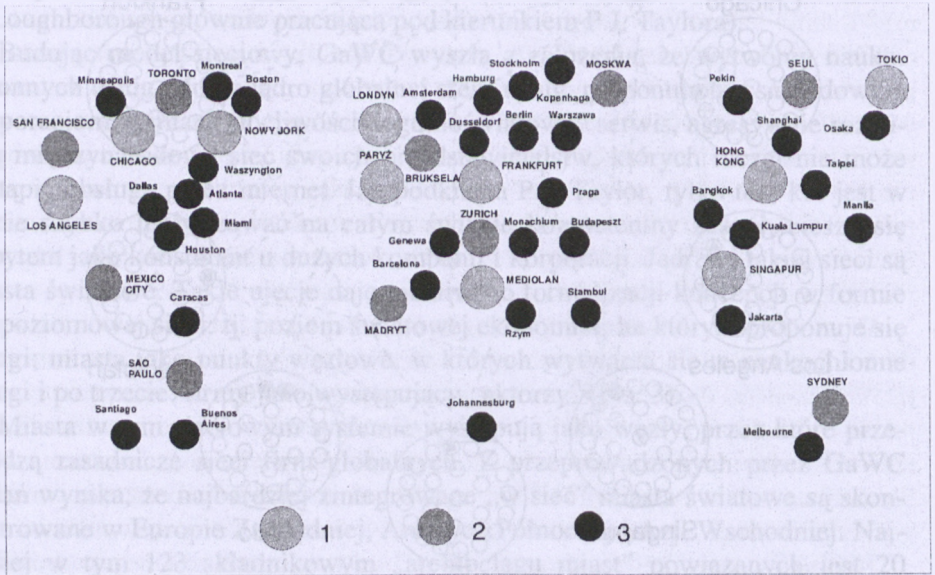

Rys. 3. Sieć dziesięciu miast światowych typu „Alpha” i ich powiązań z trzema korporacjami dostarczającymi usług zaawansowanych

Objaśnienia: A – producenci zaawansowanych usług w miastach; 1 – TMP (reklama) biura i powiązania; 2 – Dresden Bank Group – biura i powiązania; 3 – Sidley & Austin (prawo) – biura i powiązania.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Taylor P.J., 2001; światowe miasto typu „Alpha” zostało zdefiniowane w publikacji Beaverstock J.V., Smith R.G., Taylor P.J., 1999a.

Grupa GaWC na podstawie sumy punktów uzyskanych przez dane miasta w sferze czterech typów usług wyższego rzędu (rachunkowość/księgowość i audyt, finanse i banki, reklama i ubezpieczenia) zaproponowała swoją klasyfikację miast. Wszystkie miasta zostały podzielone w zależności od tego, jaką liczbę punktów zdobyły, na cztery rangi – Alfa (wiodące), Beta (główne), Gamma (drugorzędne) i D – kształtujące się (rys. 4).

Rys. 4. Klasyfikacja miast światowych stworzona przez GaWC

Objaśnienia: 1 – miasta światowe Alfa; 2 – miasta światowe Beta; 3 – miasta światowe Gamma.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Beaverstock J.V., Smith R.G., Taylor P.J., 1999b; Taylor P.J., Walker D.R.F., Beaverstock J.V., 2002.

We współczesnym świecie nikt koncepcji miast światowych jako centrów globalnych nie odrzuca, jednakże wśród niektórych badaczy budzi pewne wątpliwości jej empiryczne istnienie, poziom wpływu tej stosunkowo małej liczby miast światowych na rozwój społeczno-gospodarczy naszego globu. Jednym z przytaczanych argumentów jest to, że gospodarka świata sama w sobie jest „asymetryczna”, ponieważ w większości państw afrykańskich systemy miast znajdują się w embrionalnym stadium rozwoju, ogromne obszary z wielomilionowym zaludnieniem funkcjonują poza lub co najwyżej na „peryferiach”. Świat tych ludzi jest skurczony i dla nich miasta światowe to najbliższy rynek lub centrum dystrybucji.

Bez względu na ogromną różnorodność podejść konceptualnych, praktycznie wszyscy badacze przyznają, że miasta światowe realnie istnieją, że istnieje koncentracja kontroli i zarządzania procesami gospodarki światowej w nielicznych centrach naszego globu. Jak słusznie podkreśla F. Brodel (1992), gospodarka światowa zawsze miała w środku swojego jądra duże miasto, które jest centrum jej przyciągania, źródłem jej aktywności. Obecnie gospodarka światowa ma charakter policentryczny i coraz bardziej złożony. Sieć miast światowych/globalnych jest rezultatem procesów obiektywnych, a miasta te stanowią główne centra systemu gospodarki światowej, centrów jej zarządzania i kontroli, obsługi, centrów kumulacji kapitału światowego, globalnych centrów finansowo-handlowych, centrów informacyjnych, kulturowych itp. Miasta światowe są więc zasadniczymi składnikami globalnej integracji. Są one z jednej strony bazowym szkieletem, który zapewnia przenikanie globalizacji gospodarczej, kulturowej i informacyjnej itp., z drugiej natomiast są ogniwami łączącymi globalność i lokalność, odgrywają rolę kanałów, przez które przenikają globalne impulsy „w głąb” każdego kraju.

Czym zatem są miasta światowe (globalne), jaka jest ich natura i charakter? Nie ma tu jakiejś reguły, ale pamiętać trzeba, że miasto światowe definiowane jest jako wielkie miasto, które wyprzedziło krajową sieć miejską, stało się częścią międzynarodowego systemu globalnego. Są one głównymi zarządzającymi centrami w nie mającej granic nowej globalnej gospodarce. Są centrami siły politycznej, światowego handlu i komunikacji, liderami w bankowości i finansach. Miasta światowe przyciągają światową scenę, rozrywkę i widowiska sportowe, są także siedzibami organizacji pozarządowych, jak również korporacji międzynarodowych. Miasta światowe czerpią zyski z wysokiego poziomu turystyki.

Istnieją trzy dominujące miasta światowe, które można nazwać globalnymi, są one liderami na globalnym rynku finansowym, jak również mają inne ważne funkcje globalne – Nowy Jork, Londyn i Tokio. Pewne przytoczone przez grupę GaWC i innych badaczy miasta światowe mają zasadnicze znaczenie dla regionów, w których są zlokalizowane: np. Los Angeles (obrzeże Pacyfiku) i Frankfurt (Europa Zachodnia). Można zaryzykować stwierdzenie, że miasta światowe są związane i są wytworem postępującej od dawna globalizacji i internacjonalizacji. Miasta światowe mają różne cechy.

Wkład do badań miast światowych jest tak ogromny, zwłaszcza grupy GaWC, przedstawienie przez nich i innych usystematyzowanej koncepcji miast światowych, ich hierarchii i wzajemnych powiązań, że stanowi to podstawę do analizy kształtującego się globalnego, miastocentrycznego modelu gospodarki świata. Na bazie dużych miast i ich ponadprzeciętnej roli mówi się o miastocentrycznym modelu gospodarki świata, który również nie jest zupełną nowością. Któż bowiem nie pamięta z historii starożytnej zarządzającego prawie całą Europą Rzymu czy Bizancjum (podniesione przez cesarza Konstantyna do rangi

miasta stołecznego imperium rzymskiego, później stolica cesarstwa bizantyńskiego), czy ze średniowiecza zarządzającego największym w dziejach ludzkości państwem Wielkich Mogołów, którego obszar obejmował prawie całą Azję, Karakorum, a później od 1264 r. Pekin, lub miast-państw Genui, Wenecji, Florencji i innych. Miastocentryzm wpisany jest więc w rozwój cywilizacyjny ludzkości.

W aspekcie przestrzennego rozmieszczenia miast światowych zauważamy ich nierównomierne rozmieszczenie, i ich występowanie odzwierciedla najbardziej rozwinięte i bogate kraje świata. Jak już wcześniej wspomniano, są trzy główne strefy koncentracji lub inaczej mówiąc „drzewa” (połączone ze sobą tak koronami drzew, jak i silnymi korzeniami) miast światowych: zachodnioeuropejskie, północnoamerykańskie i azjatycko-pacyficzne. W innych regionach globu miasta światowe występują jako pojedyncze centra – Rio de Janeiro, São Paulo i Buenos Aires w Ameryce Południowej, Sydney w Australii i Johannesburg w Afryce Południowej.

Właściwością drzewa zachodnioeuropejskiego jest to, że rozwój urbanizacji na tym kontynencie ma odległą historię, w czasie której kształtowały się miastoliderzy gospodarki regionalnej (europejskiej) i globalnej, następowała ich rotacja. W starożytności był nim Rzym, w średniowieczu Wenecja, później Antwerpia, Genua, Amsterdam, Londyn i dopiero od lat 30. XX w. pierwszeństwo przejęło miasto Nowego Świata – Nowy Jork (por. tab. 8). W Europie wykształciła się gęsta sieć miast światowych o różnej randze, które mają węższą funkcjonalną specjalizację, np. Zurych jako centrum finansowe, Rotterdam jako główny port Europy i wiele innych.

Nieco młodszym drzewem miast światowych/globalnych jest region północnoamerykański, który jest największy i najbardziej wciągnięty w system gospodarki światowej i w sieć miast globalnych. Miasta globalne Ameryki Północnej tworzą triadę Nowy Jork, Chicago, Los Angeles, która ściśle współpracuje z centrami globalnymi z innych krajów Ameryki – Toronto, Meksykiem, Caracas. Należy się spodziewać, że w najbliższej przyszłości ze względu na ogromny potencjał drzemający w wielu amerykańskich miastach status miast globalnych otrzymają następane – Filadelfia, Detroit i inne.

Najmłodsze drzewo miast globalnych występuje w obszarze azjatycko-pacyficznym i ma raczej liniowy charakter, kształtuje się ono na osi Tokio – Singapur. W tym obszarze dominacja stolicy Japonii – Tokio jest niezagrożona, ale charakterystyczna jest tu duża dynamika wzrostu drugorzędnych miast światowych – Bangkoku, Singapuru, Hongkongu, Manili, Seulu, Taipei i innych.

W tabeli 8 przedstawiono główne etapy ewolucji miastocentrycznego modelu gospodarki światowej. Spośród wszystkich ogniw sieci osadniczej główną rolę odgrywają miasta, stanowiąc najbardziej rozwiniętą grupę jednostek. Z ekonomiczno-geograficznego punktu widzenia miasta wraz z siecią drożną tworzą szkielet, na którym wszystko się opiera i który kształtuje terytorium przez na-

Tabela 8. Główne etapy ewolucji miastocentrycznego modelu gospodarki światowej

Etapy ewolucji gospodarki światowej	Gospodarka rynkowa						
	1450 lata	1640 lata		1820 lata		1950 lata	1980 lata
Feudalizm	ogólny kryzys feudalizmu	rodzenie się gospodarki światowej	kształtowanie się gospodarki światowej	etap ekspansji	etap konsolidacji	etap integracji	społeczeństwo postindustrialne
		kapitalizm agrarny	kapitalizm industrialny				
Ewolucja centrów gospodarki światowej	Wenecja (do 1500 r.)	Antwerpia (1500-1568)	Genua (1557-1627)	Amsterdam (162-1783)	Londyn (1783-1929)	Nowy Jork (od 1930)	Nowy Jork, Londyn, Tokio (od lat 70.)
		zmieniający się liderzy miast europejskich					
Ewolucja systemu centrów gospodarki światowej	dominujący typ miastocentrycznego modelu gospodarki światowej						policentryzm
	monocentryzm						

Źródło: Szymańska D., 2007, opracowanie własne na podstawie: Brodel F., 1992; Mironienko N.S., 1995, 1997; Slika A.E., 2005.

danie mu określonych cech. Wielkie miasta są jak gdyby dowodzącym składnikiem kraju, świata, organizującym jego życie we wszystkich płaszczyznach – gospodarczej, politycznej i kulturalnej.

Każde z miast ma określone funkcje, swoją strefę wpływu i ciężenia. Miasta przez swoje funkcje organizacyjno-produkcyjne i różnorodność powiązań ekonomicznych skupiają jak w soczewce charakterystyczne cechy ciężącego do nich obszaru. Pełnią zatem ważne funkcje integracyjne, realizują zadania wzmacniające ekonomiczne zależności ze swoim terytorium. Miasta odgrywają niezwykle aktywną rolę w geograficznym podziale pracy, w kształtowaniu i rozwoju regionów ekonomicznych całych kontynentów i świata.

Arena działalności i strefa bezpośrednich powiązań miast nabiera charakteru ogólnoświatowego, globalnego, a różnorodność i szybkość rozwoju procesów integracyjnych wyzwała wykluwanie się globalnej sieciowej struktury miast, jak i szczególnego ich „składu dowodzącego”. Z dotąd przedstawionych rozważań wynika, że w stosunkowo małej liczbie miast skoncentrowany jest ogromny potencjał i kapitał geopolityczny, gospodarczy, kulturowy, dzięki którym miasta te mają kolosalne wpływy na naszej planecie. I coraz wyraźniej miasta te występują jako główne centra całej światowej gospodarki. Wzrastanie systemu takich centrów doprowadziło i prowadzi do ukształtowania miastocentrycznego węzłowego systemu organizacji przestrzeni światowej.

Koncepcję miastocentrycznego modelu gospodarki światowej odnajdujemy m.in. w pracy F. Brodela (1992), w której autor określił jedno z praw istnienia światowej gospodarki: w centrum „świata-gospodarki” znajduje się miasto, inaczej mówiąc „świat-gospodarka” zawsze kręci się wokół określonego centrum, które wyznacza główne kierunki i tendencje działalności ludzkiej. Nie wkraczając tu w zamierzchłe czasy, wystarczy nadmienić, że od początku XV w. światowa gospodarka rynkowa odnotowała kilka stadiów rozwoju (tak w czasie, jak i w przestrzeni). Każde z tych stadiów miało jakieś wiodące centrum, w którym skoncentrowana była władza finansowa, gospodarcza, techniczna i kulturowa. Zarodek współczesnego systemu światowej gospodarki kształtował się w Europie. Już w czasie kryzysu feudalizmu miasta europejskie zaczynają odrywać się od swojego najbliższego wiejskiego otoczenia i stopniowo włączają się w wymianę daleko wykraczającą poza ich dotychczasowe horyzonty. F. Brodel nazywa to „ogromną eksplozją”, pierwszą, którą stworzyło europejskie społeczeństwo i pociągnęło je do dalszych osiągnięć. W tym czasie w centrum ogólnoeuropejskich powiązań (w świetle licznych badań), było miasto Brugia („Flamandzka Wenecja”, obecnie ponad stutysięczne miasto na północnym zachodzie Belgii). Już od VII w. „Municipium Brugense” było obecne na mapach Europy. To tu powstał rejon manufaktury tekstylnej nie mający sobie równych w Europie, to tu również powstała w 1309 r. pierwsza giełda europejska, miasto było najważniejszym centrum handlowo-gospodarczym Europy. Gdy zaczyna się formować związek miast hanzeatyckich, na arenie pojawiają się

nowe miasta centra handlowo-gospodarcze, np. Lubeka (stolica Hanzy) czy Hamburg (który obecnie jest siedzibą 100 konsulatów i zajmuje pod tym względem drugie miejsce na świecie, po Hongkongu). Związek hanzeatycki (Hanza) obejmował w okresie swojej świetności ponad 170 miast, mających wspólne interesy handlowe od Lizbony po Nowogród (Rosja). Już od tego czasu zaczęła się bowiem formować na podbudowie gospodarczej sieć międzynarodowych centrów (miast) działających na rozległym obszarze Europy. Jest to jakby prao obraz współczesnego fenomenu sieci miast światowych.

Według profesora Immanuela M. Wallersteina, który sformułował „teorie systemu światowego”, w rozwoju społeczeństw przed powstaniem systemu światowego istniały dwa stadia: minisystemów oraz imperiów światowych. Stadium minisystemów dominujące w społeczeństwach zbieracko-myśliwskich, charakteryzujące się samowystarczalnością ekonomiczną i kulturową homogenicznością; oraz drugie: stadium imperiów światowych, które narodziło się wraz z powstaniem pierwszych dużych ośrodków miejskich, dominujących politycznie nad dotychczasowo istniejącymi wspólnotami i mających tendencje do znacznego terytorialnego rozrastania się. Stadium systemu światowego rozpoczyna się od momentu pojawiania się zaczątków systemu kapitalistycznego w XV w. („Modern History Sourcebook: Summary of Wallerstein on World System Theory” by Frank W. Elwell, www.fordham.edu/halsall/mod/wallerstein).

Do końca XV w. handlowo-finansowym centrum Europy była Wenecja, która będąc jednocześnie węzłem dróg lądowych i morskich królowała od Lombardii oraz w basenie Morza Śródziemnego, rozpościerając swoje wpływy również na obszary Afryki Północnej. Nieco mniejsze znaczenie miała Genua, która w okresie XII–XIII w. była drugą obok Wenecji handlową potęgą morską w basenie Morza Śródziemnego. Pod koniec XV w. na arenę wkracza Antwerpia (gaśnie natomiast blask Wenecji), która w epoce wielkich odkryć geograficznych stała się forpocztą w eksploatacji i zagospodarowywaniu Ameryki. A zatem od tego momentu można mówić już o transatlantyckim znaczeniu miast. Antwerpia stała się swojego rodzaju wciągającym ogniwem w europejską (światową) ekonomikę nowych regionów i kontynentów. Wzrost i powstawanie nowych powiązań handlowych przyczynia się do rozwoju sfery kredytowo-finansowej. W tych warunkach rozwija się Genua (tak jak Wenecja utraciła ona rolę centrum handlu), która zaczęła odgrywać nową rolę – rolę zarządcy płatności europejskich i rachunkowości. Głównym finansowym centrum Genui był bank San Giorgio, zajmujący się międzynarodowymi operacjami kredytowymi, a samo miasto przekształca się w arbitra finansowego Europy (por. tab. 8).

W okresie późniejszym, tj. kształtowania się gospodarki światowej i kapitalizmu industrialnego, nadal charakterystyczny jest monocentryczny model gospodarki światowej, jednak pierwszoplanowe miejsce zajmuje tu Amsterdam. Ma to związek ze „złotym wiekiem” Niderlandów. Po rewolucji burżuazyjnej powstaje republika zjednoczonych prowincji, która bardzo szybko rozwija się

gospodarczo i społeczno-kulturowo, stając się najbogatszym wówczas państwem Europy. Sam Amsterdam przekształca się z największego centrum ekonomicznego kraju w centrum całego rozwijającego się światowego kapitalistycznego rynku towarowo-pieniężnego. Tu była giełda towarowa i giełda papierów wartościowych, miasto było stolicą najtańszych kredytów i bazą największej floty w Europie (która prawie dwukrotnie przewyższała flotę Anglii i Francji razem wziętych). Miasto odegrało pierwszoplanową rolę w handlu międzynarodowym i rozkręcaniu ekspansji kolonialnej. Było też centrum zarządzania imperium holenderskiego (wprawdzie krótko) obszernych terytoriów w południowo-wschodniej Azji, Ameryce i Afryce, i z tego powodu aktywnie uczestniczyło w gospodarce w skali całego świata. Jednakże pod koniec XVIII w. Amsterdam po 156 latach hegemonii (1627–1783) w gospodarce światowej stracił pierwszoplanową pozycję na rzecz Londynu.

Londyn w tzw. etapie ekspansji ekonomicznej (1783–1929), oznaczającym włączenie się w transnarodową wymianę nie tylko najbardziej rozwiniętych, ale i mniej rozwiniętych krajów, stał się centrum gospodarki światowej. Decydującym faktem dla rozwoju Londynu jako metropolii światowej był nie tylko szybki rozwój przemysłu, ale również handlu i sfery finansowej. Miasto stało się jednym z większych towarowo-przeładunkowych portów świata, wiodącym rynkiem frachtowym świata. Londyn nabrał jeszcze większego rozmachu w „okresie wolnego handlu”, opartego na złocie, przekształcił się w światowego kredytodawcę i inwestora. W mieście scentralizowane było finansowanie całego imperium brytyjskiego i kierowało ono siecią finansowych korporacji rozsiadanych po całym imperium i wszystkich kapitalistycznych państwach świata. Tu jest ulokowany bank angielski, zarządy i główne kantory pięciu największych depozytowych banków świata, tzw. „banków wielkiej piątki”.

Pierwsza wojna światowa przerywa ponadwiekową dominację Londynu. Na światową arenę wkraczają szybko rosnące miasta Ameryki: Nowy Jork i Chicago. Nieobciążone koniecznością obsługi swoich kolonii, z powodu przyjęć licznych rzesz emigrantów z Europy, rosną jak grzyby po deszczu, stając się wielkimi centami przemysłowymi, aktywnie uczestnicząc w kształtowaniu się światowego handlu i systemu walutowego. Nowy Jork staje się nie tylko najsilniejszym pod względem potencjału przemysłowego, handlowego, finansowego miastem Stanów Zjednoczonych, ale jest też najważniejszym ogniwem łączącym kraj z rynkami zagranicznymi. Przez miasto przechodzi prawie połowa handlu zagranicznego Stanów Zjednoczonych. Jak podkreśla F. Brodel (1992), Nowy Jork od lat 30. XX w. stał na najwyższym szczyśle hierarchii centrów gospodarki świata. Po raz pierwszy w historii światowej gospodarki centrum zarządzania znalazło się za granicami Europy.

Dynamiczny rozwój kapitalizmu industrialnego był swoistego rodzaju „kamieniem węgielnym” pod budowę/do budowy policentrycznego systemu gospodarki światowej. W pierwszej połowie XX w. powstał nowy bicentryczny

układ gospodarki światowej z Nowym Jorkiem i Londynem na czele. Lata 50. XX w. stały się swoistego rodzaju Rubikonem tak dla światowej przestrzeni geopolitycznej i ekonomicznej, jak i dla systemu globalnego miast. Decydującym czynnikiem rozwoju gospodarki światowej stał się postęp naukowo-techniczny, a rozwój ekonomiczny w coraz większym stopniu uzależniony jest od „miejsca”, jakie dane miasto, kraj, spełnia w międzynarodowym podziale pracy. Tempo wzrostu wymiany handlowej przewyższa globalną sumę światowej produkcji, zaczęła się intensywna transnacionalizacja biznesu, a myślenie internacjonalne stało się dominującym atrybutem współczesnej gospodarki. Takim jakościowym odzwierciedleniem tych przemian stało się społeczeństwo postindustrialne, które wytwarza usługi, handluje informacją i coraz to mniej zatrudnionych jest w sferze produkcji materialnej. Następuje serwicyzacja działalności, serwicyzacja konsumpcji i coraz większa globalizacja każdej sfery naszej działalności.

Zwolennicy teorii postindustrialnego społeczeństwa odnotowują, że społeczeństwo industrialne jest przede wszystkim społeczeństwem przetwarzającym, w nim są energia i maszyny, które wykorzystuje się do produkcji towarów. Jej główny zasób – to kapitał, a główna persona – to kapitalista. Społeczeństwo postindustrialne zaś to organizm, w którym główną rolę w produkcji, w wymianie informacji i wiedzy odgrywają telekomunikacja i komputery. Przy czym proces postindustrializacji nie jest zupełnie nowym zjawiskiem. Jak podkreśla C. Clark (1940), dominujący wzrost zatrudnienia w sferze usług w krajach najbardziej rozwiniętych zaczął się już na początku XX w. Obecnie jednak, w porównaniu z latami dwudziestymi XX w., nastąpiło podwojenie tego zatrudnienia, i cały czas tendencje te się utrzymują.

Po drugiej wojnie światowej nastąpił ogromny wzrost otwartości gospodarki, rynków i powiązań oraz dekolonizacja i włączenie się do systemu międzynarodowego podziału pracy licznych krajów rozwijających się, co sprawiło, że obiektywną koniecznością stało się dokooptowanie do systemu gospodarki światowej dużych, znaczących ośrodków miejskich. Mechanizmem napędzającym w tym zakresie stał się globalny proces urbanizacji. Bowiern, jak podkreśla D. Clark (1996), jeśli do połowy XX w. urbanizacja była procesem, który silnie i głównie przebiegał w krajach przemysłowych, kapitalistycznych (Europa, Ameryka Północna), to już od połowy lat 50. XX w. objął on cały glob ziemski.

Takim epokowym wydarzeniem było aktywne podłączenie się do światowego systemu gospodarczego wielu krajów regionu Azji Południowo-Wschodniej i Pacyficznej. Tu dzięki „japońskiemu fenomenowi” szybko ukształtowało się nie tylko ogromne centrum miejskie Tokio, ale ogromne centrum gospodarki, kumulacji kapitału i wszelkiej transnarodowej działalności. W efekcie tego gospodarka światowa wzmocniła się o trzeci obszar (azjatycki) i trzecie przodujące ogniwo – Tokio, i stała się siecią miast światowych składającą się z triady miast: Nowy Jork, Londyn i Tokio (które są prawdziwymi miastami globalny-

mi), na której oprócz wymienionych, jak siatka z ponawlekanymi koralikami, znajduje się jeszcze kilkadziesiąt miast światowych (o czym wspomniano na początku niniejszego podrozdziału).

XXI wiek zdominowany będzie tyle przez Chiny, Brazylię czy Indie, ile przez potężne, wielomilionowe megapolis. Grupa zaledwie 100 miast generuje aż 30 procent gospodarki ogólnoświatowej i niemal całą innowacyjność. Wiele z nich to stolice, które rozwinęły się przez stulecia dominacji: Londyn, Nowy Jork, Paryż. Gospodarka Nowego Jorku jest większa od gospodarki 46 miast strefy subsaharyjskiej razem wziętych. Do Hongkongu przyjeżdża rocznie więcej turystów niż do całych Indii. Te miasta są motorami globalizacji, a ich żywotność opiera się na pieniądzu, wiedzy i stabilności.

Czy zatem epoka globalnych ośrodków i megamiast zmusi nas do zrewidowania stanowiska w sprawie zwierzchnictwa państwa i siły ekonomicznej jako warunków wstępnych do udziału w globalnej grze stosunków międzynarodowych (oczywiście jest, że potrzebne jest i jedno, i drugie, jednak w miarę jak zwierzchnictwo państwa eroduje i przechodzi przeobrażenia, miasta w coraz większym stopniu rywalizują z państwami o globalne wpływy).

Wielkie miasta stają się obecnie wiodącymi ogniwami naszej planety, kreatorami nowej struktury przestrzenno-urbanizacyjnej świata, same w sobie są miastami-państwami (niekiedy nawet tworcami daleko wykraczającymi poza ramy państw), odgrywają główną rolę w procesach globalizacyjnych i integracyjnych, zwiększają efektywność całej przestrzeni światowej. Powstaje więc nowy paradygmat społeczno-przestrzenny, w którym w głównej roli występuje wielkie miasto – miasto światowe.

P R O T O K Ó Ł
WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
W DNIU 21 LUTEGO 2011 ROKU

Porządek obrad

Część I – publiczna

1. Zagajenie i omówienie działalności Towarzystwa w roku 2010 – prof. dr hab. Andrzej Woszczyk, prezes TNT.

2. Publiczny wykład naukowy: prof. dr hab. Daniela Szymańska „Ziemia – planeta miast”.

Ad 1. Prezes TNT, prof. dr hab. Andrzej Woszczyk, otworzył obrady. W imieniu Zarządu powitał przybyłych członków Towarzystwa oraz gości. W swoim

wystąpieniu prof. Woszczyk omówił szczegółowo działalność TNT w 2010 r. oraz nakreślił plany prac, które mają być realizowane w 2011 r. Kończąc swoją wypowiedź przypomniał sylwetki członków TNT zmarłych w 2010 r. Chwilą ciszy uczczono pamięć zmarłych. Szczególne podziękowanie prof. A. Woszczyk skierował pod adresem Zarządu TNT oraz jego etatowych pracowników, podkreślając ich zaangażowanie w dobre funkcjonowanie Towarzystwa.

Ad 2. W części publicznej Walnego Zgromadzenia członków TNT wystąpiła prof. dr hab. Daniela Szymańska z wykładem pt. „Ziemia – planeta miast”. Wykład był niezwykle ciekawy i spotkał się z bardzo dużym zainteresowaniem słuchaczy.

Część II – administracyjna

3. Wybór Prezydium Zgromadzenia.
4. Przyjęcie protokołu z poprzedniego Walnego Zgromadzenia.
5. Sprawozdanie Zarządu za rok 2010.
6. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
7. Dyskusja nad sprawozdaniami i podjęcie uchwały w sprawie absolutorium dla Zarządu.
8. Wybór członków wydziałów i ogłoszenie nazwisk nowych członków zwyczajnych.
9. Ustalenie wysokości składek członkowskich na rok 2011.
10. Wolne wnioski i zakończenie.

Ad 3. Na wniosek wiceprezesa TNT prof. dra hab. Czesława Łapicza na przewodniczącego Zgromadzenia wybrano jednogłośnie prof. dra hab. Waldemara Jędrzejczyka. Prof. dr hab. Waldemar Jędrzejczyk zaproponował kandydaturę prof. dra hab. Rajmunda Przybyłaka na funkcję sekretarza Zgromadzenia. Zebrani jednogłośnie przyjęli tę kandydaturę. Po stwierdzeniu przez przewodniczącego braku statutowego quorum zebranie rozpoczęło się w drugim terminie.

Ad 4. Przewodniczący Zgromadzenia zarządził głosowanie nad przyjęciem protokołu z poprzedniego Walnego Zgromadzenia, które odbyło się 24 lutego 2010 r. Zgromadzeni jednogłośnie przyjęli protokół.

Ad 5. Sprawozdanie z działalności Zarządu za rok 2010 przedstawił sekretarz generalny TNT prof. dr hab. Janusz Tandecki, a sprawozdanie finansowe skarbnik Towarzystwa dr hab. Mirosław Bochenek, który szczegółowo zapoznał zebranych ze strukturą przychodów i wydatków finansowych Towarzystwa w 2010 r.

Ad 6. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej przedstawiła zebrana prof. dr hab. Danuta Janicka. W imieniu Komisji stwierdziła, iż działalność Zarządu w minionej kadencji była prawidłowa, a pieniądze były wydawane zgodnie z ce-

lami określonymi w statucie. Komisja wystąpiła z wnioskiem o udzielenie absolutorium dla Zarządu za rok 2010. Członkowie Komisji, podobnie jak w latach poprzednich, zwrócili uwagę na bardzo dużą liczbę nieopłaconych składek członkowskich i zalecili podjęcie stosownych, mobilizujących działań w tym kierunku.

Ad 7. Wobec niezgłoszenia przez zebranych żadnych zastrzeżeń do treści przedstawionych sprawozdań Zarządu i Komisji Rewizyjnej przewodniczący obrad zarządził głosowanie nad wnioskiem Komisji Rewizyjnej. Walne Zgromadzenie w głosowaniu jawnym jednomyślnie udzieliło Zarządowi absolutorium.

Ad 8. Przed wyborem członków wydziałów przeprowadzony został wybór Komisji Skrutacyjnej. Przewodniczący Zgromadzenia zaproponował do niej następujących kandydatów: prof. dr hab. Daniełę Szymańską, dra hab. Mirosława Bochenka i dra Mariana Łysiaka. W jawnym głosowaniu jednomyślnie wybrano Komisję Skrutacyjną w zaproponowanym składzie.

Prof. dr hab. Józef Poklewski przedstawił sylwetki naukowe kandydatów na członków Wydziału II: dra hab. Dariusza Brzostka, dr hab. Hanny Ratusznej, dra hab. Radosława Siomy i dra hab. Piotra Skrzypczaka. Prof. dr hab. Tomasz Justyński, przewodniczący Wydziału IV, przedstawił sylwetkę prof. dra hab. Zbigniewa Naworskiego, a ks. prof. dr hab. Jan Perszon, przewodniczący Wydziału V, sylwetki: dr hab. Beaty Bilickiej, ks. dra Tomasza Kaczmarka, s. dr Żanety Sztylec oraz ks. dra Zbigniewa Zaremskiego. Po prezentacji kandydatów nie było dyskusji. Przystąpiono w związku z tym do tajnego głosowania. Przewodnicząca Komisji Skrutacyjnej prof. dr hab. Daniela Szymańska ogłosiła, iż wszyscy zaprezentowani kandydaci na członków wydziałów zostali jednomyślnie przyjęci przez Walne Zgromadzenie TNT.

Przewodniczący Zgromadzenia odczytał także nazwiska nowych, przyjętych w 2010 r., członków zwyczajnych Towarzystwa.

Ad 9. Przewodniczący Zgromadzenia, prof. dr hab. Waldemar Jędrzejczyk, otworzył dyskusję na temat wysokości składek członkowskich na rok 2011. Poinformował, iż Zarząd zdecydował, aby pozostawić je na dotychczasowym poziomie. Wszyscy uczestnicy Zgromadzenia, którzy podjęli tę dyskusję, poparli propozycję Zarządu. W głosowaniu jawnym jednomyślnie przeszedł wniosek, by składka wynosiła 20 zł dla członków zwyczajnych i 40 zł dla członków wydziałów.

Ad 10. Przewodniczący Zgromadzenia podziękował prof. dr hab. Danieli Szymańskiej za wygłoszenie bardzo interesującego wykładu oraz wszystkim przybyłym za udział w Walnym Zebraniu, a następnie zamknął obrady.

Sekretarz
Walnego Zgromadzenia

(-) Prof. dr hab. Rajmund Przybylak

Przewodniczący
Walnego Zgromadzenia

(-) Prof. dr hab. Waldemar Jędrzejczyk

SPRAWOZDANIE Z CZYNNOŚCI TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 2010

I. Członkowie

Na koniec 2010 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu liczyło 549 członków, w tym 224 członków wydziałów i 325 członków zwyczajnych oraz jednego członka wspierającego – Fundację na Rzecz Nauki Polskiej. Trzy osoby miały tytuł członka honorowego.

Skład ilościowy wydziałów	Członkowie		
	miejscowi	zamiejscowi	razem
Wydział I – Nauk Historycznych	57	9	66
Wydział II – Filologiczno-Filozoficzny	40	4	44
Wydział III – Matematyczno-Przyrodniczy	56	7	63
Wydział IV – Nauk Prawnych, Społecznych i Ekonomicznych	34	4	38
Wydział V – Teologiczny	13	–	13
Razem:	200	24	224

II. Walne Zgromadzenie

Dnia 21 lutego 2011 r. odbyło się doroczne Walne Zgromadzenie Sprawozdawcze Towarzystwa Naukowego w Toruniu, w którym dokonano oceny działalności Towarzystwa w 2010 r.

III. Komisja Rewizyjna

W 2010 r. Komisja działała w następującym składzie: prof. dr hab. Danuta Janicka, prof. dr hab. Janusz Małek, ks. dr hab. Dariusz Zagórski. Komisja odbyła posiedzenie w dniu 1 II 2011 r., na którym dokonała przewidzianej statutem kontroli działalności merytorycznej i finansowej Towarzystwa w okresie od 1 I 2010 r. do 31 XII 2010 r.

IV. Zarząd TNT

Rok 2010 był pierwszym rokiem pracy Zarządu w kadencji 2010–2012. Zarząd działał w następującym składzie: prof. dr hab. Andrzej Woszczyk – prezes, prof. dr hab. Czesław Łapicz – wiceprezes, prof. dr hab. Janusz Tanddecki – sekretarz generalny, dr hab. Mirosław Bochenek – skarbnik, prof. dr hab. Krzysztof Obremski – redaktor naczelny, prof. dr hab. Roman Czaja – przewodniczący Wydziału I, prof. dr hab. Józef Poklewski – przewodniczący

Wydziału II, prof. dr hab. Waldemar Jędrzejczyk – przewodniczący Wydziału III, prof. dr hab. Tomasz Justyński – przewodniczący Wydziału IV, ks. prof. dr hab. Jan Perszon – przewodniczący Wydziału V, prof. dr hab. Kazimierz Maliszewski, prof. dr hab. Andrzej Radziwiński i prof. dr hab. Daniela Szymańska – członkowie Zarządu. W okresie sprawozdawczym odbyły się cztery posiedzenia Zarządu: 12 I, 23 III, 22 VI i 19 X.

V. Redakcja Naczelna Wydawnictw TNT

W skład Redakcji Naczelnej wchodził: prof. dr hab. Krzysztof Obremski – redaktor naczelny, prof. dr hab. Marian Arszyński – przedstawiciel Wydziału I, prof. dr hab. Witold Wróblewski – przedstawiciel Wydziału II, dr hab. n. med. Lech Bieganowski – przedstawiciel Wydziału III, prof. dr hab. Eugeniusz Ochendowski – przedstawiciel Wydziału IV.

VI. Wydziały

Wydział I – Nauk Historycznych. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr hab. Roman Czaja, zastępcą prof. dr hab. Andrzej Kola, a sekretarzem dr hab. Waldemar Rozykowski. Wydział odbył dwa posiedzenia naukowe i jedno administracyjne.

1. Komisja Historyczna zawiesiła czasowo swoją działalność.

2. Komitet Wydawniczy Wydziału Nauk Historycznych TNT. Komitet działał w składzie: prof. dr hab. Jerzy Dygdała, prof. dr hab. Andrzej Kola, prof. dr hab. Ryszard Kozłowski.

3. Komitet Redakcyjny „Zapisek Historycznych”. Przewodniczącym Komitetu był prof. dr hab. Bogusław Dybaś, zastępcą redaktora prof. dr hab. Roman Czaja, członkami zaś: dr hab. Tomasz Kempa, prof. dr hab. Przemysław Olsowski, prof. dr hab. Magdalena Niedzielska, prof. dr hab. Mariusz Wołos. Sekretarzami Redakcji byli: mgr Katarzyna Minczykowska, dr Paweł A. Jeziorowski. Rada Redakcyjna „Zapisek Historycznych” działała pod przewodnictwem prof. dra h. c. Mariana Biskupa. Członkowie: Karola Ciesielska, Jerzy Dygdała, Karin Friedrich, Rolf Hammel-Kiesow, Grzegorz Jasiński, Edmund Kizik, Janusz Małek, Ilgvars Misāns, Michael G. Müller, Alvydas Nikžentaitis, Jürgen Sarnowsky, Jacek Staszewski, Janusz Tandecki, Kazimierz Wajda, Edward Włodarczyk, Mieczysław Wojciechowski.

Komitet Redakcyjny „Zapisek Historycznych” odbył w 2010 r. trzy posiedzenia: 4 I, 31 V i 8 XI.

W 2010 r. ukazały się następujące numery „Zapisek Historycznych”: t. 75, z. 1, 2, 3, 4 i „Bibliografia Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok 2008”.

Wydział II – Filologiczno-Filozoficzny. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr hab. Józef Poklewski, zastępcą prof. dr hab. Teresa Friedelówna, sekretarzem zaś prof. dr hab. Władysław Sawrycki. Wydział odbył jedno posiedzenie naukowe – 15 IV i jedno posiedzenie administracyjne – 13 XII.

1. Komisja Filologiczna. Przewodniczącym Komisji był prof. dr hab. Bogdan Burdziej, sekretarzem dr Joanna Kamper-Warejko. Odbyło się jedno posiedzenie naukowe 15 IV, na którym wygłoszony został wykład pt. „Humanistyka lwowska w okresie międzywojennym” (IV wykład z cyklu „Artur Hutnikiewicz in Memoriam” we współpracy z Fundacją im. Profesora Artura Hutnikiewicza) oraz posiedzenie administracyjne, którym było spotkanie komisji konkursowej XII edycji Konkursu o Nagrodę im. Konrada i Marty Górskich.

2. Komisja Filozoficzna. Przewodniczącym Komisji był prof. dr hab. Włodzimierz Tyburski, a sekretarzem ks. dr Mirosław Michalski.

3. Komisja Bibliografii i Bibliotekoznawstwa. Przewodniczącą Komisji była prof. dr hab. Ewa Głowacka, sekretarzem dr Małgorzata Kowalska. Komisja odbyła jedno posiedzenie naukowe i posiedzenie administracyjne 16 XII.

4. Komisja Historii Sztuki i Konserwatorstwa. Przewodniczącą Komisji była prof. dr hab. Elżbieta Pilecka, sekretarzem dr Juliusz Raczkowski. Komisja odbyła jedno posiedzenie naukowe 29 XI.

5. Komitet Redakcyjny „Prac Wydziału Filologiczno-Filozoficznego”. Przewodniczącym był prof. dr hab. Marian Szarmach, członkami: prof. dr hab. Krystyna Jakowska, prof. dr hab. Krystyna Kallas, dr hab. Michał Woźniak.

Wydział III – Matematyczno-Przyrodniczy. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr hab. n. med. Waldemar Jędrzejczyk, a sekretarzem prof. dr hab. Rajmund Przybylak. Wydział odbył jedno posiedzenie naukowe i administracyjne w dniu 13 XII, na którym dr Marian Łysiak wygłosił referat pt. „50 lat Szpitala Dziecięcego w Toruniu 1959–2009. Rozmowy o przeszłości”.

1. Komisja Astronomiczna – w zawieszeniu.

2. Komisja Nauk Biologicznych pracowała w składzie: przewodnicząca dr hab. Bogdana Wilczyńska, zastępca przewodniczącego prof. dr hab. Michał Caputa, sekretarz dr Marta Jaroszevska. Komisja odbyła sześć posiedzeń naukowych i jedno posiedzenie administracyjne w dniu 16 XI.

3. Komisja Geograficzno-Geologiczna pracowała pod kierunkiem prof. dra hab. Leona Andrzejewskiego, sekretarzem był dr Roman Rudnicki. Komisja odbyła sześć posiedzeń naukowych.

4. Komisja Nauk Medycznych. Przewodniczącym był dr hab. Marek Jakowski (prof. UMK), zastępcą przewodniczącego dr hab. n. med. Lech Bieganski, a sekretarzem dr med. Grzegorz Jarczyk. Komisja odbyła trzy posiedzenia naukowe i jedno sprawozdawczo-wyborcze (8 IX).

5. Komitet Redakcyjny „Studia Societatis Scientiarum Torunensis”. Przewodniczącym Komitetu był dr hab. n. med. Lech Bieganowski, członkami: prof. dr hab. Leon Andrzejewski i prof. dr hab. Rajmund Przybylak, sekretarzem dr Roman Rudnicki.

Wydział IV – Nauk Prawnych, Społecznych i Ekonomicznych. Wydział pracował pod kierunkiem prof. dra hab. Tomasza Justyńskiego. Zastępcą był prof. dr hab. Zbigniew Witkowski, sekretarzem zaś prof. dr hab. Krystyna Kamińska. Wydział odbył jedno posiedzenie administracyjne w dniu 17 II.

1. Komitet Redakcyjny „Studia Iuridica”. Przewodniczącym był prof. dr hab. Jan Głuchowski, a członkiem prof. dr hab. Eugeniusz Ochendowski.

2. Komisja Ekonomiczna pracowała pod kierunkiem dra Mirosława Bochenka. Sekretarzem była dr Agata Kubiczek.

Wydział V – Teologiczny. Przewodniczącym Wydziału był ks. prof. dr hab. Jan Perszon, zastępcą przewodniczącego ks. prof. dr hab. Mirosław Mróz, a sekretarzem prof. dr hab. Dariusz Kotecki. Wydział odbył jedno zebranie naukowe 22 X i jedno sprawozdawczo-wyborcze w dniu 16 XII.

VII. Konferencje naukowe i popularyzacja nauki

15 kwietnia odbył się wykład w cyklu „Artur Hutnikiewicz in Memoriam”, pt. „Humanistyka lwowska w okresie międzywojennym”, który wygłosił prof. dr hab. Jerzy Starnawski. Była to impreza Fundacji im. Profesora Artura Hutnikiewicza i TNT.

22 kwietnia zorganizowano wieczór poetycki poświęcony pamięci profesora Konrada Górskiego w dwudziestą rocznicę jego śmierci. „Wielkie monologi romantyczne” zaprezentowali członkowie Koła Recytatorów „Heksamet” działającego przy Instytucie Literatury Polskiej UMK. Była to impreza TNT i Koła Recytatorów.

5–6 listopada Towarzystwo tradycyjnie współorganizowało razem z władzami Torunia, UMK oraz Kurią Diecezjalną w Toruniu kolejną sesję Colloquia Torunensia pt. „Adamie, gdzie jesteś” (Rdz 3,9) – współczesne dysputy o człowieku.

18–19 listopada odbyła się kolejna konferencja naukowa z cyklu Belliculum Diplomaticum, pt. „Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań”, której TNT było współorganizatorem.

Projekty badawcze

Zakończone:

„Księgi pruskie w internecie. Studium nad metodą elektronicznej publikacji źródeł” – kierownik projektu: dr Krzysztof Kopiński. Grant przyznany przez

Fundację na Rzecz Nauki Polskiej w ramach programu „Partnerzy”. Grant zakończono. Projekt znajduje się na stronie <http://www.ksiegipruskie.bydgoszcz.ap.gov.pl/projekt/>. Na stronie Towarzystwa Naukowego w Toruniu umieszczono link.

„Protokoły Sejmiku Generalnego Prus Królewskich (listopad 1530 – październik 1535) – opracowanie edytorskie i analiza treści”. Kierownik projektu: prof. dr hab. Janusz Tandecki.

Granty w trakcie realizacji:

„Urzednicy miejscy z ziem dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego w XIII–XVIII wieku”. Kierownik projektu: prof. dr hab. Mateusz Goliński.

„Działalność polityczna Jana Małachowskiego, podkanclerzego i kanclerza wielkiego koronnego w latach 1735–1762”. Kierownik grantu: dr Monika Wyszomirska.

„Między pokojem kaliskim a unią krewską. Stosunki polsko-krzyżackie w latach 1343–1385”. Kierownik projektu: dr Adam Szweda.

VIII. Krajowa i zagraniczna wymiana wydawnictw

	2009	2010
1. Liczba krajów, z którymi prowadzona jest wymiana wydawnictw	23	21
2. Liczba kontrahentów wymiany zagranicznej	81	42
3. Liczba kontrahentów wymiany krajowej	52	37
4. Liczba egzemplarzy wydawnictw TNT wysłana kontrahentom zagranicznym	162	205
5. Liczba egzemplarzy wydawnictw TNT wysłana kontrahentom krajowym	149	277
6. Liczba egzemplarzy otrzymanych od instytucji zagranicznych	360	271
7. Liczba egzemplarzy otrzymanych od instytucji krajowych	252	194

IX. Sprzedaż wydawnictw

W 2010 r. Towarzystwo uzyskało ze sprzedaży wydawnictw własnych 44 939,00 zł. Wydawnictwa TNT można było nabyć w siedzibie Towarzystwa przy ul. Wysokiej 16, w toruńskich księgarniach o profilu naukowym oraz w niektórych księgarniach w Warszawie, Gdańsku, Poznaniu i Krakowie. Znacznie zwiększyła się sprzedaż za pośrednictwem internetu. Dysponenda wydawnictw znajduje się na stronie internetowej Towarzystwa Naukowego w Toruniu.

X. Zbiory archiwalne i muzealne TNT

Zbiory akt i dokumentów TNT oraz materiały archiwalne przekazane Towarzystwu przez różne osoby tworzą oddzielny depozyt i zespół w Archiwum Państwowym w Toruniu. Fragmenty zbiorów archiwalnych znajdują się również w Książnicy Miejskiej w Toruniu. Akta przechowywane są też w archiwum własnym TNT. Pozostałości dawnych zbiorów muzealnych, gromadzonych od początku istnienia Towarzystwa i eksponowanych w okresie zaboru pruskiego w siedzibie TNT przy ul. Wysokiej, znajdują się obecnie w depozycie w Muzeum Okręgowym w Toruniu. Na zbiory te składają się:

- malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne, militaria, meble i inne przedmioty zabytkowe – 183 eksponaty,
- obiekty archeologiczne – 574 eksponaty,
- stare grafiki w różnych technikach (w większości z darów W. Amrogowicza) – 345 pozycji,
- obiekty numizmatyczne – 2919 pozycji.

XI. Biblioteka Towarzystwa Naukowego

W 2010 r. Towarzystwo przekazało do swojego księgozbioru, znajdującego się w Książnicy Kopernikańskiej, 338 woluminów z wymiany, zakupów, darów i wydawnictw własnych. Księgozbiór ten liczył na koniec roku 110 120 woluminów. W bibliotece podręcznej TNT znajdowało się 2127 pozycji. Księgozbiór prof. dra Konrada Górskiego obejmował 11 065 książek. Łącznie zbiory Towarzystwa liczą 123 312 pozycji.

XII. Pracownicy

W dniu 31 XII 2010 r. skład pracowników etatowych TNT był następujący:
mgr Jan Pronobis – dyrektor Biura
Krystyna Jaworska – główna księgowa – ½ etatu
mgr Maria Czerwińska – sprzedaż wydawnictw – ¼ etatu.

Sekretarz Generalny TNT

Prezes TNT

(–) *Prof. dr hab. Janusz Tandecki*

(–) *Prof. dr hab. Andrzej Woszczyk*

S P R A W O Z D A N I E
Z GOSPODARKI FINANSOWEJ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU ZA ROK 2010

Przychody A+B+C+D **396 627,74**

A. Przychody ze sprzedaży wydawnictw: **44 939,18**

B. Przychody finansowe: **17 106,02**

1. Wpłaty składek członkowskich 9249,00

2. Odsetki od lokaty bankowej 7857,02

C. Pozostałe przychody razem: **272 148,34**

1. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Warszawa: 171 050,00

na projekty badawcze: 100 050,00

– prof. dr hab. Mateusz Goliński 57 600,00

– prof. dr hab. Janusz Tandecki 22 000,00

– dr Adam Szweda 4 050,00

– dr Monika Wyszomirska 16 400,00

na działalność wydawniczą: 71 000,00

– „Zahlen und Erinnerung von der Vielfalt der Rechnungsbücher und vergleichbarer Quellengattungen” 6 000,00

– Kwartalnik „Zapiski Historyczne” 40 000,00

– Protokoły sejmiku generalnego Prus Królewskich, tom III (1530–1533) 10 000,00

– Bibliografia Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku, „Zapiski Historyczne” t. 75 15 000,00

2. Urząd Miasta Torunia na realizację zadań:

– udostępnianie zbiorów i archiwum K. 20 220,00

Górskiego 11 200,00

– wydanie „Atlasu Twierdzy Toruń – Fort II” 7 020,00

– wydanie materiałów z sesji Colloquia Torunensia pt. „Niech słowa religii będą zawsze słowami pokoju” 2 000,00

– na remont dachu budynku Towarzystwa Naukowego	36 886,88	
3. Urząd Marszałkowski w Toruniu na remont dachu	32 786,46	
4. Fundacja Rozwoju Chirurgii Toruń – na wydanie „Acta Medica”	5 705,00	
– kwartalnik Rok 1 t. 1 nr 3–4	2 240,00	
– kwartalnik Rok 1 t. 2 nr 1–2	3 465,00	
5. Kuria Diecezjalna Toruńska na wydanie materiałów z sesji Colloquia Torunensia	2 500,00	
6. W. Nowakowski „Staler” na „Atlas Twierdzy Toruń – Fort II”	3 000,00	
D. Inne przychody związane z:		62 434,20
– refakturowaną wysyłką wydawnictw	2 606,85	
– refakturowaną energią elektryczną	3 280,50	
– refakturowanymi opłatami telekomu- nikacyjnymi	784,05	
– wynajmem pomieszczeń	35 714,80	
– wynajmem sali kolumnowej	10 924,00	
– UMK – udział w wydaniu wydawnictw	9 124,00	
Koszty		428 441,62
1. Usługi obce		173 379,25
w tym: – drukarskie	39 725,50	
– koszty utrzymania gmachu (kon- serwacja, remont dachu i drobne naprawy)	102 307,02	
– opłaty pocztowe i telekomunikacyjne	12 015,05	
– prowizje bankowe	397,50	
– usługi komputerowe	13 147,50	
– usługi hotelowe	2 654,21	
– pozostałe usługi obce	3 132,47	
2. Wynagrodzenia na rzecz umów		179 455,18
– o pracę	71 953,18	
– honoraria autorskie	64 072,00	
– umowy zlecenia	43 430,00	
w tym skład komputerowy	5 026,00	
3. Świadczenia na rzecz pracowników (ZUS)		13 645,74

4. Zużycie materiałów, energii:		41 235,78
w tym: woda, energia elektryczna, gaz	33 162,33	
zakup komputera	2 084,00	
5. Podatki i opłaty		7 598,36
– podatek od nieruchomości	2 586,00	
– podatek vat nie podlegający odliczeniu	4 922,36	
– inne – za wydanie decyzji	90,00	
6. Pozostałe koszty rodzajowe:		13 127,31
– delegacje	12 380,31	
– ubezpieczenie mienia od ognia i OC	697,00	
– opieka nad grobem prof. Konrada Górskiego	50,00	
Środki pieniężne w banku		259 813,34
Kasa		326,00
Ogółem		260 139,34

Główna Księgowa

Skarbnik TNT

(-) *Krystyna Jaworska*

(-) *Dr hab. Mirosław Bochenek*

PROTOKÓŁ

Z POSIEDZENIA KOMISJI REWIZYJNEJ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU W DNIU 1 LUTEGO 2011 ROKU

Komisja Rewizyjna w składzie: prof. dr hab. Danuta Janicka, prof. dr hab. Janusz Małek, ks. dr hab. Dariusz Zagórski, w obecności księgowej Towarzystwa Naukowego w Toruniu Krystyny Jaworskiej, dokonała przewidzianej statutem kontroli działalności merytorycznej i finansowej TNT za 2010 r.

Komisja stwierdza, że w 2010 r. TNT prowadziło działalność statutową w sposób zgodny ze Statutem.

W porównaniu z rokiem 2009 w roku objętym sprawozdaniem stwierdza się niższe o blisko 44 000 zł przychody, co wynikało głównie z niższej dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Finansowanie z innych źródeł pozostawało na poziomie zbliżonym do 2009 r., z jednym wyjątkiem: Urząd Marszałkowski oraz Urząd Miasta Torunia wyasygnowały w sumie blisko 70 000 zł z przeznaczeniem na dofinansowanie remontu dachu budynku TNT. Zaplanowany remont został przeprowadzony i zakończony niezależnie od bieżących napraw i prac konserwacyjnych. Z tytułu remontu dachu i prac remontowych Towarzystwo poniosło koszty w wysokości ponad 102 000 zł.

Przychody w 2010 r. zamknęły się w ogólnej kwocie 396 627,74 zł. Wydatki w 2010 r. wyniosły 428 441,62 zł. W porównaniu z rokiem 2009 w roku objętym sprawozdaniem stwierdza się wyższe o około 30 000 zł wydatki. Złożyły się na nie, obok wspomnianych wydatków remontowych, przede wszystkim koszty działalności naukowej wydawnictwa. W 2010 r. wydano prace naukowe o objętości blisko 70 arkuszy wydawniczych (na planowanych 118 arkuszy; pozostałe są jeszcze w druku lub przygotowaniu).

W 2010 r. udało się zebrać większą ilość składek członkowskich, wpłynęło ponad 9000 zł, gdy tymczasem w poprzednim roku, 2009, było to niespełna 6000 zł. Zaległości we wpłatach składek są jednak nadal bardzo poważne i wynoszą 56 534 zł. Komisja zaleca podjęcie skuteczniejszych działań w celu ściągnięcia zaległych składek.

W ogólnej ocenie działalności Zarządu TNT, związanej z zagospodarowaniem środków finansowych, należy podkreślić zakończenie ważnego etapu remontu gmachu oraz kontynuację działalności wydawniczej Towarzystwa na poziomie zbliżonym do lat ubiegłych.

Komisja ocenia pozytywnie działalność Zarządu TNT w roku 2010 i wnosi o udzielenie Zarządowi absolutorium.

Członkowie Komisji Rewizyjnej

(-) *Prof. dr hab. Danuta Janicka*

(-) *Prof. dr hab. Janusz Mattek*

(-) *Ks. dr hab. Dariusz Zagórski*

ZMIANY W SKŁADZIE TOWARZYSTWA

Nowi członkowie wydziałów

Bagińska Ewa, dr hab., prof. UMK, Wydział Prawa i Administracji UMK.

Krzemiński Krzysztof, ks. dr, Wydział Teologiczny UMK.

Łużyński Wiesław, ks. dr, Wydział Teologiczny UMK.

Marszelewski Włodzimierz, dr hab., prof. UMK, Instytut Geografii UMK.

Molewski Paweł, dr hab., prof. UMK, Instytut Geografii UMK.

Olstowski Przemysław, dr hab., prof., Instytut Historii PAN.

Podgórski Zbigniew, dr hab., prof. UMK, Instytut Geografii UMK.

Rakoczy Bartosz, dr hab., prof. UMK, Wydział Prawa i Administracji UMK.

Skoczylas Kazimierz, ks. dr, Wydział Katechetyczny Kurii Biskupiej.

Zagórski Dariusz, ks. dr hab., Wydział Teologiczny UMK.

Nowi członkowie zwyczajni

- Bagińska Ewa, dr hab., prof. UMK, Wydział Prawa i Administracji UMK.
Brzeziński Daniel, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Jakubowska Anna, dr hab., Wydział Biologii i Nauk o Ziemi UMK.
Jankowski Stanisław, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Jarocki Mariusz, mgr, Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK.
Kaczmarek Tomasz, ks. dr, Wydział Teologiczny UMK.
Krysiński Przemysław, mgr, Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK.
Lewandowski Tadeusz, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Nowicki Andrzej Adam, dr, Kuria Diecezjalna Toruńska.
Pamuła-Cieślak Natalia, mgr, Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii UMK.
Rakoczy Bartosz, dr hab., prof. UMK, Wydział Prawa i Administracji UMK.
Szulist Janusz, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Werbiński Ireneusz, prof. dr hab., Wydział Teologiczny UMK.
Wróblewski Marian, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Wyszomirska Monika, dr, Archiwum Państwowe w Toruniu.
Zaremski Zbigniew, dr, Wydział Teologiczny UMK.
Żbikowska Elżbieta, dr hab., prof. UMK, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi UMK.

Zmarli:

Prof. dr hab. Stanisław Gąska
Prof. dr hab. Lesław Huppenthal
Prof. dr hab. Krystyna Kamińska
Prof. dr hab. Jan Mirosław Kasjan
Prof. dr hab. Jan Krupowicz
Prof. dr hab. Gerard Labuda
Płk dr hab. Roman Łoś
Dr Zenon Orylski

II SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I NAUK HISTORYCZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 25 I 2010 r.

Prof. dr hab. Janusz Małek (UMK) przedstawił pracę dra Wojciecha Szramowskiego (Biblioteka Główna UMK) pt. *Dzieje miasta Śtumu w latach 1416–1772*.

(W druku).

Posiedzenie naukowe dnia 10 V 2010 r.

Prof. dr hab. Jerzy Dygdała (IH PAN) przedstawił wydawnictwo źródłowe: *Lustracja województw Prus Królewskich 1765, t. III, Województwo malborskie*, wyd. J. Dygdała.

(Wydano w serii „Fontes” t. 103).

Prof. dr hab. Roman Czaja (UMK) przedstawił dwie prace:

Die Ritterorden in Umbruchs- und Krisenzeiten, red. Roman Czaja, Jürgen Sarnowsky.

Zenon Hubert Nowak: *Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, red. Roman Czaja.

WYDZIAŁ II FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY POSIEDZENIA KOMISJI FILOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 15 IV 2010 r.
(wspólnie z Fundacją im. Profesora Artura Hutnikiewicza)

Prof. dr hab. Jerzy Starnawski (UŁ): *Humanistyka lwowska w okresie międzywojennym – IV wykład z serii „Artur Hutnikiewicz in Memoriam”*.

POSIEDZENIA KOMISJI HISTORII SZTUKI I KONSERWATORSTWA

Posiedzenie naukowe dnia 29 XI 2010 r.

Dr Jacek Kowalski (Instytut Historii Sztuki UAM): *Gotycka architektura Wielkopolski*.

POSIEDZENIA KOMISJI BIBLIOGRAFII I BIBLIOTEKOZNAWSTWA

Posiedzenie naukowe dnia 16 XII 2010 r.

Dr Veslava Osińska (UMK): *Wizualizacja informacji naukowej*.

Wizualizacja jako metodologia znacząco poszerza przestrzeń zastosowań nie tylko w dzisiejszej nauce. Wizualizacja wkracza również w każdą sferę naszego życia i staje się coraz ważniejsza dla dzisiejszego odbiorcy. Na gruncie nauk społecznych współczesne znaczenie tego pojęcia zdefiniowane zostało w latach osiemdziesiątych. Natomiast znacznie wcześniej wykształciła się wizualizacja naukowa, odwzorowująca dane pochodzące z obserwacji i pomiarów zjawisk fizycznych, jak również procesów w ludzkim ciele. Liczne przykłady można znaleźć w fizyce: obrazowanie dynamiki płynów, astronomii: wizualizacja obiektów kosmologicznych, geografii: odtwarzanie topologii terenu, biologii: wizualizacja przestrzenna molekuł, medycynie – skanowanie ludzkiego ciała za pomocą takich podstawowych technik diagnostycznych, jak rezonans magnetyczny lub tomografia emisji pozytronowej.

Oprócz pierwotnego przeznaczenia do analizy zbiorów danych naukowych wykształciły się również inne kierunki zastosowań wizualizacji: edukacja, komunikacja, informacja naukowa i organizacja wiedzy. W dzisiejszym społeczeństwie informacyjnym, zorientowanym na ciągłe zdobywanie wiedzy, istotne znaczenie ma jej wizualizacja, która ma za zadanie wspomaganie przekazywania wiedzy pomiędzy co najmniej dwiema osobami. W historycznym odniesieniu wizualizacja jest jednym ze sposobów komunikacji międzyludzkiej. Na osi czasu można przytoczyć przykłady wizualizacji, zaczynając od sztuki jaskiniowej, znaków, ideogramów, alfabetu, książki, obrazów, fotografii aż po strony WWW. Do wizualizacji wiedzy obecnie wykorzystuje się różne rodzaje reprezentacji graficznych, takie jak: szkice, wykresy, diagramy, mapy (*mind mapy*) itp. Badaniem użyteczności języka komunikacji wizualnej zajmuje się *Visual literacy*, czyli alfabetyzacja wizualna. Alfabetyzacja tradycyjna, jako umiejętność konstruowania tekstu oraz jego odczytywania, nie jest już wystarczającą umiejętnością człowieka społeczeństwa informacyjnego. Nowe media

wymagają posługiwania się obrazami jako równoważnymi kodami, obok umiejętności tradycyjnego pisania i czytania.

W edukacji wizualizacja odnosi się przede wszystkim do symulacji komputerowej w celu zaprezentowania zjawisk lub tematów niełatwych do zaobserwowania, np. struktura atomu, wnętrze ludzkiego ciała albo życie prehistoryczne dinozaurów.

Wizualizacja informacji (w skrócie *Infoviz*) to reprezentacja wizualna wieloskalowych zbiorów danych, np. bibliograficznych i naukowych baz danych, połączeń sieciowych, ruchu internetowego. W przeważającej większości takie dane są w postaci tekstowej. *Infoviz* ma za zadanie pomagać odbiorcom w odkrywaniu związków strukturalnych pomiędzy danymi w całej złożoności. Za pomocą odpowiednich narzędzi modeluje się istniejące zestawienia statystyczne i przekłada się na zadaną przestrzeń. Podobieństwo obiektów przedstawia się za pomocą lokalizacji (bardziej podobne usytuowane są bliżej siebie) lub atrybutów wizualnych, np. kształtu, koloru, wielkości. Wyniki przedstawia się na płaszczyźnie (płaski ekran) lub coraz częściej w przestrzeni trójwymiarowej. Dane wieloaspektowe mają zazwyczaj znacznie więcej wymiarów niż dwa lub trzy. Używa się różnych sposobów zaczerpniętych ze statystyki, aby ominąć ograniczenia przestrzeni wyjściowej, np. współrzędne równoległe, macierze podobieństwa, mapowanie, grafy.

Jednym z najbardziej obiecujących kierunków badań *Infoviz* jest wizualizacja dziedzin nauki (*KDViz*). Często w literaturze specjalistycznej można znaleźć drugą nazwę tegoż pola badawczego – mapowanie nauki (*Science Mapping*). Mapy nauki tworzone są na podstawie danych bibliograficznych i bibliometrycznych (w dużej mierze współcytowań) piśmiennictwa naukowego. Do podstawowych zadań *Science Mapping* zalicza się:

- ujawnienie społecznej struktury dyscypliny/nauki,
- wspomaganie wyszukiwania dokumentów naukowych,
- automatyczną klasyfikację i grupowanie danych,
- badanie rozwoju dziedzin nauki i ewentualne prognozowanie,
- wyznaczenie na tej podstawie polityki finansowania.

W celu zademonstrowania 10-letnich osiągnięć mapowania nauki od 2006 r. zorganizowano wirtualną wystawę *Places&Spaces*¹. Portal ten powstał w szczytnym celu promowania nauki w skali globalnej. Możliwość oglądania rozmaitych przykładów wizualizacji dziedzin nauki (również w ujęciu historycznym) inspirowała interdyscyplinarne dyskusje na temat sposobów śledzenia komunikacji ludzkiej działalności i postępu naukowego.

¹ <http://scimaps.org/>

WYDZIAŁ III

MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY

Posiedzenie naukowe dnia 13 XII 2010 r.

Dr Marian Łysiak: *50 lat Szpitala Dziecięcego w Toruniu 1959–2009. Rozmowy o przeszłości.*

POSIEDZENIA KOMISJI NAUK BIOLOGICZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 20 I 2010 r.

Dr hab. Bogdana Wilczyńska, prof. UMK, dr Katarzyna Wołczuk, Jolanta Dymmer (UMK): *Choroby odzwierzęce przenoszone przez zwierzęta udomowione.*

Posiedzenie naukowe dnia 24 II 2010 r.

Dr Katarzyna Wołczuk, mgr Karolina Jarzynka, Monika Bugajska (UMK): *Ewolucja struktur błony śluzowej języka kręgowców zmiennocieplnych.*

Posiedzenie naukowe dnia 17 III 2010 r.

Dr hab. Bogdana Wilczyńska, prof. UMK, dr Katarzyna Wołczuk, Wiktor Tarasiewicz (UMK): *Rekonstrukcja tkanek po oparzeniach.*

Posiedzenie naukowe dnia 28 IV 2010 r.

Dr hab. Bogdana Wilczyńska, prof. UMK, mgr Michał Mięsikowski, mgr Paulina Trzeciak, Agnieszka Gralewska (UMK): *Historia badań embriologicznych.*

Posiedzenie naukowe dnia 12 V 2010 r.

Dr hab. Bogdana Wilczyńska, prof. UMK, dr Katarzyna Wołczuk, Ewa Szmigielska, Sylwia Ziółkowska (UMK): *Skóra jako bariera u wodnych zwierząt.*

Posiedzenie naukowe dnia 19 X 2010 r.

Mgr Karolina Staniszevska, dr Katarzyna Wołczuk, mgr Paulina Trzeciak, mgr Michał Mięsikowski (UMK): *Poziom hemoglobiny we krwi ludzi zdrowych w zależności od płci i wieku.*

POSIEDZENIA KOMISJI GEOGRAFICZNO-GEOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 14 I 2010 r.

Dr Grzegorz Borkowski (UAM Poznań): *Zmienność właściwości fizykochemicznych wody i osadów Jeziora Zbąszyńskiego.*

Posiedzenie naukowe dnia 10 III 2010 r.

Dr Wiesława Gierańczyk (IG UMK): *Konkurencyjność przemysłowa krajów Unii Europejskiej.*

Posiedzenie naukowe dnia 14 IV 2010 r.

Dr Michał Jankowski (IG UMK): *Gleby ochrowe – pozycja w krajobrazie, geneza i wartość ekologiczna.*

Posiedzenie naukowe dnia 19 V 2010 r.

Dr Piotr Hulisz (IG UMK): *Typy marszy w strefie brzegowej polskiego Bałtyku.*

Posiedzenie naukowe dnia 21 X 2010 r.

Mgr Włodzimierz Narloch (Wydz. BiNoZ UMK, Studia doktoranckie z zakresu geografii): *Procesy depozycji i deformacji glin subglacialnych w obszarze lobu Wisły podczas stadiu głównego ostatniego zlodowacenia.*

Posiedzenie naukowe dnia 9 XII 2010 r.

Dr Rajmund Skowron (IG UMK): *Zróznicowanie i zmienność wybranych elementów reżimu termicznego wody w jeziorach na Niżu Polskim.*

POSIEDZENIA KOMISJI NAUK MEDYCZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 29 V 2010 r.

(wspólnie z Oddziałem Bydgosko-Toruńskiego Towarzystwa Chirurgów Polskich)

Prof. dr hab. med. Piotr Richter (I Katedra Chirurgii Ogólnej i Kliniki Chirurgii Gastroenterologicznej CM UJ w Krakowie): *Minimalnie inwazyjne leczenie guzów odbytnicy.*

Dr med. Grzegorz Jarczyk (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Ostre zapalenie trzustki po endoskopowej cholangiopankreatografii wstecznej: zapobieganie, rozpoznanie i leczenie.*

Dr n. med. Jacek Piątkowski, prof. dr hab. med. Marek Jackowski (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Laparoskopowe resekcje żołądka w przypadku guzów stromalnych (GIST).*

Posiedzenie naukowe dnia 29 V 2010 r.

(zebranie naukowo-szkoleniowe wspólnie z lekarzami rodzinnymi)

Dr med. Grzegorz Jarczyk (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Zabiegi endoskopowe w Klinice Chirurgii.*

Dr n. med. Jacek Piątkowski (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Operacje małoinwazyjne (laparoskopowe) w Klinice Chirurgii.*

Lek. Maciej Jaworski, dr n. med. Paweł Drojecki (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Zabiegi małoinwazyjne wewnątrznaczyniowe w Klinice Chirurgii.*

Posiedzenie naukowe dnia 25 XI 2010 r.

(wspólnie z Polskim Towarzystwem Lekarskim, Oddział w Toruniu, i Polskim Towarzystwem Pediatrycznym, Oddział w Toruniu)

Dr med. Grzegorz Jarczyk (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Współczesne możliwości endoskopii zabiegowej.*

Dr n. med. Jacek Piątkowski (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Chirurgia laparoskopowa – terażniejszość i perspektywy.*

Dr n. med. Jarosław Redziński (Katedra Chirurgii Ogólnej, Gastroenterologicznej i Onkologicznej CM UMK w Toruniu): *Biopsja mammotoniczna i gammakamera w nowoczesnej diagnostyce i terapii raka sutka.*

WYDZIAŁ V

TEOLOGICZNY

Posiedzenie naukowe dnia 22 X 2010 r.

Ks. dr Tomasz Kaczmarek (Wydział Teologiczny UMK): *Kościół jako Caritas. Aspekty eklezjologii św. Augustyna.*

III

MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

(ciąg dalszy)

Wydział I

OLSTOWSKI PRZEMYSŁAW urodził się 4 listopada 1968 r. w Bydgoszczy. Jest absolwentem I Liceum Ogólnokształcącego w Bydgoszczy (1987). W latach 1987–1992 studiował historię na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę magisterską pt. „Kampania wrześniowa na Pomorzu w dniach 1–7 września 1939 roku”, powstałą na seminarium prof. Mieczysława Wojciechowskiego, obronił 26 czerwca 1992 r. W okresie od 1 września 1992 do 31 sierpnia 1994 r. pracował jako nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w Zespole Szkół Ekonomiczno-Administracyjnych w Bydgoszczy. Z dniem 1 października 1994 r. przyjęty został w poczet słuchaczy czteroletnich Dziennych Studiów Doktoranckich przy Wydziale Nauk Historycznych UMK, do 31 maja 1996 r. biorąc udział w pracach Zakładu Historii Polski i Powszechnej 1918–1944/1945 Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. Rozprawę doktorską pt. „Generał Gustaw Orlicz-Dreszer (1889-1936). Dowódca wojskowy i działacz społeczno-polityczny”, napisaną pod kierunkiem prof. Mieczysława Wojciechowskiego, obronił 9 czerwca 1998 r. na Wydziale Nauk Historycznych UMK. Jej recenzentami byli prof. Włodzimierz Suleja z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego i prof. Waldemar Rezmer z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. Praca ta ukazała się drukiem w Wydawnictwie Adam Marszałek (Toruń 2000 i 2002). Z dniem 1 czerwca 1996 r. został zatrudniony w charakterze starszego asystenta (od 1 października 1998 r. – adiunkta) w Zakładzie Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk w Toruniu. Rozpoczął wtedy prace nad tematem „Administracja i życie społeczne w województwie pomorskim w latach 1920–1939”, jak też przejął obowiązki sekretarza redakcji tomu IV „Historii Pomorza”, którego obie części redagowane przez kierownika Zakładu prof. Stanisława Salmonowicza ukazały się drukiem odpowiednio w 2000 i 2002 r. Od jesieni 1999 r. pełnił też funkcję sekretarza redakcji toruńskiego półrocznika „Czasy Nowożytnie” (do

2004 r.), a z końcem 2000 r. przejął także obowiązki sekretarza redakcji „Zapisek Historycznych”, które pełnił do kwietnia 2004 r. W kwietniu 2000 r. był stypendystą Instytutu Herdera w Marburgu. Wieloaspektowy temat badawczy, podjęty u początków pracy w Zakładzie, zaowocował udziałem w zespole autorskim tomu III, cz. 2 „Historii Torunia” pod redakcją Mariana Biskupa (druk: Toruń 2006; rozdział XI – „Oświata polska i niemiecka w Toruniu w latach 1920–1939”), następnie tomu V „Historii Pomorza” pod redakcją Szczepana Wierchosławskiego, cz. 1: „Województwo pomorskie i Wolne Miasto Gdańsk w latach 1919–1939” (w opracowaniu redakcyjnym; autorstwo rozdziałów nt. źródeł i stanu badań do dziejów województwa pomorskiego lat 1920–1939, życia politycznego polskiego Pomorza w tym okresie, stosunków ludnościowych w województwie pomorskim w latach 1920–1939, jak też znacznej części problematyki życia społecznego i kulturalnego), wreszcie zaś rozprawą habilitacyjną pt. „Obóz pomajowy w województwie pomorskim w latach 1926–1939” (Wydawnictwo Neriton, Instytut Historii PAN, Warszawa 2008). Kolokwium habilitacyjne przed Radą Naukową IH PAN odbyło się 25 czerwca 2009 r. Recenzentami w przewodzie habilitacyjnym byli: prof. Zbigniew Dworecki, prof. Włodzimierz Suleja, prof. Mieczysław Wojciechowski i prof. Wojciech Wrzeński. Z dniem 1 sierpnia 2009 r. otrzymał stanowisko docenta, po czym od 1 października 2010 r. profesora w IH PAN. Zainteresowania badawcze koncentrują się na historii politycznej i wojskowej Polski pierwszej połowy XX w., a w ramach prac prowadzonych przez Zakład Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich IH PAN – na zagadnieniach życia politycznego i społecznego, dziejach szkolnictwa, stosunków narodowościowych oraz problematyce organizacji i funkcjonowania administracji państwowej i samorządowej w województwie pomorskim w latach 1920–1939. Jest członkiem Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie i Polskiego Towarzystwa Historycznego (oddziału bydgoskiego). Z początkiem 2009 r. wszedł w skład Komitetu Redakcyjnego „Zapisek Historycznych”.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Generał Gustaw Orlicz-Dreszer (1889–1936). Dowódca wojskowy i działacz społeczno-polityczny, Toruń 2000, ss. 415 (wyd. 2 Toruń 2002, ss. 416). 2) Oświata polska i niemiecka w Toruniu w latach 1920–1939, [w:] Historia Torunia, pod red. M. Biskupa, t. III, cz. 2: W czasach Polski Odrodzonej i okupacji niemieckiej, Toruń 2006, s. 311–378. 3) Obóz pomajowy w województwie pomorskim w latach 1926–1939, Warszawa 2008, ss. 360. b) Artykuły w czasopiśmie i pracach zbiorowych: 4) Juliusz Dudziński (1893–1939). Legionista, działacz gospodarczy i polityk, Kronika Bydgoska, t. 15, 1994, s. 244–251. 5) Tragiczna śmierć gen. dyw. Gustawa Orlicz-Dreszera, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1996, nr 2, s. 243–246. 6) Służba Gustawa Orlicz-Dreszera w kawalerii legionowej, Czasy Nowożytnie, t. 3, 1997, s. 97–114. 7) Dywizja jazdy płk. Gustawa Orlicz-Dreszera w bitwie warszawskiej, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1997, nr 1–2, s. 35–63. 8) Sprawa gen. Dreszera. Na marginesie manifestacji w Sulejówku 15.XI.1925 r., Niepodległość, t. L (XXX po wznowieniu), Nowy Jork – Londyn 1999, s. 52–68.

9) Biografistyka piłsudczyków – stan badań oraz potrzeby dalszych prac badawczych, *Czasy Nowożytne*, t. 8 (9), 2000, s. 221-253. 10) PET i Organizacja Młodzieży Narodowej w Częstochowie w latach 1904-1914. Przyczynek do dziejów ruchu zetowego w Królestwie Polskim przed I wojną światową, *Czasy Nowożytne*, t. 10 (11), 2001, s. 119-146. 11) Kształtowanie się struktur politycznych obozu pomajowego na terenie województwa pomorskiego w latach 1926-1935. Zarys problematyki badawczej, *Zapiski Historyczne*, t. 69: 2004, z. 2-3, s. 69-115. 12) Przedszkola i ochronki w międzywojennym Toruniu, *Rocznik Toruński*, t. 31, 2004, s. 215-226. 13) Oddział II Sztabu Głównego Wojska Polskiego – organizacja i funkcjonowanie służby informacyjno-wywiadowczej II Rzeczypospolitej, [w:] Marian Rejewski 1905-1980. Życie Enigmą pisane, Bydgoszcz 2005, s. 125-140. 14) The Second Department of the General Staff of the Polish Army – the organization and activities of the information-intelligence service of the Second Polish Republic, [in:] Marian Rejewski 1905-1980. Living with the Enigma Secret [translated by Antoni Bohdanowicz], Bydgoszcz 2005, s. 127-142. 15) Związek Naprawy Rzeczypospolitej na Pomorzu w latach 1926-1928. Przyczynek do dziejów obozu pomajowego w województwie pomorskim, [w:] Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku, pod red. Z. Karpusa, J. Kłaczkowa i M. Wołosa, Toruń 2005, s. 371-385. 16) Refleksje na marginesie poznańskiej konferencji o nowym modelu monografii miast i syntezy regionalnych, *Zapiski Historyczne*, t. 71: 2006, z. 2-3, s. 155-162 (współautor: Tomasz Łaszkiwicz). 17) Oddział II Sztabu Głównego – stan badań i postulaty dalszych prac badawczych nad dziejami służby informacyjno-wywiadowczej Wojska Polskiego w latach 1918-1945, [w:] Polski wywiad wojskowy 1918-1945, pod red. P. Kolańskiego i A. Peplńskiego, Toruń 2006, s. 13-41. 18) Szkoły wydziałowe w Toruniu lat Drugiej Rzeczypospolitej, *Rocznik Toruński*, t. 33, 2007, s. 119-147. 19) Obóz Zjednoczenia Narodowego na terenie województwa pomorskiego. Zarys organizacji i działalności w pierwszym okresie istnienia (marzec 1937 – luty 1938), [w:] Polska bez Marszałka. Dylematy piłsudczyków po 1935 roku, pod red. M. Wołosa i K. Kani, Toruń 2008, s. 291-316. 20) Koncepcja programowa i znaczenie syntezy „Historia Pomorza” (t. I-V), [w:] Informacja regionalna w bibliotekach publicznych województwa kujawsko-pomorskiego. III Konferencja regionalna, Toruń 18 września 2008 (tekst na płycie CD, ISBN 978-83-926394-4-2). 21) Zur Rolle der Polnischen Legionen (1914-1918) bei der Gestaltung der militärischen und politischen Eliten der Zweiten Polnischen Republik (1918-1939), [w:] Österreichisch-polnische militärische Beziehungen im 20. Jahrhundert. Symposium 6. November 2009. Acta, Wien 2010, s. 111-126. c) Artykuły recenzyjne i polemiki: 22) Na marginesie dziejów Związku Młodzieży Polskiej ZET i organizacji pochodnych, *Czasy Nowożytne*, t. 7, 1999, s. 125-144 (dot. pracy zbiorowej: ZET w walce o niepodległość i budowę państwa. Szkice i wspomnienia, pod red. T. Nowackiego, Warszawa 1996, ss. 597). 23) W sprawie próby monografii służb informacyjno-wywiadowczych Drugiej Rzeczypospolitej, *Czasy Nowożytne*, t. 7, 1999, s. 163-179 (dot. pracy: A. Misiuk, Służby specjalne II Rzeczypospolitej, Warszawa 1998, ss. 239). 24) W sprawie polityki II Rzeczypospolitej wobec mniejszości niemieckiej, *Zapiski Historyczne*, t. 66: 2001, z. 4, s. 189-202 (dot. pracy: D. Matelski, Niemcy w Polsce w XX wieku, Warszawa – Poznań 1999, ss. 464). 25) O tym samym, lecz inaczej. W sprawie artykułu Witolda Stankowskiego „Bydgoskie germanofobie w historii stosunków polsko-niemieckiego sąsiedztwa” („Kronika Bydgoska”,

t. XXI), Kronika Bydgoska, t. 22, 2000, s. 309-317. 26) Kilka uwag na marginesie artykułu Stefana Dyroffa „Bydgoszcz – Bromberg. Wspólna przeszłość – podzielona pamięć?”, Borussia. Kultura – Historia – Literatura, nr 36/2005, s. 157-165. 27) Nowa praca o hitlerowskiej okupacji Bydgoszczy (1939-1945), Ziemia Kujawska, t. 18, 2005, s. 231-245 (dot. pracy zbiorowej: Historia Bydgoszczy, t. II, część druga: 1939-1945, pod red. M. Biskupa, Bydgoszcz 2004, ss. 615). 28) Garść uwag i refleksji na marginesie artykułu Roberta Grochowskiego „Wybrane aspekty działań bojowych jednostek Armii »Pomorze« od 1 do 6 września 1939 roku w kontekście wydarzeń bydgoskiej »krwawej niedzieli«” („Kronika Bydgoska”, t. XXVII), Kronika Bydgoska, t. 28, 2006, s. 585-607. 29) Na marginesie monografii I Liceum Ogólnokształcącego w Bydgoszczy, Kronika Bydgoska, t. 29, 2007, s. 507-520 (dot. pracy zbiorowej: Z dziejów I Liceum Ogólnokształcącego. IV wieki kształcenia w Bydgoszczy, pod red. M. Pawłaka, Bydgoszcz 2007, ss. 411). 30) W sprawie tragicznych wydarzeń 3 – 4 IX 1939 roku w Bydgoszczy, Zapiski Historyczne, t. 74: 2009, z. 1, s. 115-143 (dot. pracy zbiorowej: Bydgoszcz 3-4 września 1939. Studia i dokumenty, pod red. T. Chincińskiego i P. Machcewicza, Warszawa 2008, ss. 886). 31) Endecja wobec rządów pomajowych na Pomorzu w latach 1926-1939, Zapiski Historyczne, t. 74: 2009, z. 3, s. 127-139 (dot. pracy: K. Osiński, Narodowa Demokracja wobec rządów sanacji na terenie województwa pomorskiego w latach 1926-1939, Toruń 2008, ss. 563). 32) O rzetelną monografię mniejszości niemieckiej w Polsce przed i w trakcie wojny polsko-niemieckiej we wrześniu 1939 roku, Zapiski Historyczne, t. 75: 2010, z. 4, s. 113-140 (dot. pracy: W. Jastrzębski, Mniejszość niemiecka w Polsce we wrześniu 1939 roku, Toruń 2010, ss. 225). 33) Garść uwag i spostrzeżeń do biografii pułkownika Januarego Grzędzińskiego, Dzieje Najnowsze, 2011, z. 1, s. 197-212 (dot. pracy: A.J. Cieślíkowa, O człowieku, który się nie zgadzał. Biografia pułkownika Januarego Grzędzińskiego 1891-1975, Warszawa 2009, ss. 484). 34) Na marginesie omówienia pracy „Der Piłsudski Kult und seine Bedeutung für den polnischen Staat 1926-1939”, Przegląd Zachodni, 2004, nr 3, s. 305-306. 35) Panu Piotrowi Sai w odpowiedzi, Ziemia Kujawska, t. 20, 2007, s. 165-167. d) Recenzje: 36) W. Jastrzębski, Major Żychoń i bydgoska ekspozytura wywiadu, Bydgoszcz 1994, ss. 79 [w:] Wojskowy Przegląd Historyczny, 1994, nr 3, s. 272-274. 37) „Ziemia Kujawska”, t. 10, 1994 [w:] Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie, t. 9, 1994, s. 315-317. 38) E. Długajczyk, Tajny front na granicy cieszyńskiej. Wywiad i dywersja w latach 1919-1939, Katowice 1993, ss. 284 [w:] Wojskowy Przegląd Historyczny, 1995, nr 3-4, s. 226-228. 39) S. Krasucki, Pomorska Brygada Kawalerii, Pruszków 1994, ss. 256 [w:] Wojskowy Przegląd Historyczny, 1995, nr 3-4, s. 228-231. 40) T. Tulibacki, Wspomnienia o ks. prałacie Dezyderym Wróblewskim (1893-1978), Warszawa 1993, ss. 90 [w:] Ziemia Kujawska, t. 11, 1995, s. 151-153. 41) A. Peptoński, Wywiad polski na ZSRR 1921-1939, Warszawa 1996, ss. 410 [w:] Wojskowy Przegląd Historyczny, 1997, nr 1-2, s. 256-264. 42) A. Gulczyński, Ministerstwo byłej Dzielnicy Pruskiej (1919-1922), Poznań 1995, ss. 251 [w:] Zapiski Historyczne, t. 63: 1998, z. 1, s. 187-191. 43) M. Andrzejewski, Ludzie Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939). Informator biograficzny, Gdańsk 1997, ss. 145 [w:] Zapiski Historyczne, t. 63: 1998, z. 3-4, s. 138-141. 44) T. Tulibacki, Marian Kadlec. Wspomnienia o pedagogu – skaucie – spółdzielcy, Inowrocław 1997, ss. 62 [w:] Ziemia Kujawska, t. 13, 1998, s. 221-225. 45) C. Łuczak, Arthur Greiser hitlerowski władca w Wolnym Mieście Gdańsku i w Kraju Warty, Poznań 1997, ss. 140 [w:] Ziemia Ku-

jawska, t. 13, 1998, s. 225-229. 46) A. Gąsiorowski, Polska Armia Powstania. Największa tajemnica konspiracji pomorskiej, Toruń 1997, ss. 282 [w:] Zapiski Historyczne, t. 64: 1999, z. 3-4, s. 201-206. 47) A. Gąsiorowski, Szare Szeregi na Pomorzu 1939-1945, Toruń 1998, ss. 290 [w:] Zapiski Historyczne, t. 65: 2000, z. 2, s. 226-228. 48) Traktat Ryski 1921 roku po 75 latach. Studia pod redakcją Mieczysława Wojciechowskiego, Toruń 1998, ss. 400 [w:] Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, t. 35, 2000, s. 270-274. 49) R. Przędziecki, Aleksander Przędziecki. Historyk i literat z XIX w., Toruń 1999, ss. 261 [w:] Athenaeum, t. 4, 2000, s. 294-296. 50) C. Obracht-Prondzyński, Jan Karnowski (1886-1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny, Gdańsk 1999, ss. 392 [w:] Zapiski Historyczne, t. 66: 2001, z. 1, s. 175-181. 51) W.K. Roman, Centralne Archiwum Wojskowe 1918-1998. Tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego, Toruń 1999, ss. 244 [w:] Athenaeum, t. 6, 2001, s. 182-184. 52) B. Sprengel, Policja Państwowa w Toruniu 1920-1939, Toruń 1999, ss. 205 [w:] Rocznik Toruński, t. 28, 2001, s. 149-152. 53) M. Stażewski, Exodus. Migracja ludności niemieckiej z Pomorza do Rzeszy po I wojnie światowej, Gdańsk 1998, ss. 322 [w:] Zapiski Historyczne, t. 67: 2002, z. 1, s. 208-211. 54) K. Bachmann, Ein Herd der Feindschaft gegen Rußland. Galizien als Krisenherd in den Beziehungen der Donaumonarchie mit Rußland (1907-1914), München 2001, ss. 292 [w:] Biuletyn Ukrainoznawczy. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, 2001, nr 7, s. 226-229. 55) M. Niendorf, Minderheiten an der Grenze. Deutsche und Polen in den Kreisen Flatow (Złotów) und Zempelburg (Sępólno Krajeńskie) 1900-1939, Wiesbaden 1997, ss. 461 [w:] Zapiski Historyczne, t. 69: 2004, z. 2-3, s. 223-229. 56) H. Hein, Der Piłsudski-Kult und seine Bedeutung für den polnischen Staat 1926-1939, Marburg 2002, ss. 512 [w:] Dzieje Najnowsze, 2005, z. 1, s. 241-247. 57) P. Saja, Dzieje 4 Kujawskiego Pułku Artylerii Lekkiej (1918-1939), Inowrocław 2005, ss. 110 [w:] Ziemia Kujawska, t. 19, 2006, s. 163-172. 58) „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 20, 2005 [w:] Ziemia Kujawska, t. 19, 2006, s. 152-156. 59) Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne postrzeganie, pod red. L. Zielińskiego i M. Chamota, Bydgoszcz 2007, ss. 507 [w:] Zapiski Historyczne, t. 73: 2008, z. 1, s. 161-167. 60) P. Kowalski, Generał brygady Włodzimierz Ostoja-Zagórski (1882-1927). Biografia, Toruń 2007, ss. 240 [w:] Niepodległość, t. LXIX (XXXIX po wznowieniu), Warszawa 2010, s. 269-289. 61) Rok pierwszy. Powstanie i działalność aparatu bezpieczeństwa publicznego na Pomorzu i Kujawach (luty – grudzień 1945), red. B. Binaszewska, P. Rybarczyk, Warszawa – Bydgoszcz – Gdańsk 2010, ss. 543 [w:] Zapiski Historyczne, t. 75: 2010, z. 3, s. 185-190. 62) Tajemnice codzienności. Kultura ludowa i jej pogranicza od Kujaw do Bałtyku (1850-1950), red. H. Czachowski, H.M. Łopatyńska, Toruń 2010, ss. 231 [w:] Zapiski Historyczne, t. 76: 2011, z. 1, s. 143-147. 63) P. Cichoracki, Droga ku anatemie. Waław Kostek-Biernacki (1884-1957), Warszawa 2009, ss. 496 [w:] Dzieje Najnowsze, 2011, z. 2, s. 178-184. 64) M. Walak, Niepodległością naznaczeni. Z dziejów powstania i walk III Brygady Legionów Polskich 1915-1917, Bełchatów 2010, ss. 352 [w:] Dzieje Najnowsze, 2011, z. 3, s. 215-221. e) Wydawnictwa źródłowe: 65) Referat komendanta Centrum Wyszkożenia Kawalerii w Grudziądzu z 1935 r. dotyczący programów szkoleniowych CWK i związanych z nimi potrzeb, Rocznik Grudziądzki, t. 13, 1998, s. 261-277. 66) Sprawozdanie Kasy Oficerskiej I Brygady Legionów Polskich za lata 1915-1916. Przyczynek do dziejów samorządu oficerskiego I Brygady, Czasy Nowożytnie, t. 11 (12), 2001, s. 149-173. 67)

Przyczynek do roli administracji państwowej w rozwoju wpływów politycznych obozu pomajowego w województwie pomorskim w pierwszej połowie lat trzydziestych. Poufna analiza Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego z grudnia 1933 roku, [w:] *Miscellanea pomorskie. Studia z dziejów Pomorza Zachodniego i Nadwiślańskiego*, pod red. W. Skóry, Słupsk 2008, s. 141-165. f) *Sprawa o z d a n i a*: 68) Jubileusz sześćdziesięciolecia urodzin profesora Mieczysława Wojciechowskiego, *Zapiski Historyczne*, t. 61: 1996, z. 1, s. 149-150. 69) Piąta sesja naukowa Fundacji „Archiwum Pomorskie Armii Krajowej” w Toruniu, *Zapiski Historyczne*, t. 61: 1996, z. 4, s. 161-163. 70) Toruńskie sympozjum ku czci profesora Leonida Żytkowicza, *Zapiski Historyczne*, t. 65: 2000, z. 2, s. 233-234. 71) Medal św. Wojciecha dla profesora Mariana Biskupa, *Zapiski Historyczne*, t. 67: 2002, z. 2, s. 209. 72) Akademia Letnia Instytutu Herdera w Marburgu w 2003 roku, *Zapiski Historyczne*, t. 69: 2004, z. 1, s. 197-200. 73) Wiedeńskie sympozjum poświęcone polsko-austriackim stosunkom wojskowym w XX w., *Dzieje Najnowsze*, 2010, z. 1, s. 295-297. g) *In ne*: 74) Indeks osób i nazw miejscowości [w:] Organizacje paramilitarne i pokrewne na Pomorzu w przededniu II wojny światowej. Materiały sesji naukowej w Toruniu w dniu 18 listopada 1995 roku, pod red. W. Rezmera i M. Wojciechowskiego, Toruń 1996, s. 219-231. 75) Głos w dyskusji [w:] Polskie Państwo Podziemne na Pomorzu 1939-1945. Dyskusja nad konspektem monografii. Materiały z VII sesji-narady w Toruniu w dniu 15 listopada 1997 r., pod red. H. Maciejewskiej-Marcinkowskiej i J. Szilinga, Toruń 1998, s. 41-46. 76) Indeks osób i nazw miejscowości [w:] *Historia Pomorza*, t. IV (1850-1918), cz. I: Ustrój, gospodarka, społeczeństwo, pod red. S. Salmonowicza, Toruń 2000, s. 482-494. 77) Indeks osób i nazw miejscowości [w:] *Historia Pomorza*, t. IV (1850-1918), cz. II: Polityka i kultura, pod red. S. Salmonowicza, Toruń 2002, s. 532-558.

Wydział III

MOLEWSKI PAWEŁ urodził się 7 lutego 1964 r. w Inowrocławiu. Po ukończeniu szkoły podstawowej i I Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Kasprówicza w Inowrocławiu w latach 1983-1988 studiował na kierunku geografia w Instytucie Geografii Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, specjalizując się w zakresie geomorfologii. W trakcie studiów był stypendystą Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a przez dwa lata studiował wybrane zagadnienia z archeologii w Instytucie Archeologii i Etnografii (obecnie Archeologii) UMK. Pracę magisterską pt. „Morfogeneza południowej części rynny żnińskiej”, wykonaną pod opieką prof. dra hab. Władysława Niewiarowskiego, obronił w 1988 r. Studia ukończył z wyróżnieniem. Po odbyciu stażu w Zakładzie Geomorfologii i Geografii Fizycznej IG UMK (1988-1989) oraz służby wojskowej, w 1990 r. podjął pracę naukowo-dydaktyczną w ww. Zakładzie, na stanowisku asystenta. W 1997 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMK obronił rozprawę doktorską pt. „Rynna Gopła – problem jej genezy i roli w odpływie wód roztopowych podczas recesji lądolodu vistuliańskiego”, której promotorem był prof. dr hab. Edward Wiśniewski, i uzyskał tytuł doktora nauk o Ziemi. Praca otrzymała

I nagrodę w ogólnokrajowym konkursie organizowanym przez Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich na najlepszą pracę doktorską w zakresie geomorfologii obronioną w 1997 r. Po obronie pracy doktorskiej, z początkiem 1998 r. został zatrudniony w Zakładzie Geomorfologii (od 2003 r. Zakładzie Geomorfologii i Paleogeografii Czwartorzędu) Instytutu Geografii UMK na stanowisku adiunkta. W 2009 r. na podstawie rozprawy habilitacyjnej „Neotektoniczne i glacydynamiczne uwarunkowania wykształcenia plejstocenu Wysoczyzny Kujawskiej” i odbytego kolokwium habilitacyjnego uzyskał stopień doktora habilitowanego nauki o Ziemi w zakresie geografii-geomorfologia. W 2010 r. został powołany na stanowisko kierownika Pracowni Sedymentologii i Paleoekologii Instytutu Geografii UMK. W trakcie pracy w Instytucie Geografii UMK jego badania naukowe i prace wdrożeniowe koncentrowały się na następujących głównych zagadnieniach: geomorfologii i geologii glacialnej oraz rekonstrukcji paleogeograficznych na obszarze ostatniego zlodowacenia w Polsce (Kujawy, Pojezierze Gnieźnieńskie, Pojezierze Chełmińskie) i obszarów współcześnie zlodowaconych (był uczestnikiem czterech wypraw naukowych na Islandię), sedymentologii i stratygrafii osadów czwartorzędowych, kartowaniu geologicznym (jest autorem trzech arkuszy Szczegółowej mapy geologicznej Polski w skali 1:50 000), zastosowaniu Systemów Informacji Geograficznej (GIS) i metod geostatystycznych w badaniach geomorfologicznych, geologicznych i paleogeograficznych oraz geoarcheologii (od 2006 r. jest członkiem Zespołu do Badań Średniowiecznego i Nowożytnego Torunia, powołanego przez Rektora UMK). Oprócz działalności dydaktycznej i popularyzatorskiej był współorganizatorem 8 konferencji, warsztatów naukowych i terenowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym organizowanych przez Instytut Geografii UMK oraz wygłosił referaty na kilkudziesięciu konferencjach naukowych.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Rynna Gopła – problem jej genezy i roli w odpływie wód roztopowych podczas zlodowacenia vistuliańskiego. *Studia Societatis Scientiarum Torunensis, Geographia et Geologia*, 10, 6, Toruń 1999, s. 1-196. 2) Neotektoniczne i glacydynamiczne uwarunkowania wykształcenia plejstocenu Wysoczyzny Kujawskiej. Rozprawa habilitacyjna, Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2007, s. 1-140. b) Rozdziały w monografiach: 3) Środowisko fizycznogeograficzne grodzisk. W: *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej. Katalog źródeł*, praca zbiorowa pod red. J. Chudziakowej, Wyd. UMK, Toruń 1994, s. 15-24. 4) Środowisko fizycznogeograficzne (charakterystyka fizycznogeograficzna 32 grodzisk). W: *Wczesnośredniowieczne grodziska ziemi chełmińskiej. Katalog źródeł*, praca zbiorowa pod red. J. Chudziakowej, Wyd. UMK, Toruń 1994. 5) Charakterystyka fizycznogeograficzna okolic Kościelnej Wsi. W: *Kościelna Wieś na Kujawach. Studium osadnicze* pod red. L. Kajzera, *Budownictwo obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej*, cz. III, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź 1994, s. 9-24 (współautor E. Wiśniewski). 6) Rynny subglacialne w młodoglacjalnym krajobrazie wschodnich Pałuk. W: *Przyroda, krajobraz, kultura Pałuk*, red. E. Krasicka-Korczyńska, Stowarzyszenie Ekologiczne w Barcinie, Barcin 2001, s. 40-51 (współautor L. Andrzejewski). 7) Geologia i wody

podziemne. W: Toruń i jego okolice - monografia przyrodnicza, red. L. Andrzejewski, P. Weckwerth, Sz. Burak, Wyd. UMK, Toruń 2006, s. 35-63 (współautor H. Pomianowska). c) Artykuły: 8) Geneza poziomów morenowych w rynn timerzńskiej w świetle badań strukturalnych i teksturalnych gliny zwałowej. AUNC, Geografia 24, Toruń 1993, s. 159-170. 9) Nowe fakty dotyczące genezy zagłębień wytopiskowych na sandrach przedpola lodowca Skeidarár (Islandia). Przegląd Geograficzny 68 (3-4), Warszawa 1996, s. 405-426. 10) Wahania czoła lodowca Skeidarár na Islandii w ciągu ostatnich 100 lat oraz niektóre ich skutki w środkowej części jego przedpola. AUNC, Geografia 28, Toruń 1996, s. 13-26 (współautorzy E. Wiśniewski, L. Andrzejewski). 11) Sedymentologia interstadialnej serii rzecznej (Rzęczkowo) zlodowacenia Wisły (Vistulian) odsłoniętej w południowo-zachodniej krawędzi Wysoczyzny Chełmińskiej. AUNC, Geografia 28, Toruń 1996, s. 39-63 (współautorzy W. Wysota, K. R. Lankauf, J. Szmańda). 12) Fluctuations of the snout of Skeidarárjökull in Iceland in the last 100 years and some of their consequences in the central part of its forefield. Landform Analysis 1, 1997, s. 73-78 (współautorzy E. Wiśniewski, L. Andrzejewski). 13) Nowe fakty dotyczące morfogenezy wzniesień morenowych w otoczeniu północnej części rynny Gopła (radziejowskie moreny czołowe, Kujawy). W: Główne kierunki badań geomorfologicznych w Polsce - stan aktualny i perspektywy, red. K. Pękała, IV Zjazd Geomorfologów Polskich, Lublin, 3-6 czerwca 1998, Wyd. UMCS, Lublin 1998, s. 367-376. 14) Geneza poziomów terenowych w północnej części rynny gopłańskiej w świetle badań litofacjalnych osadów. W: Rzeźba i osady czwartorzędowe obszarów współczesnego i plejstoceńskiego zlodowacenia półkuli północnej, Seria Geografia 58, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 1998, s. 265-274 (współautor E. Wiśniewski). 15) Glaciodynamic and sedimentological conditions of glaciotectonic disturbances in selected marginal zones of glaciers in Iceland. Quaternary Studies in Poland, Special Issue, Poznań 1999, s. 209-218 (współautor L. Andrzejewski). 16) Złożony kanałowo-gruntowy system drenażu subglacialnego w rynn timerzńskiej w świetle budowy geologicznej jej podłoża. W: Dawne i współczesne systemy morfogenetyczne środkowej części Polski Północnej, red. P. Molewski, W. Wysota, Przewodnik wycieczek terenowych V Zjazdu Geomorfologów Polskich, Toruń, 11-14 września 2000, Wyd. UMK, Toruń 2000, s. 179-189. 17) Nowe dane dotyczące zmian środowiska naturalnego obszaru nadgopłańskiego w późnym vistulianie i holocenie. W: Dawne i współczesne systemy morfogenetyczne środkowej części Polski Północnej, red. P. Molewski, W. Wysota, Przewodnik wycieczek terenowych V Zjazdu Geomorfologów Polskich, Toruń, 11-14 września 2000, Wyd. UMK, Toruń 2000, s. 194-202 (współautor B. Noryskiewicz). 18) Sedimentology of the deposits and their palaeomorphological significance in the Gigjukvisl river gap, marginal zone of the Skeidarárjökull, Iceland. W: Polish polar research at the turn of the 21st century, Polish Polar Studies -The 27th International Polar Symposium, Toruń 1-3 December 2000, Toruń 2000, s. 235-258 (współautor A. Olszewski). 19) Glaciotectonic disturbances of the limno- and glaciofluvial deposits in the marginal zones of Skeidarárjökull i Tungnaárjökull (Iceland) and their glaciodynamic conditions. Quaestiones Geographicae 21, Poznań 2001, s. 13-25 (współautor L. Andrzejewski). 20) Geneza i środowiska depozycji gliny zlodowacenia Wisły w Mielnicy, Kujawy W. W: Gliny morenowe - typy genetyczne i środowiska depozycji, red. W. Wysota, Terenowe warsztaty sedymentologiczne, Toruń, 6-10 września 2004, Wyd. UMK, Toruń 2004, s. 63-70. 21) Sekwencja glin morenowych zlodowacenia Wisły w Nieszawie, NE Kujawy. W:

Gliny morenowe – typy genetyczne i środowiska depozycji, red. W. Wysota, Terenowe warsztaty sedymentologiczne, Toruń, 6-10 września 2004, Wyd. UMK, Toruń 2004, 11-17 (współautorzy W. Wysota, R. J. Sokołowski, J. Szymańda). 22) Paleohydrologiczne następstwa dynamiki Tunгнаárfjökull – zapis w formach i osadach północnej części strefy marginalnej. W: Rekonstrukcja procesów glacialnych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii – formy i osady, red. P. Molewski, Terenowe warsztaty geomorfologiczne, Islandia, 14-28 sierpnia 2005, Wyd. Turpress, Toruń 2005, s. 39-46 (współautorzy L. Andrzejewski, J. Szymańda). 23) Rekonstrukcja procesów glacialnych, glaciofluwialnych i glacialimnicznych w strefie marginalnej lodowca Tunгнаárfjökull (Islandia) na wybranych przykładach. W: Współczesna ewolucja rzeźby Polski, red. A. Kotarba, K. Krzemień, J. Świąchowicz, VII Zjazd Geomorfologów Polskich, Kraków, 19-22 września 2005, Kraków 2005, s. 317-323 (współautorzy L. Andrzejewski, J. Szymańda). 24) Zapis sedymentologiczny osadów w zboczu przełomu Gigjukvisl i ich znaczenie paleomorfologiczne (strefa marginalna Skeidarárfjökull). W: Rekonstrukcja procesów glacialnych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii – formy i osady, red. P. Molewski, Terenowe warsztaty geomorfologiczne, Islandia, 14-28 sierpnia 2005, Wyd. Turpress, Toruń 2005, s. 107-121 (współautor A. Olszewski). 25) Sedymentologia osadów terasy kemowej w północno-zachodniej części przedpola Tunгнаárfjökull i jej paleogeomorfologiczna interpretacja. W: Rekonstrukcja procesów glacialnych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii – formy i osady, red. P. Molewski, Terenowe warsztaty geomorfologiczne, Islandia, 14-28 sierpnia 2005, Wyd. Turpress, Toruń 2005, s. 47-56 (współautorzy J. Szymańda, L. Andrzejewski). 26) Kształtowanie się rzeźby glacialnej i glaciofluwialnej na przykładzie fragmentu środkowej części strefy marginalnej Tunгнаárfjökull. W: Rekonstrukcja procesów glacialnych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii – formy i osady, red. P. Molewski, Terenowe warsztaty geomorfologiczne, Islandia, 14-28 sierpnia 2005, Wyd. Turpress, Toruń 2005, s. 29-37 (współautorzy J. Szymańda, M. Luc, L. Andrzejewski). 27) Fizyczno-geograficzne uwarunkowania zróżnicowania krajobrazu pn.-wsch. Kujaw. W: Drogami wędrówek i badań profesora Rajmunda Galona w 100. rocznicę urodzin (1906-2006), red. A. Olszewski, K. Chutkowski, przewodnik sesji terenowych, Ogólnopolski Zjazd Geografów Polskich i 55 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Toruń, 13-17 września 2006, Wyd. Turpress, Toruń 2006, s. 221-226 (współautor P. Gierszewski). 28) Morfostruktura podłoża kenozoiku Wysoczyzny Kujawskiej, Dokumentacja Geograficzna 32, IGI PAN 2006, s. 200-205. 29) Neotektoniczne uwarunkowania ewolucji marginalnych dolin wód roztopowych Wysoczyzny Kujawskiej. W: Drogami wędrówek i badań profesora Rajmunda Galona w 100. rocznicę urodzin (1906-2006), red. A. Olszewski, K. Chutkowski, przewodnik sesji terenowych, Ogólnopolski Zjazd Geografów Polskich i 55 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Toruń, 13-17 września 2006, Wyd. Turpress, Toruń 2006, s. 274-279. 30) Struktura przestrzenna późnośredniowiecznego osadnictwa wiejskiego ziemi chełmińskiej na tle środowiska fizycznogeograficznego. AUNC, Archeologia 30, Toruń 2006, s. 75-93 (współautor D. Poliński). 31) Litostratygrafia osadów neoplejstocenu w zboczu doliny Wisły w Nieszawie – kontrowersje i nowe dane. W: Drogami wędrówek i badań profesora Rajmunda Galona w 100. rocznicę urodzin (1906-2006), red. A. Olszewski, K. Chutkowski, przewodnik sesji terenowych, Ogólnopolski Zjazd Geografów Polskich i 55 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Toruń, 13-17 września

2006, Wyd. Turpress, Toruń 2006, 240-244 (współautor W. Wysota). 32) Zasięg czoła lodowca Tungnaár w czasie małej epoki lodowej na tle zlodowaceń Islandii. *Słupskie Pr. Geogr.* 4, Słupsk 2007, s. 35-43 (współautor L. Andrzejewski). 33) Geneza, stratygrafia i zapis paleogeograficzny osadów zlodowacenia Wisły w Mielnicy. W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 193-199. 34) Nowe spojrzenie na morfogenezę dolin Bachorzy i parczańskiej, *Słupskie Pr. Geogr.* 4, Słupsk 2007, s. 93-101. 35) Wpływ starszego podłoża na wykształcenie plejstocenu Wysoczyzny Kujawskiej. W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 33-39. 36) Wpływ tektoniki solnej na ewolucję i morfologię dolin marginalnych wód roztopowych Wysoczyzny Kujawskiej. W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 179-184. 37) Uwarunkowania polityczne i przyrodnicze bitwy pod Radziejowem – Płowcami (27 września 1331 r.). W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 185-192 (współautor W. Juśkiewicz). 38) Ostatni łądolód skandynawski w lobie Wisły – kontrowersje i nowe spojrzenie. W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 13-21 (współautor W. Wysota). 39) Sukcesja i stratygrafia osadów plejstoceńskich w zbczku doliny Wisły w Nieszawie. W: *Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia*, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 171-177 (współautor W. Wysota). 40) Chronostratigraphy of the Vistulian Glaciation (Weichselian) on the Kujawy Moraine Plateau (central Poland) based on the lithostratigraphic research and the OSL datings. *Geochronometria* 32, 2008 s. 69-77 (współautorzy K. R. Przegiętka, A. Chruścińska, H. L. Oczkowski). 41) Dynamika lobu Wisły podczas ostatniego zlodowacenia w świetle nowych badań. *Landform Analysis* 9, 2008, s. 264-266 (współautorzy W. Wysota, R. J. Sokołowski). 42) Fizycznogeograficzne uwarunkowania lokalizacji późnośredniowiecznego osadnictwa wiejskiego na ziemi chełmińskiej. *Środowisko – Człowiek – Cywilizacja*, 2, Poznań 2009, s. 197-206 (współautor D. Poliński). 43) Record of the Vistula Ice Lobe advances in the Late Weichselian glacial sequence in north-central Poland. *Quaternary International* 207, Special Issue, 2009, s. 26-41 (współautorzy W. Wysota, R. J. Sokołowski). 44) Chronologia i zasięgi nasunięć łądolodu na obszarze lobu Wisły podczas stadiału głównego ostatniego zlodowacenia. *Przeg. Geol.* 59, 3, 2011, s. 214-225 (współautor W. Wysota). 45) Przeobrażenia rzeźby i powierzchniowej budowy geologicznej dzielnicy Torunia-Mokre (Przedmieście Mokre) w czasach historycznych. *Archaeologia Historica Polona* 19, 2011, s. 189-202. d) Notatki, komunikaty, streszczenia: 46) Wybrane problemy degradacji środowiska przyrodniczego Wielkich Jezior Mazurskich pod wpły-

wem ruchu turystycznego. Biuletyn Informacyjny, Instytut Turystyki Warszawa 1 (91), Warszawa 1990, s. 66-69. 47) Cechy sedymentacyjne gliny bazalnej z nałożenia (lodgement) w rynnach subglacialnych. Seminarium Sedymentologiczne – Osady i procesy sedymentacji w środowiskach i systemach depozycyjnych w zapisie współczesnym i kopalnym, 31.08-2.09.1992, Poznań 1992, s. 79 (współautor W. Wysota). 48) Geneza poziomów terenowych w północnej części rynny goplańskiej w świetle badań litofacialnych osadów. II Seminarium – Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzędowych, 14-15 października 1993, Poznań 1993, s. 60-62 (współautor E. Wiśniewski). 49) Charakterystyka litofacialna osadów vistuliańskich w południowo-zachodniej krąwędzi Wysoczyzny Chełmińskiej. II Seminarium – Geneza, litologia i stratygrafia utworów czwartorzędowych, 14-15 października 1993, Poznań 1993, s. 76-77 (współautorzy W. Wysota, K. R. Lankauf, J. Szmańda). 50) Przedvistuliańskie założenia rynny goplańskiej w świetle cech geologiczno-strukturalnych jej podłoża. Sympozjum – Formy, Osady i Procesy Subglacialne, Toruń–Górzno 28-29 września 1994, Toruń 1994, s. 23-24. 51) Wyprawa toruńskich geomorfologów na Islandię. Przegląd Geograficzny 66 (1-2), Warszawa 1994, s. 251-253. 52) Zagadnienie drumlinizacji rzeźby glacialnej przedpola lodowca Skeidarár na Islandii. Sympozjum – Formy, Osady i Procesy Subglacialne, Toruń–Górzno 28-29.09.1994, Toruń 1994, s. 16-18 (współautorzy E. Wiśniewski, L. Andrzejewski). 53) Próba rekonstrukcji niektórych elementów środowiska naturalnego z wykorzystaniem programów komputerowych na przykładzie dzielnicy Toruń–Mokre, Sprawozdania Tow. Naukowego w Toruniu, 48, Toruń 1995, s. 66-68. 54) Przedvistuliańskie założenia rynny goplańskiej w świetle cech geologiczno-strukturalnych jej podłoża. W: Procesy geomorfologiczne – zapis w rzeźbie i osadach, III Zjazd Geomorfologów Polskich, Sosnowiec 1995, s. 58-59. 55) Przeobrażenia wybranych elementów środowiska naturalnego dzielnicy Toruń–Mokre w czasach historycznych. W: Człowiek a środowisko, 44 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Toruń, 24-27 sierpnia 1995, Toruń 1995, s. 79-81. 56) Geomorfologiczne skutki i przyczyny wahań czoła lodowca Skeidarár na Islandii w ciągu ostatnich 100 lat. XXIII Sympozjum Polarne, Sosnowiec 1996, s. 145-152 (współautorzy E. Wiśniewski, L. Andrzejewski). 57) Geneza poziomów terenowych w północnej części rynny goplańskiej w świetle badań litofacialnych osadów. Sympozjum – Rzeźba i osady czwartorzędowe obszarów współczesnego i plejstocenińskiego zlodowacenia półkuli północnej, Poznań 17-18 października 1996, Poznań 1996, s. 47-49 (współautor E. Wiśniewski). 58) Zapis procesów fluwialnych w kopalnej serii rzecznej zlodowacenia Wisły. Warsztaty terenowe – Procesy, formy i osady fluwialne na obszarze młodoglacialnym Niżu Polskiego, Toruń – Słupsk, 18-21 czerwca 1997, Toruń 1997, s. 50-53 (współautorzy W. Wysota, K. R. Lankauf, J. Szmańda). 59) Vistuliańskie osady odsłonięć Łążyn i Rzęczkowo w świetle wstępnych datowań TL. VI Konferencja Metody chronologii bezwzględnej, Gliwice – Rudy, 24-27 marca 1998, Gliwice 1998 (współautorzy K. R. Lankauf, J. B. Szmańda W. Wysota, H. L. Oczkowski, K. R. Przegiętka). 60) Budowa geologiczna obszaru zaplecza moren czołowych Skeidarárjökull z końca XIX w. w świetle badań w przełomie rzeki Gígjukvisl. Seminarium poświęcone badaniom geomorfologów z Instytutu Geografii UMK na Islandii w latach 1995-1997..., Toruń, 28-29 maja 1998, Toruń 1998, s. 33-41 (współautor A. Olszewski). 61) Glacjodynamiczne i sedymentologiczne uwarunkowania zaburzeń glacjotektonicznych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii. Ogólnopolska Konferencja Naukowa – Ewolucja

geosystemów nadmorskich południowego Bałtyku, Szczecin, 17-21 maja 1999, Szczecin 1999, s. 3 (współautor L. Andrzejewski). 62) Natural Thermoluminescence (TL) of Quartz as a Tool for the Absolute Dating of Geological Deposits. 2nd Polish Meeting of Atomic, Molecular and Optical Physicists, Toruń, September 3, 1999, Toruń 1999 (współautorzy A. Chruścińska, H. L. Oczkowski, K. R. Przegiętka, K. R. Lankauf, J. B. Szymańda). 63) Sedymentologia i znaczenie paleomorfologiczne osadów w przełomie rzeki Gigjukvisl, strefa marginalna Skeidarárjökull, Islandia. W: Polskie badania polarne u progu XXI wieku, XXVII Międzynarodowe Sympozjum Polarne, Toruń 2000, s. 45 (współautor A. Olszewski). 64) Nowe dane na temat stratygrafii czwartorzędu Kujaw (część zachodnia), Sprawozdania Tow. Naukowego w Toruniu, 54, Toruń 2001, s. 64-65. 65) Morfogenetyczne zróżnicowanie stref marginalnych Höfdabrekkujökull, Skeidarárjökull i Tungnaárjökull. Konferencja Naukowa, Funkcjonowanie geosystemów w zróżnicowanych warunkach morfoklimatycznych – monitoring, ochrona, edukacja, 19-20 października 2001, Poznań 2001, s. 146-149 (współautorzy E. Wiśniewski, L. Andrzejewski, A. Olszewski, P. Weckwerth, M. Karasiewicz). 66) Rekonstrukcja nasunięć glacialnych i dynamika ostatniego lądolodu skandynawskiego w środkowej części Północnej Polski. Dokumentacja Geograficzna 31, IGiPZ PAN, 2004, s. 125-127 (współautorzy W. Wysota, R. Sokołowski, R. Rządowski, J. Szymańda). 67) Piąta wyprawa badawcza toruńskich geomorfologów na Islandię, lato 2004 r. Przegląd Geograficzny 77 (3), 2005, s. 419-422. 68) Wpływ struktury i aktywności tektonicznej podłoża na wykształcenie plejstocenu Wysoczyzny Kujawskiej. W: Plejstocen południowej Warmii i zachodnich Mazur na tle struktur podłoża, red. W. Morawski, XIII Konferencja Stratygrafia Plejstocenu Polski, Maróz, 4-8 września 2006, PiG, Warszawa 2006, s. 112-113. 69) Uwarunkowania fizycznogeograficzne lokalizacji późnośredniowiecznego osadnictwa wiejskiego w ziemi chełmińskiej. W: Środowiskowe uwarunkowania lokalizacji osadnictwa, II Sympozjum Archeologii Środowiskowej, Łódź, 27-29 września 2006, Łódź 2006, s. 59 (współautor D. Poliński). 70) Changes in the range of the snout of the Tungnaárjökull after the Little Ice Age relief and deposit recordings, 37th International Arctic Workshop, The Earth Science Institute, University of Iceland, 2007, s. 37-39 (współautor L. Andrzejewski). 71) Palaeohydrological consequences of the Tungnaárjökull dynamics recorded in landforms and deposits in the north part of the marginal zone, 37th International Arctic Workshop, The Earth Science Institute, University of Iceland, 2007, s. 36 (współautorzy L. Andrzejewski, J. Szymańda). 72) O położeniu i granicach Kujaw. W: Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia, red. P. Molewski, W. Wysota, P. Weckwerth, XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PiG, Warszawa 2007, s. 11-12. 73) Chronology of the vistulian glaciation (Weichselian) on the Kujawy Moraine plateau (Central Poland) based on the lithostratigraphic research and the OSL dating. Geochronometria, 9th International Conference Methods of Absolute Chronology, 25-27th April 2007, Gliwice 2007 Poland (współautorzy A. Chruścińska, H. L. Oczkowski, K. R. Przegiętka). 74) Sedimentology of kame terrace deposits in the North-west side of the Tungnaárjökull forefield and its palaeogeomorphological interpretation, 37th International Arctic Workshop, The Earth Science Institute, University of Iceland, 2007, s. 173 (współautorzy J. Szymańda, L. Andrzejewski). 75) Formation of the glacial and glaciofluvial relief, case study – middle part of the Tungnaárjökull marginal zone, 37th International Arctic Workshop, The Earth Science

Institute, University of Iceland, 2007, s. 236 (współautorzy J. Szymańda, M. Luc, L. Andrzejewski). 76) Bitwa pod Radziejowem - Płowcami (27 września 1331 r.) – oczami geografa. Kujawy i Pomorze, Dwumiesięcznik Turystyczno-Krajoznawczy, 3 (9), 2008, s. 4-9 (współautor W. Juśkiewicz). 77) Zastosowanie metod geostatystycznych do badań ruchów neotektonicznych (halokinetycznych) na obszarze Wysoczyzny Kujawskiej. *Landform Analysis* 9, 2008, s. 361-363. 78) Zapis lito- i chronostratygraficzny zlodowacenia Wisły na Wysoczyźnie Kujawskiej – nowe dane. W: Plejstocen Tatr i Podhala – zlodowacenia tatrzańskie, XV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Zakopane, 1-5 września 2008, PIG, Warszawa 2008, s. 117-119 (współautorzy A. Chruścińska, K. R. Przegiętka). 79) Nowy scenariusz nasunięć ostatniego lądolodu w lobie Wisły w świetle badań sedimentologicznych i datowania luminescencyjnego. W: Plejstocen Tatr i Podhala – zlodowacenia tatrzańskie, XV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Zakopane, 1-5 września 2008, PIG-PIB, Warszawa 2008, s. 77-78 (współautorzy W. Wysota, R. J. Sokołowski). 80) New scenario of Vistula ice lobe advances during the Last Glacial Maximum in north-central Poland. W: Quaternary of the Gulf of Gdańsk and Lower Vistula regions in Northern Poland: sedimentary environments, stratigraphy and palaeogeography, International Field Symposium of the INQUA Peribaltic Group, Frombork, September 14-19, 2008, PIG, Warszawa 2008, s. 57 (współautorzy W. Wysota, R. J. Sokołowski). 81) Signature of the Vistula ice stream in northern Poland during the Late Weichselian glaciation. In: Extent and timing of the Weichselian glaciation southeast of the Baltic Sea, International Field Symposium of the INQUA Peribaltic Group, Tartu, September 13-17, 2009, University of Tartu, Tartu 2009, s. 48-49 (współautorzy W. Wojciech, P. Narloch, W. Juśkiewicz). 82) Wybrane zagadnienia projektu badawczego dotyczącego rekonstrukcji strumienia lodowego lobu Wisły podczas maksymalnego zasięgu ostatniego zlodowacenia. W: Dynamika zaniku lądolodu podczas fazy pomorskiej w północno-wschodniej części Pojezierza Mazurskiego, XVII Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Jeziorowskie, 6-10 września 2010, PIG-PIB, Warszawa 2010, s. 83-84 (współautorzy W. Juśkiewicz, W. Wysota, A. Groblewska, A. Latański, W. Narloch, K. Tylman). 83) Analiza geoprzestrzenna form rzeźby polodowcowej na obszarze lobu Wisły (stadiał główny zlodowacenia Wisły) i terenów przyległych. W: Dynamika zaniku lądolodu podczas fazy pomorskiej w północno-wschodniej części Pojezierza Mazurskiego, XVII Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Jeziorowskie, 6-10 września 2010, PIG-PIB, Warszawa 2010, s. 136 (współautor A. Groblewska). 84) Reconstruction of the Vistula ice stream lobe during the maximum Extent of the Last Glaciation, central Poland: preliminary results of the research Project, In: Ice, water, humans – Quaternary landscape evolution in the peribaltic region, 35. Hauptversammlung der Deutschen Quartärvereinigung DEUQUA e.V., 12th Annual Meeting of the INQUA Peribaltic Working Group, 13-17.09, 2010, Greifswald 2010, s. 78-79 (współautorzy W. Wysota, W. Juśkiewicz, A. Groblewska, W. Narloch, K. Tylman). 85) Metody wyodrębniania i analizy topolineamentów z cyfrowego modelu wysokości na przykładzie rzeźby polodowcowej ostatniego zlodowacenia w środkowej Polsce. W: Georóżnorodność rzeźby Polski, IX Zjazd Geomorfologów Polskich, Poznań, 20-22 września 2011, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2011, s. 68-69 (współautorzy W. Juśkiewicz, A. Latański). 86) Wiek i niektóre cechy fizykochemiczne osadów biogenicznych kilku zagłębień terenowych na obszarze o różnym sposobie użytkowania w rejonie Torunia. W: Człowiek i jego wpływ na śro-

dowisko przyrodnicze w przeszłości i czasach historycznych, V Polska Konferencja Paleobotaniki Czwartorzędu, Górzno, 13-17 czerwca 2011, PIG-PIB, Warszawa 2011, s. 59-60 (współautor M. T. Karasiewicz). 87) Badania morfolineamentów w obszarze lobu Wisły (stadiał główny zlodowacenia Wisły) i ich interpretacja. W: *Rozwój i zanik łądolodu fazy pomorskiej zlodowacenia Wisły na Pomorzu Wschodnim (Kociewie)* XVIII Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Stara Kiszewa, 5-9 września 2011, PIG-PIB, Warszawa 2011, s. 70 (współautorzy W. Juśkiewicz, W. Wysota, A. Latański). 88) Strumień lodowy lobu Wisły – nowe dane, ich analiza i interpretacja. W: *Rozwój i zanik łądolodu fazy pomorskiej zlodowacenia Wisły na Pomorzu Wschodnim (Kociewie)*, XVIII Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Stara Kiszewa, 5-9 września 2011, PIG-PIB, Warszawa 2011, s. 71-72 (współautor W. Wysota). 89) Analiza geoprzestrzenna (GIS) danych geomorfologicznych i geologicznych na obszarze lobu Wisły (stadiał główny ostatniego zlodowacenia). W: *Georóżnorodność rzeźby Polski*, IX Zjazd Geomorfologów Polskich, Poznań, 20-22 września 2011, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2011, s. 109-110 (współautorzy W. Wysota, W. Juśkiewicz). 90) Wiek i geneza osadów biogenicznych w dzielnicy Torunia – Mokre. W: *Człowiek i jego wpływ na środowisko przyrodnicze w przeszłości i czasach historycznych*, V Polska Konferencja Paleobotaniki Czwartorzędu, Górzno, 13-17 czerwca 2011, PIG-PIB, Warszawa 2011, s. 68-69 (współautorzy A. M. Noryskiewicz, M. Chabowski). 91) Historia i dynamika zasunięć ostatniego łądolodu w centralnej Polsce w świetle danych geologicznych i datowania bezwzględnych osadów. W: *Georóżnorodność rzeźby Polski*, IX Zjazd Geomorfologów Polskich, Poznań, 20-22 września 2011, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2011, s. 174 (współautorzy W. Wysota, J. A. Piotrkowski, A. S. Murray, M. D. Bateman). 92) Stratygrafia zasunięć ostatniego łądolodu w centralnej Polsce na podstawie datowania luminescencyjnego. W: *Rozwój i zanik łądolodu fazy pomorskiej zlodowacenia Wisły na Pomorzu Wschodnim (Kociewie)* XVIII Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Stara Kiszewa, 5-9 września 2011, PIG-PIB, Warszawa 2011, s. 119 (współautorzy W. Wysota, J. A. Piotrkowski, A. S. Murray, M. D. Bateman). 93) Glacial stratigraphy and palaeogeography in central Poland in the light of new luminescence dating, Abstract. W: *Quaternary sciences – the view from the mountains*, XVIII INQUA Congress, 21-27 July 2011, Bern, Switzerland 2011 (publikacja internetowa), (współautorzy W. Wysota, J. A. Piotrkowski, A. S. Murray, M. D. Bateman). e) Redakcje: 94) Dorobek i pozycja polskiej geomorfologii u progu XXI wieku. Streszczenia referatów, komunikatów i posterów, V Zjazd Geomorfologów Polskich, Toruń, 11-14 września 2000, Wyd. UMK, Toruń 2000, s. 1-251 (wspólnie z L. Andrzejewskim, W. Wysotą). 95) Dawne i współczesne systemy morfogenetyczne środkowej części Polski Północnej. Przewodnik wycieczek terenowych, V Zjazd Geomorfologów Polskich, Toruń, 11-14 września 2000, Wyd. UMK, Toruń 2000, s. 1-284 (wspólnie z W. Wysotą). 96) AUNC, *Geografia* 32, Toruń 2002, s. 1-226 (wspólnie z L. Andrzejewskim). 97) Red., *Rekonstrukcja procesów glacialnych w wybranych strefach marginalnych lodowców Islandii – formy i osady*. Terenowe warsztaty geomorfologiczne, Islandia, 14-28 sierpnia 2005, Wyd. Turpress, Toruń 2005, s. 1-148. 98) Plejstocen Kujaw i dynamika lobu Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia. XIV Konferencja – Stratygrafia Plejstocenu Polski, Ciechocinek, 3-7 września 2007, Wyd. PIG, Warszawa 2007, s. 1-228 (wspólnie z W. Wysotą, P. Weckwerthem).

PODGÓRSKI ZBIGNIEW urodził się 18 czerwca 1957 r. w Brodnicy. Szkołę Podstawową Nr 5 w Toruniu ukończył w roku 1972. Następnie (bez egzaminu) został przyjęty do II Liceum Ogólnokształcącego w Toruniu, które ukończył egzaminem maturalnym w 1976 r. W tym samym roku zdał egzaminy i rozpoczął studia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, na kierunku geograficznym. W trakcie studiów był aktywnym członkiem Studenckiego Koła Naukowego Geografów, czego wyrazem jest udział w V Toruńskiej Wyprawie Polarnej – Spitsbergen’80. Dyplom magistra geografii (ze specjalnością nauczycielską) uzyskał w 1982 r. na podstawie pracy pt. „Stosunki wodne Gminy Kurzętnik”, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Zygmunta Churskiego. Po ukończeniu studiów, w latach 1980–1984 pracował jako nauczyciel geografii w Zbiorczej Szkole Gminnej w Piotrkowie Kujawskim. We wrześniu 1984 r. podjął pracę na UMK na stanowisku asystenta w Zakładzie Geomorfologii i Geografii Fizycznej, kierowanym przez prof. dra hab. Władysława Niewiarowskiego. Równoległe, tj. w roku szkolnym 1984/85, pełnił także obowiązki nauczyciela geografii w II Liceum Ogólnokształcącym i Technikum Chemicznym w Toruniu. W wyniku reorganizacji Instytutu Geografii UMK utworzono Pracownię Dydaktyki Geografii, w której pracował na stanowisku asystenta, a później starszego wykładowcy. Rozwój naukowy, determinowany miejscem zatrudnienia, przybrał charakter dwutorowy. Z jednej strony wytyczały go badania z zakresu geomorfologii i geografii fizycznej, które obejmowały obszar ówczesnego województwa toruńskiego i były podporządkowane przygotowywanej rozprawie doktorskiej, a z drugiej badania z zakresu dydaktyki geografii. W dniu 8 grudnia 1995 r. na podstawie rozprawy doktorskiej pt. „Antropogeniczne zmiany rzeźby terenu województwa toruńskiego” uzyskał stopień naukowy doktora nauk o Ziemi. Promotorem w przewodzie doktorskim był prof. dr hab. Władysław Niewiarowski (UMK). W latach 1997–2009 pracował jako adiunkt w Instytucie Geografii UMK w Toruniu. W latach 2000–2003 pełnił funkcję kierownika Pracowni Dydaktyki Geografii IG UMK, a od roku 2003 – kierownika Pracowni Dydaktyki na Wydziale BiNoZ, skupiającej dydaktyków biologii i geografii. Ponadto w latach 2000–2006 pełnił funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Geografii UMK. W 2005 r. uzyskał w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego PAN w Warszawie stopień doktora habilitowanego, a cztery lata później został zatrudniony na stanowisku profesora UMK. Od 2007 r. kieruje Zakładem Geografii Krajobrazu, a od 2011 r. pełni funkcję dyrektora Instytutu Geografii UMK. Jest członkiem wielu stowarzyszeń i towarzystw naukowych, w tym Geographical Association, Association for Science Education, Stowarzyszenia Geomorfologów Polskich, Polskiej Asocjacji Ekologii Krajobrazu (członek komitetu redakcyjnego czasopisma „Problemy Ekologii Krajobrazu”), Polskiego Stowarzyszenia Nauczycieli Przedmiotów Przyrodniczych, Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz Polskiego Towarzystwa Geograficznego (Klub

Polamy, Oddział Toruński – obecnie wiceprzewodniczący Zarządu Głównego). W celu podniesienia swoich kwalifikacji zawodowych odbył kilka staży naukowych (m.in. na Uniwersytecie w Greifswaldzie – 1985 r., w Akademii Pedagogicznej w Krakowie – 1989 r., w ośrodku Field Studies Council w Wielkiej Brytanii – 1991 r., na Sheffield Hallam University w Wielkiej Brytanii – 1998 r.). Od ponad 25 lat jest związany z Olimpiadą Geograficzną, początkowo z Zarządem Komitetu Okręgowego w Toruniu, a obecnie pełni funkcję wiceprzewodniczącego Komitetu Głównego w Warszawie.

Spis prac: a) Prace monograficzne: 1) Regionalizacja jako czynnik aktywizujący ucznia w nauczaniu geografii społeczno-ekonomicznej, [w:] E. Świtalski (red.), Aktywizacja ucznia w nauczaniu geografii., IG UMK, CDN Oddz. w Toruniu, 1990, 97-106 (współautor R. Rudnicki). 2) Komputerowe wspomaganie nauczania jako czynnik aktywizujący ucznia w nauczaniu geografii, [w:] E. Świtalski (red.), Aktywizacja ucznia w nauczaniu geografii., IG UMK, CDN Oddz. w Toruniu, 1990, 137-146. 3) Podnoszenie skuteczności nauczania geografii przez zastosowanie mikrokomputerów, [w:] Geografia jako nauka i przedmiot nauczania w Polsce, UMK, Toruń 1991, 21-29. 4) Wykorzystanie techniki mikrokomputerowej na zajęciach z dydaktyki geografii, [w:] Materiały i sprawozdania, Wyd. Naukowe WSP, Kraków 1991, z. 22: 136-150 (współautor E. Świtalski). 5) Antropogeniczne zmiany rzeźby terenu województwa toruńskiego, *Studia Societatis Scientiarum Torunensis, Sectio C*, vol. 10, nr 4, Toruń 1996. 6) Skrypt do ćwiczeń z dydaktyki geografii, Wyd. UMK, Toruń 1997. 7) The Extent, Intensity and Directions of Spatial Effect of Secondary Level Educations System in Toruń, [w:] E. Szymańska (red.), Ruchliwość przestrzenna ludności w okresie przemian ustrojowych, UMK, Toruń 1998: 313-324 (współautorzy M. Pesta, D. Szymańska). 8) European integration in Polish and Austrian textbooks of geography, [w:] A. Wahla (red.), *Evropská Dimenze v geografickém vzdělávání. European Dimension in geographical education*, Ostravská Univerzita, Ostrava 1998: 185-193. 9) Antropogeniczna transformacja rzeźby terenu województwa toruńskiego, *Acta Geographica Lodzensia*, 1998, 74: 199-206. 10) Region kujawsko-pomorski, WSiP, Warszawa 1999. 11) Wykorzystanie trójwymiarowej wizualizacji w badaniach wybranych elementów antropogenicznej rzeźby terenu Pojezierza Chełmińskiego, [w:] M. Kistowski (red.), *Systemy informacji geograficznej w badaniach środowiska przyrodniczego. Problemy Ekologii krajobrazu*. t. 4, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 1998: 133-138 (współautor M. Luc). 12) Wykorzystanie teorii podręcznika szkolnego w kształceniu nauczycieli geografii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, [w:] *Učebnice geografie 90. let, Sbornik z mezinárodní konference*. Ostravská Univerzita, Ostrava 2000: 11-16. 13) Antropogeniczne przekształcenie rzeźby terenu środkowej części dorzecza Strugi Toruńskiej, [w:] G. Wójcik, K. Marciniak (red.), *Funkcjonowanie i monitoring geokompleksów z uwzględnieniem lokalnych problemów ekologicznych*, Zeszyty Naukowe Komitetu przy Prezydium PAN „Człowiek i Środowisko”, nr 25, Warszawa 2000, 105-116. 14) Wpływ budowy młynów wodnych na zmiany krajobrazów Pojezierza Chełmińskiego, [w:] U. Myga-Piątek (red.), *Krajobraz kulturowy. Idee, problemy, wyzwania*, Prace Wydz. Nauk o Ziemi UŚ, 2001, 12: 117-122. 15) Przebieg sedymentacji osadów w stawie młyńskim w Turznicach – 2 (koło Grudziądza), [w:] J. Kitowski (red.), *Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań*, Uniwersytet

Rzeszowski, Oddział Rzeszowski PTG, Rzeszów 2002: 157-167. 16) Młyny wodne w Toruniu i ich związek ze zmianami sieci hydrograficznej, [w:] M. Kejna, J. Uscka (red.), Funkcjonowanie i monitoring geosystemów w warunkach narastającej antropopresji. UMK, GIOŚ, WIOŚ w Bydgoszczy, PTG, Komitet Naukowy „Człowiek i Środowisko” PAN, Toruń-Koniczynka 2003: 82-83. 17) Utilization of natural sources of energy in the Vistulian Pomerania area from the beginning of 19th to the thirties of 20th, [w:] F. Stepanek, M. Jasiulewicz, B. Polak (red.), Erfahrungen in der transnationalen Ausbildung unter Berücksichtigung des Beitritts Polen zur Europäischen Union, Technische Universität Koszalin, Bildung Wirtschaft Technik GmbH POMERANIA e.V., Dedelow-Koszalin 2003: 193-211. 18) Młyny wodne w Toruniu i ich związek ze zmianami sieci hydrograficznej, [w:] M. Kejna, J. Uscka (red.), Zintegrowany monitoring środowiska przyrodniczego. Funkcjonowanie i monitoring geosystemów w warunkach narastającej antropopresji, Biblioteka Monitoringu Środowiska, IOŚ, UMK, Toruń 2004: 419-428. 19) Próba klasyfikacji metod aktywizujących stosowanych w nauczaniu geografii, [w:] M. Tracz, Z. Ziolo (red.), Polska dydaktyka geografii jako nauka i sztuka, AP Kraków 2000: 34-44 (współautorzy P. Charzyński, A. Zaklikiewicz). 20) Antropogeniczne przemiany środowiska przyrodniczego okolic Słupskiego Młyna nad Osą, [w:] J. M. Waga, K. Kocel (red.), Człowiek w środowisku przyrodniczym – zapis działalności, PTG Oddział Katowicki, Sosnowiec 2003: 180-183. 21) Wpływ budowy i funkcjonowania młynów wodnych na rzeźbę i wody powierzchniowe Pojezierza Chełmińskiego i przyległych części dolin Wisły i Drwęcy, Wyd. UMK, Toruń 2004. 22) Gospodarcze znaczenie bifurkacji Strugi Toruńskiej w świetle historycznych materiałów źródłowych i archiwalnych materiałów kartograficznych, [w:] A. Kostrzewski, R. Kolander (red.), Funkcjonowanie geosystemów Polski w warunkach zmian klimatu i różnokierunkowej antropopresji. Zintegrowany Monitoring Środowiska Przyrodniczego, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań 2005: 159-166. 23) Współczesne antropogeniczne zmiany rzeźby terenu na obszarze miasta Torunia, [w:] A. Kotarba, K. Krzemień, J. Świąchowicz (red.), Współczesna ewolucja rzeźby Polski. VII Zjazd Geomorfologów Polskich, IGIPZ UJ, Kraków 2005: 373-378. 24) Chosen aspects of research on the application of computers in natural science teaching in Poland, [w:] K. Donert (red.), Aspects of Geography in European higher education: Using computers in learning and teaching, Liverpool Hope University. Liverpool 2006: 105-113 (współautorzy P. Charzyński, R. Stańczyk, S. Tyszkowski). 25) Wykorzystanie energii wody w dorzeczu Drwęcy od początku XIX wieku do lat 30. XX wieku na tle Pomorza Nadwiślańskiego. Exploitation of water energy in the Drwęca River Basin from the early 19th century to the 1930s seen on the background of the Nadwiślańskie Pomerania Region, [w:] W. Marszelewski, L. Kozłowski (red.), Ochrona i zagospodarowanie dorzecza Drwęcy. Protection and management of the river Drwęca Basin, UMK Toruń 2007, 1: 285-298. 26) The inventarisation method and its application to cultural landscape studies. Zastosowanie metody inwentaryzacji w badaniach krajobrazu kulturowego, [w:] Andreichuk V. et al. ed., Methodology of landscape research. Commission of Cultural Landscape of Polish Geographical Society, University of Silesia. Sosnowiec-Krynica 2008: 42-43. 27) Studia geograficzne w opinii studentów – oczekiwania, realia i perspektywy, [w:] A. Hibszer (red.), Polska dydaktyka geografii. Idee – Tradycje – Wyzwania. UŚ, Sosnowiec 2008: 209-217 (współautorzy: S. Tyszkowski, R. Stańczyk). 28) Wpływ człowieka na współczesny rozwój rzeźby młodogla-

cjalnej, [w:] L. Starkel, A. Kostrzewski, A. Kotarba, K. Krzemień (red.), Współczesne przemiany rzeźby Polski. SGP, IGIGP UJ, IGiPZ PAN, Kraków 2008: 305-325 (współautorzy: W. Florek, J. Szpakowski). 29) Proces edukacji geograficznej społeczeństwa polskiego, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce. Komitet Nauk Geograficznych PAN, Wyd. WSG, Bydgoszcz 2008: 254-264. 30) Wpływ gospodarczej działalności człowieka na współczesne przemiany rzeźby Polski – wybrane aspekty, [w:] A. Michno, M. Klimek (red.), Współczesne przemiany środowiska przyrodniczego w obszarach użytkowanych rolniczo. IGIGP UJ, SGP Komisja Współczesnych Procesów Geomorfologicznych, Kraków 2009: 60-62. 31) Studying geography – students' expectations, realities and perspectives, [w:] P. Charzyński, K. Donert, Z. Podgórski (red.), Geography bilingual teaching – practical issues 11, Herodot, SOP Toruń 2009: 129-136 (współautorzy: S. Tyszkowski, R. Stańczyk). 32) Z. Podgórski, P. Charzyński, A. Zaparucha, Geographical education in Poland – the state and perspectives at the turn of the 21st century, [w:] P. Charzyński, K. Donert, Z. Podgórski (red.), Geography bilingual teaching – practical issues 11, Herodot, SOP Toruń 2009, 137-143. 33) Metody badań bezpośredniego oddziaływania człowieka na rzeźbę terenu, [w:] T. Kalicki, J. B. Szmańda, K. Zawada (red.), Metody badań w geografii. Konferencja Geomorfologów Polskich. Zaiks IG UHP w Kielcach, SGP, Kielce, 2009: 135-137. 34) Podręcznik szkolny i jego rola w kształtowaniu wiedzy ucznia o morfotwórczej działalności człowieka, [w:] J. Rodzoś, P. Wojtanowicz (red.), W poszukiwaniu nowoczesnej koncepcji podręcznika szkolnego. Lubelski Oddział PTG, UMCS Lublin 2009: 153-160. 35) Kierunki zmian krajobrazu warownego Torunia – ujęcie retrospektywne, diagnostyczne i prognostyczne, [w:] K. Marciniak, K. Sikora, D. Sokołowski (red.), Koncepcje i problemy badawcze geografii, Wyd. Uczelniane WSG Bydgoszcz 2011: 601-615 (współautor K. Chechłowska). b) Rozprawy i artykuły: 36) Wykorzystanie danych statystycznych w nauczaniu geografii ekonomicznej, [w:] Problemy geografii regionalnej świata, IKN w Warszawie, ODN Toruń, 1986: 37-52. 37) Przykład zastosowania mikrokomputerów w nauczaniu geografii, Geografia w Szkole, 1988, 2: 116-117. 38) Realizacja wybranych problemów z zakresu gleboznawstwa w praktyce szkolnej, [w:] Warunki przyrodnicze rozwoju gospodarczego Polski. IKN w Warszawie, ODN Toruń, 1987: 21-35. 39) Rola lekcji w terenie w procesie nauczania i uczenia się geografii, Kwartalnik Geograficzny, 1997, 4: 26-31. 40) Przekształcenia rzeźby terenu województwa toruńskiego wywołane rozwojem szlaków komunikacyjnych, Przegląd Geograficzny, 1997, 69 (3-4): 301-313. 41) Integracja europejska w polskich i w austriackich szkolnych podręcznikach geografii, Kwartalnik Geograficzny, 1998, 1: 44-49. 42) Komputery w nauczaniu i uczeniu się geografii – w świetle badań ankietowych nauczycieli, Geografia w Szkole, 1998, 3: 157-161 (współautor B. Giernatowska). 43) Europejski wymiar w nauczaniu geografii (Evropská dimenze v geografickém vzdělávání), Ostrava 25-26 marca 1998 r., Geografia w Szkole, 1998, 4: 248-249. 44) The Extent, Intensity and Directions of Spatial Effect of Secondary Level Educations System in Toruń, Polish Population Review, 1998, 13: 211-220 (współautorzy M. Pesta, D. Szymańska). 45) Antropogeniczne zmiany rzeźby terenu Pojezierza Chełmińskiego do początku XVII wieku w wyniku budowy i funkcjonowania młynów wodnych, Przegląd Geograficzny, 1999, 71 (1-2): 113-128. 46) Present-day state of knowledge of anthropogenic relief-forming processes in Poland, Geoöko, Bensheim 2001, Vol./Band 22: 59-73. 47) Antropogeniczne zmiany rzeźby terenu na obsza-

rze Polski, *Przegląd Geograficzny*, 2001, 73 (1-2): 39-58. 48) Człowiek jako czynnik rzeźbotwórczy, *Geografia w Szkole*, 2002, 2: 77-79. 49) Antropogeniczne przekształcenia wybranych fragmentów rynny Strugi Kowalewskiej wskutek budowy i funkcjonowania młynów wodnych, *Acta Universitatis Nicolai Copernici*, 2002, *Geografia* 32: 111-125 (współautor J. Szymańda). 50) Zmiany ilościowe oczek i jezior na Pojezierzu Chełmińskim w świetle materiałów kartograficznych z XIX i XX wieku, *Przegląd Geograficzny*, 2004, 76 (1): 33-50 (współautor W. Marszelewski). 51) Functional Changes of the mill reservoirs in the Chełmińskie Lakeland, *Limnological Review*, 2004, 4: 215-222. 52) Parametry uziarnienia osadów małych zbiorników zaporowych Pojezierza Chełmińskiego na tle osadów wybranych środowisk sedymentacyjnych, *Dokumentacja Geograficzna*, IGiPZ PAN, Warszawa 2004, 31: 101-103 (współautor J. Szymańda). 53) Antropopresja wywołana funkcjonowaniem młynów wodnych na przykładzie wschodniej części Kotliny Grudziądzkiej, *Dolina Dolnej Wisły*, *Czasopismo Geograficzne*, 2004, 1-2: 65-82. 54) Osady denne małych zbiorników zaporowych Pojezierza Chełmińskiego na tle osadów wybranych środowisk sedymentacyjnych, [w:] M. Błaszkie-wicz, P. Gierszewski (red.), *Rekonstrukcja i prognoza zmian środowiska przyrodniczego w badaniach geograficznych*, *Prace Geograficzne* Nr 200, IGiPZ PAN, Warszawa 2004: 265-278 (współautor J. Szymańda). 55) Architektura na wyciągnięcie ręki – gra dydaktyczna, *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2004, 4: 25-31 (współautor A. Zaklikiewicz). 56) Nadwiślański Toruń. Przyrodniczo-kulturowa ścieżka dydaktyczna, *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2005, 13: 33-36 (współautorzy: A. Zaklikiewicz, R. Adamski, M. Bućko, M. Pająk, S. Tyszkowski). 57) Wybrane aspekty badań nad stosowaniem komputerów w nauczaniu geografii. *Geografia w Szkole*, 2007, 2: 31-38. 58) Stopień antropogenicznego przeobrażenia rzeźby terenu wybranych obszarów Polski. Kształtowanie środowiska geograficznego i ochrona przyrody na obszarach uprzemysłowionych i zurbanizowanych 36, *WBiOŚ*, *WNoZ UŚ*, Katowice-Sosnowiec 2005: 41-50. 59) Wpływ morfogenetycznej działalności człowieka na kształtowanie się granic krajobrazów kulturowych, [w:] J. Plit (red.), *Granice w krajobrazach kulturowych. Cultural landscapes boundaries*. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 2006, 5: 85-94. 60) Wybrane aspekty badań nad stosowaniem komputerów w nauczaniu geografii, [w:] T. Komornicki, Z. Podgórski (red.), *Idee i praktyczny uniwersalizm geografii*, *Dokumentacja Geograficzna*, 2006, 33: 346-353. 61) Zdarzenia ekstremalne – zmaganie się człowieka z przyrodą. *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2007, 23: 6-9. 62) Tablica interaktywna nowym narzędziem dydaktycznym wspomagającym nauczanie geografii. *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2007, 23: 42-47 (współautor T. Sojka). 63) Architektura na wyciągnięcie ręki. *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2007, 24: 36-42 (współautor A. Zaklikiewicz). 64) Współczesny morfosystem strefy glacialnej. *Landform Analysis*, 2008, 7: 7-11 (współautorzy: A. Kostrzewski, Z. Zwoliński, L. Andrzejewski, W. Florek, M. Mazurek, W. Niewiarowski, G. Rachlewicz, E. Smolska, A. Stach, J. Szymańda, J. Szpikowski). 65) *Nauczanie geografii kraju ojczystego w Polsce po wejściu do Unii Europejskiej*. *Prace i Studia Geograficzne UW*, 2008, 39: 109-119. 66) *Podręcznik szkolny i jego rola w kształtowaniu wiedzy ucznia o morfotwórczej działalności człowieka*, [w:] *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2009, 31: 37-40. 67) *Młyny wodne w krajobrazie Pojezierza Chełmińskiego*. *Prace i Studia Geograficzne*, 2009, 41: 147-157. 68) *Interaktywnie na tablicy*. W

poszukiwaniu zastosowań tablicy interaktywnej do nauczania geografii, [w:] *Geografia w Szkole*, 2010, 3: 53-60 (współautor M. Rolf-Murawska). 69) Atrakcyjność wizualna krajobrazu kulturowego doliny Wkry w gminie Glinojec i jej otoczenia na podstawie różnorodności fizjonomicznej, [w:] *Krajobrazy kulturowe dolin rzecznych – potencjał i wykorzystanie*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Polskiego Towarzystwa Geograficznego. 2010, 13: 179-188 (współautor W. Romanowska). 70) Uwagi o procedurach stosowanych w badaniach bezpośredniego oddziaływania człowieka na rzeźbę terenu Polski. Selected information about the research procedures to assess direct human influence on the relief of Poland. *Landform Analysis*, 2010, 12: 87-98. 71) Praktyczne wykorzystanie tablicy interaktywnej w nauczaniu wybranych zagadnień z geografii fizycznej, [w:] *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, Biuletyn PSNPP, 2011, 37: 27-32 (współautor T. Sojka). 72) *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, Biuletyn PSNPP, 2011, 38: 30-36 (współautor T. Sojka). c) *Recenzje*: 73) E. Świtalski, *Szkolne koła geograficzne i krajoznawczo-turystyczne*, WSiP Warszawa 1985, *Geografia w Szkole*, 1997, 1: 55. 74) R. Rubin, B. Balatka, *Atlas skalnich, ziemnych a pódnich tvarů*, Academia Praha 1986, *Czasopismo Geograficzne*, 1989, 60 (4): 478-479. 75) J. Fedorowicz, *Antropogeniczne przeobrażenia środowiska geograficznego na terenie miasta Torunia*, *Studia Societatis Scientiarum Torunensis, Sectio C*, vol. 10, nr 3, Toruń, *Przegląd Geograficzny*, 1995, 67 (1-2) 174-176. 76) J. Vencálek (red.), *Severní Morava a české Slezsko. Geografie místního regionu pro základní Školy*, Vyd. Olza Český Těšín 1995, *Geografia w Szkole*, 1996, 4: 253-254. 77) J. Vencálek (red.), *Haná a horní Pomoraví. Geografie místního regionu pro základní školy*. Vyd. Olza Český Těšín 1997, s. 112, *Kwartalnik Geograficzny*, 1998, 2: 87-88. 78) J. Vencálek – *Protisměry územní identity*, Vydavatelství OLZA, Český Těšín 1998, 207 s., *Czasopismo Geograficzne*, 2000, 71 (1): 118-119. 79) A. T. Jankowski, M. Havrlant, 1999, *Anthropogene Reliefveränderungen in Oberschlesien. Anthropogenic Modifications to the Relief of Upper Silesia*, [w:] *Atlas Ost- und Südosteuropa. Aktuelle Karten zu Ökologie, Bevölkerung und Wirtschaft. Atlas of Eastern and Southeastern Europe. Up-to-date ecological, demographic and economic maps*. Ed. P. Jordan, Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut, Wien, s. 45, mapa, *Przegląd Geograficzny*, 2001, 73 (3): 429-431. d) *Inne*: 80) *Projekt szczegółowego rozkładu materiału nauczania geografii w klasie VIII*, IKN w Warszawie, ODN Toruń, 1985 (współautorzy: J. Jezierski, D. Kleczkowska, E. Świtalski). 81) *Nauczanie o Ziemi w klasie VI. Projekt szczegółowego rozkładu materiału nauczania geografii. Materiały pomocnicze dla nauczycieli*, IKN w Warszawie, ODN Toruń 1986, 1-14. 82) *Walory środowiska geograficznego*, [w:] *Województwo toruńskie. Kompendium wiedzy o regionie*, IKN w Warszawie, ODN Toruń 1997: 6-11. 83) *Lekcja w klasie II liceum ogólnokształcącego nt. Środowisko geograficzne i jego elementy*, *Geografia w Szkole*, 1987, 3: 153-154 (współautor E. Świtalski). 84) *Lekcje o środowisku geograficznym w klasie II liceum ogólnokształcącego*, [w:] *Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego w nauczaniu geografii*, Toruń 1990: 40-51 (współautor E. Świtalski). 85) *Siatki kartograficzne*, [w:] *Geografia. Instrukcja użytkowa do pakietu programów komputerowych*, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Pomocy Naukowych i Sprzętu Szkolnego. Oficyna Wydawnictw Komputerowych, Warszawa 1991, 17-44 (współautor E. Świtalski). 86) *Meteo (obserwujemy pogodę)*, [w:] *Pakiet I. Geografia. Edukacja ekologiczna. Edukacja ekonomiczna*, Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Pomocy Naukowych i Sprzętu Szkolnego. Oficyna Wydawnictw Kompute-

rowych, Warszawa 1992: 101-112 (współautorzy: J. Słomiński, E. Świtalski). 87) Krainy geograficzne Niemiec, [w:] E. Świtalski (red.), Nauczanie geografii regionalnej. Państwa graniczące z Polską, WOM, Ciechanów 1994: 19-23. 88) Dlaczego sieć komunikacyjna Niemiec jest bardzo silnie rozwinięta, [w:] E. Świtalski (red.), Nauczanie geografii regionalnej. Państwa graniczące z Polską, WOM, Ciechanów 1994: 24-29. 89) Geografia, [w:] Standardy wymagań egzaminacyjnych, MEN Warszawa 1999: 133-137 (współautorzy: M. Koter, W. Stankowski, K. Szmigiel, M. Nowak, T. Wieczorek, K. Makowska, E. Zastrożna, B. Anusiewicz-Działak). 90) Interdyscyplinarne Podyplomowe Studium „Przyroda” jako forma doskonalenia zawodowego nauczycieli geografii, [w:] Z. Ziolo (red.), Geografia w reformowanym systemie szkolnictwa, Wyd. Nauk. AP Kraków 2000: 86-92. 91) Geografia, Program nauczania w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum. Kształcenie w zakresie podstawowym (numer dopuszczenia nadany przez MENiS - DKOS-4015-37/02), WSiP S.A., Warszawa 2002 (współautorzy: F. Plit, D. Makowska, M. K. Szmigiel). 92) Geografia, Program nauczania w liceum ogólnokształcącym. Kształcenie w zakresie rozszerzonym (numer dopuszczenia nadany przez MENiS - DKOS-4015-38/02), WSiP S.A., Warszawa 2002 (współautorzy: F. Plit, W. Marszelewski, M. K. Szmigiel). 93) Geografia, Program nauczania w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum. Kształcenie w zakresie podstawowym (numer dopuszczenia nadany przez MENiS - DKOS-4015-37/02), [w:] D. Makowska, F. Plit, M. Owczarz, J. Wrona, Geografia. Poradnik dla nauczyciela i program nauczania w liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum, WSiP S.A., Warszawa 2002: 5-48 (współautorzy: F. Plit, D. Makowska, M. K. Szmigiel). 94) Geografia, Program nauczania w liceum ogólnokształcącym. Kształcenie w zakresie rozszerzonym (numer dopuszczenia nadany przez MENiS - DKOS-4015-38/02), [w:] K. Becmer, Z. Podgórski, W. Marszelewski, Geografia cz. 1. Zarys wiedzy o Ziemi. Kształcenie w zakresie rozszerzonym. Poradnik dla nauczyciela i program nauczania w liceum ogólnokształcącym, WSiP S.A., Warszawa 2002: 5-103 (współautorzy: F. Plit, W. Marszelewski, M. K. Szmigiel). 95) Geografia cz. 1. Zarys wiedzy o Ziemi. Kształcenie w zakresie rozszerzonym. Poradnik dla nauczyciela i program nauczania w liceum ogólnokształcącym, WSiP S.A., Warszawa 2002: 5-103 (współautorzy: K. Becmer, W. Marszelewski). 96) Geografia cz. 1. Zarys wiedzy o Ziemi. Kształcenie w zakresie rozszerzonym. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, WSiP S.A., Warszawa 2002 (współautorzy: K. Becmer, W. Marszelewski). 97) Geografia cz. 3. Człowiek i środowisko, Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego. Kształcenie w zakresie rozszerzonym, WSiP S.A., Warszawa 2004 (współautorzy: K. Becmer, W. Marszelewski). 98) Geografia, cz. 3. Człowiek i środowisko. Kształcenie w zakresie rozszerzonym. Poradnik dla nauczyciela, WSiP S.A., Warszawa 2004 (współautorzy: K. Becmer, W. Marszelewski). 99) Geografia. Repetytorium dla maturzystów i kandydatów na wyższe uczelnie, WSiP SA, Warszawa 2004 (współautorzy: F. Plit, B. Kicińska, I. Łęcka, J. Plit, I. Szewczyk, J. Wrona). 100) Geografia. Scenariusze lekcji. Część 1. Kształcenie w zakresie podstawowym, WSiP S.A., Warszawa 2004 (współautor K. Becmer). 101) Geografia. Scenariusze lekcji. Część 2. Kształcenie w zakresie podstawowym, WSiP S.A., Warszawa 2004 (współautorki: K. Becmer, A. Zaklikiewicz). e) Publikacje popularnonaukowe: 102) Województwo toruńskie. Przewodnik wycieczki XIV Olimpiady Geograficznej. Toruń 23 kwietnia 1888 r., IKN w Warszawie, ODN w Toruniu, KG Olimpiady Geograficznej w Warszawie, Toruń 1988:

14 (współautorzy: J. Falkowski, E. Świtalski). 103) Tunezja – kraj chętnie odwiedzany przez Polaków, *Kwartalnik Geograficzny*, 1998, 3: 61-65. 104) Patrick John Mumford Bailey (1925-1998), *Geografia w Szkole*, 1999, 1: 59-60 (współautor E. Sawicka). 105) Patrick John Mumford Bailey (1925-1998), *Czasopismo Geograficzne*, 1999, 70 (2): 113-115 (współautor E. Sawicka). 106) Geoturystyczne atrakcje Peru – Machu Picchu. [w:] *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP*, 2009, 32: 3-8. 107) Geoturystyczne atrakcje województwa kujawsko-pomorskiego, [w:] *Nauczanie Przedmiotów Przyrodniczych*, *Biuletyn PSNPP* 2010, 34: 3-7 (współautor D. Brykała).

f) Redakcje: 108) *Teaching geography in and about Europe* 4, Toruń Department APAE, Toruń 2007 (wraz z: K. Donertem, P. Charzyńskim). 109) *Bilingual Geography aims, methods and challenges* 5, Toruń Department APAE, Toruń 2008 (wraz z: K. Donertem, P. Charzyńskim). 110) *Idee i praktyczny uniwersalizm geografii*, *Dokumentacja Geograficzna* 33, 2006 (wraz z T. Komornickim). 111) *Geography bilingual teaching – practical issues* 11, *Herodot*, SOP Toruń 2009 (wraz z: K. Donertem, P. Charzyńskim).

g) Referaty i komunikaty konferencyjne: 112) *Spyływ wód w obrębie wybranych lodowców regionu Kaffiöyry (NW Spitsbergen) w sezonie letnim*, [w:] *XIV Sympozjum Polarne. Aktualne problemy badawcze w Arktyce i Antarktyce*, Lublin, 7-8 maja 1987, InoZ UMCS, Klub Polarny PTG, Kom. Bad. Polar. PAN, Lublin, 1987: 133-139 (współautorzy: W. Marszelewski, K. Marciniak). 113) *Podnoszenie skuteczności nauczania geografii przez zastosowanie mikrokomputerów*, [w:] *Materiały na 41 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego I Konferencja „Geografia i aktualne problemy miasta Krakowa i regionu”*. Kraków 26-29 czerwca 1992, Oddział Krakowski PTG, IGiPZ PAN, IG UJ, IG WSP Kraków, 1992: 119-121. 114) *Antropogeniczna transformacja rzeźby terenu województwa toruńskiego*, [w:] *Streszczenia referatów i komunikatów konferencyjnych. „Przemiany krajobrazu naturalnego Polski Środkowej”*. Konferencja naukowa Katedry Geografii Fizycznej Kompleksowej Uniwersytetu Łódzkiego i Polskiej Asocjacji Ekologii Krajobrazu, Łódź, 30-31 maja 1997 r., UŁ, PAEK, Łódź, 1997: 34. 115) *Komputery w nauczaniu i uczeniu się geografii*, [w:] W. Strykowski (red.), *II Międzynarodowa Konferencja Media a edukacja*, UAM, Zakład Technologii Kształcenia, Wyd. eMPI², Poznań 1998: 511-515 (współautor B. Giernatowska). 116) *Wykorzystanie trójwymiarowej wizualizacji w badaniach wybranych elementów antropogenicznych rzeźby terenu Pojezierza Chełmińskiego*, [w:] *Konferencja Naukowa „Systemy informacji geograficznej w badaniach środowiska przyrodniczego”*, Uniwersytet Gdański, Katedra Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska, Polska Asocjacja Ekologii Krajobrazu, Gdańsk-Starbieniewo, 21-23 maja 1998 r., Gdańsk 1998: 32 (współautor M. Luc). 117) *Wpływ budowy osad grodowych na wielkość i charakter przekształceń rzeźby terenu województwa toruńskiego*, [w:] M. Rzętała, T. Szczypek (red.), *47 Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, Sosnowiec 23-26 września 1998 r. *Geografia w kształtowaniu i ochronie środowiska oraz transformacji gospodarczej regionu górnosląskiego*. OK PTG, Wyd. NoZ UŚ, Sosnowiec 1998: 102-103. 118) *Antropogeniczne przekształcenie rzeźby terenu środkowej części dorzecza Strugi Toruńskiej*, [w:] *Sympozjum „Strefowość i piętrowość procesów w środowisku przyrodniczym późnego glacjału i holocenu”*. 25-26 marca 1999. PAN Komitet Badań Czwartorzędu, Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich, UŚ, Sosnowiec 1999: 91-95. 119) *The use of the school textbook theory in training geography teachers at Nicholas Copernicus University in Toruń*, [w:] A. Wahla (red.), *Učebnice*

geografii 90. let, Sbornik z mezinárodní konference. Ostravská Univerzita, Ostrava 2000: 17-19. 120) Akumulacja osadów dennych w stawie młyńskim w Turznicach-2 (koło Grudziądza), [w:] J. Kitowski (red.), Materiały 50 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Polańczyk 19-22 września 2001 r. Czynniki i bariery regionalnej współpracy transgranicznej – bilans dokonań. Oddział Rzeszowski PTG, UMCS Filia w Rzeszowie, 2001: 60-62. 121) Etapy rozwoju niecki stawu młyńskiego w Oleszku w świetle badań palinologicznych, [w:] K. Klimek, K. Kocel (red.), Materiały X Konferencji Naukowej nt. Roślinność a procesy erozji, transportu i depozycji, Katedra Paleogeografii i Paleoekologii Czwartorzędu WNoZ UŚ, Komitet Badań Czwartorzędu PAN, Stowarzyszenie Geomorfologów Polskich, 21-21 marca 2002, Sosnowiec 2002: 123-127. 122) Antropogeniczne przemiany środowiska przyrodniczego okolic Słupskiego Młyna nad Osą [w:] II Warsztaty Terenowe nt. Zapis działalności człowieka w środowisku przyrodniczym, Katedra Geografii Fizycznej oraz Katedra Paleogeografii i Paleoekologii Czwartorzędu WNoZ UŚ, Oddział Katowicki Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Rudy 15-17 maja 2003 r., Sosnowiec 2003: 36. 123) Gospodarcze znaczenie bifurkacji Strugi Toruńskiej w świetle historycznych materiałów źródłowych i archiwalnych materiałów kartograficznych, [w:] A. Kostrzewski (red.), Przewodnik konferencyjny XV Sympozjum Zintegrowanego Monitoringu Środowiska Przyrodniczego nt. Funkcjonowanie geosystemów Polski w warunkach zmian klimatu i różnokierunkowej antropopresji, UAM Poznań, GIOŚ, Komitet „Człowiek i Środowisko” PAN, WFOŚ w Szczecinie, WIOŚ w Szczecinie, Wydz. Ochrony Środowiska UW w Szczecinie, RZGW w Szczecinie, 1-3 września 2004, Międzyzdroje, 2004: 74-75. 124) Wpływ morfogenetycznej działalności człowieka na kształtowanie się granic krajobrazowych, [w:] Materiały VII Interdyscyplinarnego Seminarium Krajobrazowego nt. Granice i ich rola w krajobrazach kulturowych, 21-22 października 2005, IGiPZ PAN, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, 2005: 2. 125) The influence of the construction and functioning of watermills on the relief of the land and surface water of Chełmno Lakeland and the adjoining parts of the Vistula and Drwęca valleys. International Water History Association, 4th Conference of the International Water History Association, Paris, France, December 1-4, 2005, ss. 20 (CD-ROM). 126) The influence of the construction and functioning of watermills on the relief of the land and surface water of Chełmno Lakeland and the adjoining parts of the Vistula and Drwęca valleys. Abstracts – International Water History Association, 4th Conference of the International Water History Association, Paris, France, December 1-4, 2005, s. 124-125. 127) Functioning of watermills since 13th to 20th century some examples from the Kujawy, Pomerania and Mazovia Regions (Poland). International Water History Association, 4th Conference of the International Water History Association, Paris, France, December 1-4, 2005, ss. 15 (CD-ROM) (współautorzy: D. Brykała, D. Bartczak). 128) Landscape in Science Education, [w:] M. Costa, J. Dormio (ed.) HSCI' 2006 Proceedings of the 3rd International Conference on Hands-on Science „Science Education and Sustainable Development September 4th - 9th 2006” Universidade do Minho, Braga, Portugal, 2006: 398-404 (współautor P. Charzyński). 129) Science Education in Poland. Challenge for New Millennium, [w:] M. Costa, J. Dormio (ed.) HSCI' 2006 Proceedings of the 3rd International Conference on Hands-on Science „Science Education and Sustainable Development September 4th - 9th 2006” Universidade do Minho, Braga, Portugal: 454-458 (współautor P. Charzyński). 130) Obiekty sportowo-rekreacyjne jako składniki krajo-

brazu kulturowego miasta Włocławka, [w:] Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja. Streszczenia referatów i posterów. Biała Podlaska – Grabanów 20-22 maja 2010: 18-19 (współautorzy: M. Grabski, D. Brykała). h) Sprawozdania: 131) Aktywizacja uczniów w nauczaniu geografii – ogólnopolska konferencja dydaktyków geografii w Toruniu. Wnioski z konferencji, Geografia w Szkole, 1991, 2: 136-139 (współautor E. Świtalski). 132) Sprawozdanie z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. Edukacja geograficzna w krajach Europy Środkowej w dobie transformacji, Sosnowiec, 16-17 marca, Geografia w Szkole, 1999, 5: 308-309. 133) 4 Konferencja IWHA „Woda i cywilizacja”, Paryż, 1-3 XII 2005 r., Przegląd Geograficzny, 2006, 78, 3: 446-447 (współautor D. Brykała). 134) Ogólnopolski Zjazd Geografów Polskich. 55. Zjazd PTG, Geografia w Szkole, 2007, 1: 11-15 (współautor W. Gierańczyk).

WYDAWNICTWA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
ZA ROK 2011

ZAPISKI HISTORYCZNE

- Tom 76, z. 1, Toruń 2011, ss. 170.
Tom 76, z. 2, Toruń 2011, ss. 172.
Tom 76, z. 3, Toruń 2011, ss. 168.
Tom 76, z. 4, Toruń 2011 (w druku).
Tom 76 (Suplement): Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok 2009, Toruń 2011 (w druku).

ACTA MEDICA

- Tom 3, nr 1–2, Toruń 2011, ss. 51. ^A
Tom 3, nr 3–4, Toruń 2011 (w druku). ^A

FONTES

T. 103

- Lustracja województw Prus Królewskich 1765, t. 3, Województwo malborskie. [✓]
Aneks: Inwentarz zamku malborskiego 1764, wyd. Jerzy Dygdała, Toruń 2011, ss. XXIX + 134.

T. 104

- Glosarium wyrazów i zwrotów ze średniowiecznych źródeł pruskich, oprac. [✓]
Krzysztof Kopiński, Janusz Tandecki, Toruń 2011, ss. 416.

T. 105

- ZENON HUBERT NOWAK: Przyczynki źródłowe do historii zakonu krzyżackiego w Prusach, pod red. Romana Czai, Toruń 2011, ss. 232. [✓]

MATERIAŁY Z KONFERENCJI

- Quellen Kirchlicher Provenienz Neue Editionsprojekte und Aktuelle EDV – Projekte, hrsg. v. Helmut Flachenecker und Janusz Tandecki unter Mitarbeit von Krzysztof Kopiński (Editionswissenschaftliches Kolloquium 2011), Toruń 2011, ss. 447.
Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań, pod red. Waldemara Chorążyczewskiego i Janusza Tandeckiego, przy współpracy Krzysztofa Kopińskiego (Bellicum Diplomaticum IV Thorunense), Toruń 2011, ss. 170.

„Adamie, gdzie jesteś?” (Rdz 3,9) – współczesne dysputy o człowieku, pod red.
ks. Jerzego Bagrowicza (Colloquia Torunensia XVI), Toruń 2011, ss. 177.

WYDAWNICTWA OGÓLNE

SZRAMOWSKI WOJCIECH: Dzieje miasta Sztumu w latach 1416–1772, To-
ruń 2011 (w druku).

SPRAWOZDANIA TNT

Nr 64 (za okres I I 2010 – 31 XII 2010), Toruń 2011, ss. 100.

ACTA MEDICA

Tom 3, nr 1–2, Toruń 2011, ss. 21.
Tom 3, nr 3–4, Toruń 2011 (w druku).

FONTES

T. 103

Ilustracja województwa Prus Królewskich 1765, t. 3, Województwo malborskie.
Anaksz inwentarz zamku malborskiego 1764, wyd. Jerzy Dygdała, Toruń
2011, ss. XXIX + 134.

T. 104

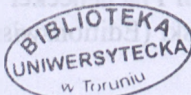
Glossarium wyrazów i zwrotów ze średniowiecznych źródeł pruskich, oprac.
Krzysztof Kosiński, Janusz Tandacki, Toruń 2011, ss. 416.

T. 105

ZENON HUBERT NOWAK: Przewyższeni źródłowe do historii zakonu krzyżac-
kiego w Prusach, pod red. Romana Czaj, Toruń 2011, ss. 232.

MATERIAŁY Z KONGRESU

Quellen Kirchlcher Provenienz Neue Editionsverfahren und Aktuelle EDV-
Projekte, hrsg. v. Helmut Eberharder und Janusz Tandacki unter Mit-
arbeit von Krzysztof Kosiński, wissenschaftliches Kolloquium 2011,
Toruń 2011, ss. 447.

Dyplomatyka staropolska – stan obecny i perspektywy badań, pod red. Walde-
mara Chojnackiego i Janusza Tandackiego, przy współpracy Krzyszto-
fa Kosińskiego (Bellicum Epistolarium IV Thomense), Toruń 2011, ss. 170.

Biblioteka Główna UMK

300046518726

Biblioteka Główna UMK

300046518726